SLOVENSKÁ REČ

časopis pre výskum slovenského jazyka orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied

HLAVNÝ REDAKTOR
František Kočiš

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Silvia Duchková

REDAKČNÁ RADA
Ján Bosák, Ferdinand Buffa, Juraj Dolník, Silvia Duchková, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Juraj Furdík, Eugen Jóna, František Kočiš, Rudolf Krajčovič, Ema Krošláková, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Anna Oravcová, Matej Považaj, Ivor Ripka, František Ruščák

REDAKCIA
813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

M. Nábělková, Variantnosť ako prvok dynamiky v adjektívnej paradigmatike 257
P. Žigo, Výberový opis ustaľovania substantívnych prípon genitívu singuláru v predspisovnom období 266
Ľ. Králik, Zo slovenskej nárečovej frazeológie (*dúchlo doňho, nieto domu bez dymu*)..... 271

DISKUSIE

J. Jacko, Morfologický a derivačný potenciál miestnych názvov stredného rodu 274
J. Dolník, K analýze teórie jazykovej kultúry 282

SPRÁVY A RECENZIE

Archívny nárečový materiál zo stredného Slovenska. K. Palkovič 292
Sedemdesiatka Ladislava Dvonča. M. Majtán 295
Súpis prác Ladislava Dvonča za roky 1986—1995. L. Dvonč 296
Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 4. *P — poihrať sa — P — pytľovať*. P. Žigo 309
ABRAHAMOWICZ, D. — JURCZAK-TROJAN, Z. — PAPIERZ, M.: Mały słownik słowacko-polski. F. Buffa ... 314

ROZLIČNOSTI

Bejzbal, mečbal, setbal a *softbal*. J. Jacko..... 318
Hattrick — hetrik. L. Dvonč 320

SLOVENSKÁ
REČ

ROČNÍK 61 — 1996
ČÍSLO 5

Mira Nábělková

VARIANTNOSŤ AKO PRVOK DYNAMIKY V ADJEKTÍVNEJ PARADIGMATIKE

Variantnosť jazykových jednotiek, vo všeobecnosti charakterizovaných zhodou obsahu pri rôznosti formy, vystupuje na lexikálnej rovine ako paradigmatický vzťah dvoch či viacerých slov, v ktorom sa odrážajú a svojím spôsobom demonštrujú rozličné (hláskoslovné, morfologické, derivačné) potenciality jazykového systému. Ako sféra istej paradigmatickej redundantnosti (keď je používateľovi jazyka k dispozícii viac významovo a funkčne zhodných, formálne „neveľmi diferencovaných" lexikálnych jednotiek, porov. napr. adjektívne varianty ako *kotvový/kotevný, mostný/mostový, uzučký/uzunký)* variantnosť predstavuje potenciálnu oblasť synchrónnej jazykovej dynamiky s prebiehajúcimi procesmi aktívnej konkurencie, spájateľnostnej, významovej, štylistickej diferenciácie, ústupu jedného z variantných prostriedkov, resp. doplnenia nového, dosiaľ nevyužívaného variantu (porov. Horecký — Buzássyová — Bosák a kol., 1989). Prebiehajúce procesy, zmeny a ustaľovanie vzťahov (potenciálne) variantných slov, ktoré sa prejavujú v jazykotvornej činnosti používateľov jazyka (v textoch rozmanitých komunikačných sfér), sú späté s otázkou stability a vývinu lexikálnej normy — jej zachytenie pri konkrétnych variantných dvojiciach, ako aj širšie zobrazenie určujúcich tendencií má za cieľ teoretická (lexikologická a lexikografická) reflexia. V príspevku sa zameriame na niektoré otázky variantnosti (potenciálne) variantných adjektív, predovšetkým rovnakokoreňových adjektívnych derivátov, ako sa ukazujú jednak v jazykovej praxi, jednak v lexikografickom spracovaní v Slovníku slovenského jazyka (SSJ) a v Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ).

Variantnosť ako vzťah jazykových jednotiek s obmenenou formálnou stránkou pri zachovaní obsahovej/významovej zhody predstavuje v rámci paradigmatic-

kých vzťahov, organizujúcich systém slovnej zásoby, priestor konkurencie, potenciálnej jazykovej mobility, synchrónnej dynamiky (dynamika syntagmatického a paradigmatického) a súčasne je výsledkom aj zdrojom posunov v slovnej zásobe. V našej lingvistickej tradícii sa pritom variantnosť medzi paradigmatickými vzťahmi bežne neuvádza, tak ako sa zväčša obchádza aj vzťah paronymie; v škále paradigmatických vzťahov sa variantnosť ako krajný prípad formálno-obsahového obmieňania slov vyčleňuje v koncepcii J. Dolníka (1987, s. 131—133) — medzi hláskoslovnými a slovotvornými variantmi s formami obmieňanými na báze privatívnej opozície uvádza napr. adjektíva *kľukatý/kľukastý*, na báze ekvipolentnej opozície adjektíva ako *cvendžavý/cvendživý, bunkový/bunečný*. Chápanie súvzťažných, významovo a funkčne rovnocenných rovnakokoreňových derivátov ako (slovotvorných) variantov nie je však rozličnými bádateľmi zaoberajúcimi sa otázkou variantnosti všeobecne prijímané bez výhrad; rozličné riešenia sa prijímajú vzhľadom na to, či sa ako varianty chápu len formálne obmeny tej istej lexémy alebo aj rozličné lexémy tvorené pomocou rozličných formantov, ako napr. dvojice slov *bunkový/bunečný, baktériový/bakteriálny, tŕnitý/tŕnistý* (porov. napr. Jiráček, 1984; Rogožnikova, 1966; Sejáková, 1988; súhrnne Nábělková, 1995). V našom chápaní (podobne napr. aj Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 470) pri dvoch a viacerých derivátoch spĺňajúcich podmienky variantnosti (významová a funkčná rovnocennosť, schopnosť vstupovať do spojení s rovnakými substantívami pri zhodnom sémantickom efekte) ide pri rovnakokoreňových derivátoch o slovotvorné varianty *(mostný/mostový, bunkový/bunečný, žabí/žabací)*, pri významovej blízkosti, nie totožnosti ide o slovotvorné synonymá (môže pritom ísť o deriváty synonymné len v niektorom z viacerých významov, napr. v dvojici *trojuholníkový/trojuholníkovitý* vo význame podobnosti), pri derivátoch so zreteľnými významovými rozdielmi, často na osi vzťahovosť — kvalifikačnosť, ide o slovotvorné paronymá *(výživný/výživový, priepastný/priepasťový, hlučný/hlukový, monolitný/monolitový;* porov. Horecký — Buzássyová — Bosák a kol., 1989). Vzťahy a prechody medzi týmito typmi paradigmatického usúvzťažnenia slov sú vzhľadom na celkovú významovú a spájateľnostnú „mobilnosť" adjektívnej lexiky otvorené.

Vo sfére adjektívnej paradigmatiky je existencia viacerých derivátov od toho istého koreňa frekventovaným reálnym faktom — slovenčina, podobne ako iné jazyky, „vlastní" bohatstvo adjektívnych formantov (významovo „nevyhranených", domácich, ako *-ný, -ový, -ský* alebo internacionálnych *-álny, -ický, -ózny, -ívny*, ako aj vyhranených, významovo špecializovaných, ako *-ený, -istý, -itý, -ovitý, -unký, -učký;* porov. Horecký — Buzássyová — Bosák a kol., 1989; Nábělková, 1993b, 1995), ktoré umožňujú tvorbu rovnakokoreňových adjektívnych skupín s neraz zložitými vzájomnými vzťahmi s rozličnou mierou ustálenosti (porov. napr. adjektívne skupiny, ako *tŕňový, tŕnený, tŕnistý, tŕnitý, tŕňovitý; drevný, dre-*

vový, drevený, drevitý, drevnatý; žilný, žilový, žilnatý, žilovatý, žilovitý; bahnový, bahenný, bahnivý, bahnitý, bahnistý, bahnatý; protokolárny, protokolový, protokolný; profesionálny, profesiový, profesijný, profesný a i.). Vzťahy v rámci takýchto adjektívnych skupín, predovšetkým pri adjektívach utvorených všeobecnými vzťahovými, resp. vzťahovo-kvalifikačnými formantmi nemožno pritom považovať za „sériové", šablónovité — naopak, hoci jestvujú aj isté všeobecné tendencie, ako všeobecná tendencia adjektív s formantom *-ový* k vzťahovosti a adjektív s formantom *-ný*, resp. s internacionálnymi formantmi k rozvíjaniu kvalifikačnosti (porov. Horecký — Buzássyová — Bosák a kol., 1989), jednotlivé adjektívne slovotvorné paradigmy charakterizuje výrazná miera individuálnosti. Časť rovnakokoreňových derivátov v konkrétnych adjektívnych derivačných paradigmách predstavujú, resp. môžu (aj dočasne) predstavovať adjektívne varianty.

Pri variantných jazykových prostriedkoch sa v teórii vydeľujú rozličné typy koexistujúcich variantov — podľa povahy obmieňanej zložky napr. hláskoslovné, pravopisné, morfologické, slovotvorné varianty (Filipec — Čermák, 1985, s. 35—36; Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 470), podľa vzťahu k spisovnej norme koexistujúce normatívne varianty (rovnocenné, resp. nerovnocenné — nepríznakový a príznakový) a koexistujúce normatívne a nenormatívne (spisovné a nespisovné) varianty (Švarckopf, 1977, s. 128), z hľadiska frekvencie varianty s rovnakou, čiastočne rozdielnou, resp. výrazne rozdielnou frekvenciou s dosahom na kvalitatívnu charakteristiku variantov (Jakubajtis — Rubina, 1977, s. 116 n.). Pri adjektívach sa v textoch a aj v lexikografickom zachytení stretávame s hláskoslovnými variantmi (pričom rozdiely sú často len sprostredkovanými, prenesenými rozdielmi variantných základových slov) — napr. *borový/bôrový, darebný/darobný, čečinový/čačinový, črvotočivý/červotočivý, oblátkový/oplátkový, nugatový/nugátový, máčny/mačný, belaskavý/belaskavý, mostíkový/môstikový* (pravda, rozdiely sprostredkované slovotvorným základom stretávame aj pri iných typoch adjektívnych variantov, napr. *hradiskový/hradištný*), s pravopisnými variantmi (ide predovšetkým o variantné prevzaté a zdomácnené podoby slov, pričom vývinová tendencia smeruje k ustaľovaniu zdomácnených podôb: *bítový/beatový, fér/fair, plejbekový/playbackový, sprejový/sprayový)*, a najmä s rozličnými typmi variantných rovnakokoreňových slov formálne diferencovaných rozdielnymi podobami slovotvorných formantov (*doskový/doštený, hnojnicový/hnojničný, mostný/mostový, leukocytový/leukocytárny, pamfletický/pamfletový, pramenitý/pramenistý, drobučký/drobunký/drobulinký* a i.). Pri mnohých podobných dvojiciach či skupinách adjektív v lexikologickom aj lexikografickom opise problematickým ostáva vystihnutie, či skutočne ide o varianty s rovnakými predpokladmi zamieňavého využitia v rozličných kontextoch a komunikačných sférach alebo o slová s viac či menej diferencovanou spájateľnosťou, príp. aj významom — ide o oblasť problémovú aj z hľadiska používateľov jazyka, ktorí „v čase núdze" hľadajú oporu v slovníku.

V doterajšom slovníkovom spracovaní slovenského jazyka sa vo výkladových slovníkoch vo vzťahu k spracovaniu adjektív (a adjektívnych variantov) postupovalo v zásade podobným spôsobom, predsa však s istými konkrétnymi odchýlkami.* Slovník slovenského jazyka využíval hniezdovanie, ktoré sa týkalo predovšetkým vzťahových derivátov s jednoduchou významovou štruktúrou. Adjektíva so špecializovanejším významom, resp. viacvýznamové adjektívne deriváty sa zväčša spracúvali samostatne. Jednozväzkový KSSJ v záujme využitia a úspory priestoru využíval hniezdovanie v ešte väčšej miere, čiže aj niektoré deriváty v SSJ spracované ako samostatné heslové slová sa v KSSJ hniezdovali. Pri celkových asi 12 000 zachytených adjektívach (myslia sa tým aj prihniezdované adjektívne podoby) sa v KSSJ vyskytuje okolo 400 dvojíc či viaccllenných adjektívnych skupín spracovaných ako (potenciálne) varianty, t. j. bezprostredne priradených či už ako heslové slová alebo ako deriváty prihniezdované k základovému slovu v rámci viac či menej bohato štruktúrovaného hesla (pri viacerých z nich sa však potom ukazuje na rozdielnu spájateľnosť). Ako variantné v obidvoch slovníkoch vystupujú okrem variantných dvojíc, spomínaných už v úvode, ako *hnojnicový/hnojničný, mostný/mostový, leukocytový/leukocytárny, pamfletický/pamfletový*, napr. aj rovnakokoreňové varianty *červivý/červavý, kláštorný/kláštorský, totemový/totemický, chĺpkatý/chĺpkavý, mušací/muší, žabí/žabací, ustrácha-ný/ustrachovaný* a i. Pri porovnaní spracovania (potenciálnych) adjektívnych variantov v KSSJ a SSJ sa ukazujú podobnosti v prístupe k zachyteniu ich vzťahov v škále od čistej registrácie v hniezde (v príkladoch uvádzame len relevantné časti slovníkového hesla — napr. v KSSJ: baktéria; -ový, bakteriálny príd.; bez dokladov) cez spracovanie s dokladom, resp. s niekoľkými dokladmi, dokazujúcimi ich variantnosť (KSSJ: dvere; -ný, -ový príd.: *d. otvor*; SSJ: dvere; dverný i dverový príd.: *d-é okienko*; KSSJ: apokryf: -ický, -ný príd.: *a-á literatúra*; SSJ: apokryf; apokryfický i apokryfný príd.: *a. spis; a. závet, a-á literatúra*), po také spracovanie, ktoré ukazuje, že ide o kombinatoricky špecializované, resp. čiastočne špecializované adjektívne podoby (SSJ: drevo; drevný príd. vyrobený, získaný z dreva: *d-é uhlie, d. ocot, lieh, olej;* drevový príd.: *d. materiál*; bot. *d-é tkanivo*; KSSJ: drevo; -ný, -ový príd.: *d-ná surovina, drvina, d-ný odpad, lieh; d-ové tkanivo*; SSJ: jablko; jablkový i jablčný príd.: *j. koláč, j. kompót, j. závin; j-á šťava, j-é víno;* chem. *kyselina j-á;* zool. *obaľovač jablčný*; KSSJ: jablko; -ový, jablčný príd.: *j. koláč, j-é víno;* zool. *obaľovač j-ný*).

Popri spájateľnostných diferenciách slovníky zachytávajú aj štylistické rozdiely variantov či už na časovej alebo frekvenčnej osi, alebo vo sférach využitia: predovšetkým v SSJ sa často využíva frekvenčný kvalifikátor *zried.* (*inštitučný, zried. i inštitucionálny*; *listinný, zried. i listinový*; *prosný, zried. i prosový*; *dolo-*

* Pri spracovaní materiálu sme vychádzali z elektronickej verzie Krátkeho slovníka slovenského jazyka (porov. Benko, 1993), Slovník slovenského jazyka je k dispozícii zatiaľ len v klasickej podobe.

mitový, zried. i dolomitický; plecný, zried. i plecový; pralesový, zried. i pralesný; megalomanský, zried. i megalomanický a i.), kvalifikátory vzťahujúce sa na rozdiely na časovej osi, a teda na miesto, resp. naopak, na zánik miesta v aktuálnej slovnej zásobe *star., zastar., zastaráv.* (napr. SSJ: *pažiťový, star. i pažitný;* SSJ, KSSJ: *jednobunkový, star. jednobunečný;* KSSJ: *bunkový, star. bunečný; momentálny, zastaráv. momentánny*; SSJ: *veľkopiatkový i trochu zastar. veľkopiatočný*). Z ostatných štylistických kvalifikátorov vzhľadom na typ vzťahov medzi adjektívnymi variantmi (keď ide o slovotvorné súvislosti, mohli by sme počítať napr. s opozíciou neutrálnosť – knižnosť, a to najmä pri dvojiciach derivátov s domácim a internacionálnym formantom, slovníky však takýto „predpoklad" nepotvrdzujú) sa len obmedzene využívajú kvalifikátory *hovor., kniž.,* (starší kvalifikátor) *ľud., expr.* (SSJ: *škandálny, expr. škandalózny*; *kozí, hovor.* i *kozací*; KSSJ: *zomretý, kniž. zomrelý*; SSJ: *levý, ľud. levový, zried. levský*). Frekventovane sú v slovníkových heslách zachytené rozdiely vo využití v jednotlivých komunikačných sférach — terminologickosť, resp. sféra využitia sa vyznačuje niekedy už pri jednotlivých variantných adjektívnych formách (jednej či oboch, napr. SSJ: *baktéria; baktériový;* v samostatnom hesle *bakteriálny, lek.; deklaratívny i deklaratórny, práv.*), častejšie však v explikácii pri jednotlivých adjektívno-substantívnych spojeniach (porov. napr. vyššie uvedené príklady *drevený/drevový; jablkový/jablčný;* podobne KSSJ: *determinácia; -ačný, determinatívny: d-ačný účinok; gram. d-ívny vzťah*). Pohyby vo frekvencii, vyhraňovanie významu a spájateľnostná diferenciácia, stabilizácia či kolísanie využitia v niektorej komunikačnej sfére sa týkajú predovšetkým derivátov tvorených formantmi so všeobecným významom, pre varianty so špecializovanými formantmi a s formantmi modifikačného typu (*svišťavý/svištivý, kamenitý/kamenistý, chĺpkatý/chĺpkavý; čistučký/čistunký, červenkastý/červenkavý/červenavý*) je vo všeobecnosti aj pri frekvenčných rozdieloch charakteristická vyššia miera stabilizovanej koexistencie.

Pri sledovaní pohybov a zmien vo sfére variantnosti súčasná lexikológia a lexikografia očakáva spoľahlivejšiu oporu v počítačových korpusoch s bohatým jazykovým materiálom z rozmanitých komunikačných sfér (porov. Čermák, 1995; Jarošová, 1993). Primerané uchopenie vzťahu (potenciálnych) adjektívnych variantov predpokladá často „detektívny" výskum, sledujúci ich výskyt a spôsob použitia v rozličných komunikačných sférach. Vzťahy (potenciálne) variantných slov predstavujú zaujímavú problematiku aj vo vzťahu k jednotlivcovi/používateľovi jazyka a jeho jazykovému vedomiu (porov. napr. Lipka, 1992; Nábělková, 1991, 1993a, 1995). Anketové výskumy zamerané na niektoré potenciálne variantné podoby v slovenčine v tomto smere ukazujú, že používatelia jazyka si variantnosť uvedomujú pomerne zriedkavo. Aj pri tých adjektívnych dvojiciach, ktoré texty dokladajú ako varianty, anketa potvrdila skôr to, že rozliční používatelia jazyka majú prevažne „uvedomený" jeden/niektorý z nich. V textoch rozličných

typov sa pritom môžeme stretať s variantnými podobami ako dokladom kolísania, neustálenosti, nevyhranenosti autorských preferencií. Vzťahy medzi takýmito podobami z hľadiska ich uzuálnosti môžu byť rozličné — môže ísť o široko existujúcu konkurenciu, spoluexistenciu, na druhej strane môže ísť o momentálne dotvorenie neuzuálnych podôb alebo ďalšieho, neuzuálneho tvaru k uzualizovanej, bežne rozšírenej adjektívnej podobe. Takéto kolísanie v rámci jedného komunikátu spravidla nemá funkčné opodstatnenie a môžeme ho vnímať len ako dôkaz spomínanej širšej uzuálnej koexistencie či ľahkosti dotvárania potenciálnych podôb (dotvorené neuzuálne podoby pritom niekedy vyznievajú nenormatívne). Ako príklad textového spoluvýskytu možno uviesť dvojice adjektív v spojeniach *hniezdne/hniezdové búdky, prototypná/prototypová dielňa, nášľapná doska/nášľapové zariadenie, medové/medné zásoby*:

Zvýšenú pozornosť venujeme mláďatám v hniezde. Zdôrazňujeme hygienu hniezdnych búdok a celého holubníka. (...) Toto plemeno si vyžaduje komorový holubník, ktorý musí byť veľký, svetlý a dobre vetrateľný. Hniezdové búdky majú byť dostatočne veľké, aby nedochádzalo k poškodeniu vajec a mláďat (Chovateľ 1983). — *Celá realizácia sa teraz vykonáva v prototypnej dielni (...) V prototypovej dielni máme 6 strojov* (TN 1987). — *Namontovali k sprchám nášľapové zariadenie (...) Je z rámu, nášľapnej dosky a upraveného ventilu* (El 1984). — *Pri taxácii si všímame rozlohu plodu v dm², množstvo medových a peľových zásob, prípadne aj kvalitu matky. (...) August je mesiacom, ktorý je veľmi dôležitý pre budúci rok, preto by sa vo včelstve malo nachádzať najmenej 3 kg medných zásob* (Včelár 1983).

Pre zaujímavosť — z hľadiska slovníkového spracovania ide o rozličné prípady: z dvojice *nášľapný/nášľapový* SSJ ani KSSJ nezachytávajú ani jednu podobu, z dvojice *prototypný/prototypový* KSSJ ani jednu, kým SSJ k substantívu *prototyp* uvádzal derivát *prototypový*, z dvojice *hniezdový/hniezdny* obidva slovníky zachytávajú podobu *hniezdový* (pri adjektíve *hniezdny* by sme mohli uvažovať aj o deverbatívnej utvorenosti). Pri dvojici *medový/medný* sa v SSJ zachytáva len podoba *medový* (s „implicitnou" vzťahovo-kvalifikačnou polysémiou a rozvinutou frazeológiou), KSSJ uvádza obe podoby, pričom pri adjektíve *medný* (ktoré pre „neodborné ucho" znie príznakovo a vzhľadom na uzuálnosť podoby *medový* z hľadiska *lexikálnej* normy až nenormatívne) kvalifikátorom *odb.* zaznačuje jeho špecializáciu na oblasť včelárstva — ako však vidieť, kolísanie využitia obidvoch podôb, t. j. „inváziа" všeobecne rozšírenej podoby do odborného textu, resp. neúplná stabilizácia odbornej podoby adjektíva, sa nevyhlo ani odbornému časopisu.

Lexikografická reflexia týchto javov bude o to spoľahlivejšia, o čo širší materiál sa bude môcť oprieť (porov. Aronoff, 1982; Jakubajtis — Rudina, 1977; Švarckopf, 1977). Z hľadiska lexikografického spracovania adjektívnych variantov možno v porovnaní vidieť zmeny, týkajúce sa konkrétnych slov. Z KSSJ máme k dispozícii výpis slov spracovaných ako (potenciálne) varianty. Keďže zatiaľ neexistuje elektronická verzia SSJ a nemáme v úplnosti zachytené adjektívne varian-

ty, nemožno robiť štatistické závery, len naznačiť isté smerovania. S istou relativizáciou (niektoré rozdiely v spracovaní možno chápať skôr ako výsledok rozdielneho lexikografického postupu než jazykovej zmeny) možno predpokladať, že iné spracovanie v slovníku odráža zmeny v jazykovej realite — ústup, zmenu frekvencie, zastarávanie, zánik jedného z variantov, pribudnutie nových variantných podôb, významovú, kombinatorickú špecializáciu. Pri dvojiciach, ako *hradiskový/hradištný, jatkový/jatočný, kotolný/kotlový, žilový/žilný, lazaretový/lazaretný, lebkový/lebečný, pitvorový/pitvorný, diachrónny/diachronický, žalmový/žalmický, erózny/erozívny, malériový/malarický* uvádza KSSJ v porovnaní so SSJ obrátené poradie derivátov. Tu by nám len širšia materiálová základňa v podobe lexikálneho korpusu s ponukou rozsiahleho súboru textov z rozličných komunikačných sfér (na ktorom sa pracuje a ktorý je sčasti už „k pracovnej dispozícii") mohla slúžiť ako zdroj kvantitatívnych údajov a spoľahlivý dôkaz zmenenej frekvencie, inak možno uvažovať aj o istej miere zámerného lexikografického preferovania produktívnych adjektívnych podôb (porov. Zgusta, 1989). V KSSJ pribudli viaceré variantné dvojice v prípadoch, kde SSJ zachytával len jednu z adjektívnych podôb (doplnenému variantu v uvádzaných príkladoch dávame značku +), napr. *aforistický/+aforický, dekádny/+dekádový, bordó/+bordový, +princesový/princes, jačmenný/+jačmeňový, +jednokoľajový/jednokoľajný, koledný/+koledový, +kolokviový/kolokvijný, +konfliktový/konfliktný, magmatický/+magmový, +monolitický/monolitový, +skulptúrny/skulpturálny, +virózový/virózny* (ako vidieť, „nová" variantná podoba sa niekedy uvádza na prvom, niekedy na druhom mieste v poradí), na druhej strane z niektorých variantných skupín v SSJ sa v KSSJ zachytáva len jeden adjektívny derivát: SSJ *interiérny/interiérový* — KSSJ len *interiérový, podlahový/podlažný* — *podlahový*. Osobitný prípad predstavuje výmena derivátov (SSJ *exilný* — KSSJ *exilový*) alebo výmena niektorého z členov adjektívnej skupiny: SSJ *bezmäsý/bezmäsový* — KSSJ *bezmäsitý/bezmäsý, protokolárny/protokolný — protokolárny/protokolový*; pri substantíve *deklarácia* uvádza SSJ adjektívum *deklaračný* a v samostatnom hesle varianty *deklaratívny/deklaratórny*, KSSJ z trojice adjektívnych derivátov zachytáva len podobu *deklaratívny*, prihniezdovanú k substantívu *deklarácia*. Takéto údaje však predstavujú len hrubý enumeratívny náčrt, ktorý nehovorí o ďalších rozdieloch v spracovaní. Predovšetkým ako odraz typu slovníka (jednozväzkovosť) sa v rámci „zostručňovania" v KSSJ strácajú viaceré diferenciačné znaky uplatnené v SSJ — takmer vôbec sa nevyužíva frekvenčný kvalifikátor *zried.*, v zhode s koncepciou sa viaceré deriváty interpretujú ako slová všeobecnej slovnej zásoby, a nie ako odborné slová (napr. *bakteriálny*), pri menšom počte exemplifikácie sa vypúšťajú viaceré odborné spojenia, typické len pre niektorú z variantných podôb, čím sa vôbec v menšej miere uplatňuje odkaz na jednotlivé komunikačné sféry, v rámci úspornosti, ale aj v záujme naznačenia derivačných vzťahov sa v KSSJ hniezdujú v rámci jedného hniezda aj nie-

ktoré také (potenciálne) variantné podoby, ktoré sa v SSJ spracúvali samostatné, pričom sa niekedy stiera zložitejšia významová štruktúra niektorého z derivátov, napr. tendencia ku kvalifikačnému významu, čo sa spája aj s nerovnakými potenciami odvodzovania ďalších derivátov. Tieto všetky javy súhrnne majú podiel na tom, že v spracovaní v KSSJ mnohé rovnakokoreňové adjektívne dvojice v porovnaní so SSJ vyznievajú „variantnejšie".

V porovnaní spracovania (potenciálnych) adjektívnych variantov v oboch slovníkoch sa pritom do istej miery odrážajú tie tendencie, ktoré sme vo vzťahu k pohybom v adjektívnej lexike opísali v Dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny (Horecký — Buzássyová — Bosák a kol., 1989). Pri derivátoch s domácimi formantmi sa často ako nové, resp. ako v konkurencii s adjektívami na *-ný* preferované formy objavujú podoby s formantom *-ový;* prejavuje sa to jednak v pribúdaní nových podôb *(dekádový, jačmeňový, jednokoľajový, lícový, koledový)*, jednak v inverznom poradí jestvujúcich podôb — popri prípadoch „jednoduchej" výmeny v dvojiciach *pitvorový/pitvorný, žilový/žilný, lazaretový/lazaretný* možno upozorniť na dvojice, ako *lebkový/lebečný, jatkový/jatočný, skladbový/skladobný*, kde možno inverziu poradia vnímať ako prejav vývinovej tendencie spriehľadňovania derivačných vzťahov a odstraňovania spoluhláskových alternácií a vkladných samohlások, ktoré deriváciu adjektív s využitím formantu *-ný* často sprevádzajú. Prejavom tej istej tendencie je napr. pri dvojici *bunkový/bunečný* „diskriminácia" podoby *bunečný* pomocou kvalifikátora *zried.*, ktorý SSJ ešte neuvádzal, resp. ústup podoby *podlažný* z dvojice *podlahový/podlažný* pri substantíve *podlaha* (tu, pravda, mohla zohrať úlohu aj potenciálna derivačná súvislosť adjektíva na *-ný* so substantívom *podlažie*, pri ktorom slovníky žiadne adjektívum nezachytávajú). Produktívnosť podôb na *-ový* (menej na *-ný*) sa prejavuje aj v procese zdomácňovania v konkurencii s adjektívami s internacionálnymi formantmi, rovnako v dopĺňaní domácich podôb *(magmový, skulptúrny, profesiový/profesijný)*, ako aj v uprednostnení domácej podoby, prejavujúcom sa v inverznom zachytení *(diachrónny/diachronický, žalmový/žalmický, erózny/erozívny, malárioví/malarický)*. Protichodná tendencia k internacionalizácii, s ktorou sa v textoch (často jednorazovo) aj širšie stretávame, má v tomto smere v KSSJ „chudobnejšie zachytenie" (pribudnutie podôb *monolitický, inšpiratívny*).

Parciálne sondy do súčasného textového výskytu (potenciálne) variantných adjektívnych podôb (aj s využitím dostupnej časti elektronického korpusu slovenského jazyka) vzťahy niektorých variantných dvojíc, ako aj niektoré zo zmien zachytených v KSSJ potvrdzujú, niektoré nie. Napr. neustálenosť domácich podôb *protokolný/protokolový* vo vzťahu k podobe *protokolárny*, demonštrovaná vo výkladových slovníkoch ich zámenou, sa v publicistických textoch prejavuje ako preferovanie, resp. výlučné uplatnenie adjektíva *protokolárny*. Texty potvrdzujú paralelné fungovanie adjektív *mostný/mostový* v zodpovedajúcich kontextoch

a predstavujú ich tak ako isté frekvenčné, štylistické, spájateľnostné, významové dublety, na druhej strane napr. pri adjektívach *parlamentný/parlamentárny* súčasná publicistika ukazuje výlučnosť frekventovaného adjektíva *parlamentný*, a to aj v kontextoch lexikograficky do istej miery „prejudikovaných" pre podobu *parlamentárny: parlamentná demokracia, parlamentný systém* (o uprednostňovaní podoby na *-ný* svedčí jej využitie v takýchto spojeniach aj v stredoškolských učebniciach; pri podobe *parlamentárny* tak možno uvažovať skôr o vzťahu k substantívu *parlamentár*). O vzťahu napr. adjektívnych podôb *profesionálny/profesiový/profesijný*, resp. aj lexikograficky nezachytenej podoby *profesný* sa (aj vo vzťahu k odporúčaniu podoby *profesiový* a preferovaniu podoby *profesijný* používateľmi jazyka) už dosť písalo (lit. porov. napr. Nábělková, 1991; Horecký, 1992). Pri dvojici *galériový/galerijný*, kde KSSJ v porovnaní so SSJ takisto uvádza inverzné poradie variantov, sa v textoch okrem výlučného využitia podoby na *-ijný* ukazuje aj iný typ variantnosti — využívanie hláskoslovného variantu *galérijný* ako prejav širšie uplatňovanej tendencie k zachovávaniu podoby slovotvorného základu.

Realizovaná sonda do slovníkového spracovania rovnako ako do textového fungovania adjektívnych variantov potvrdzuje túto sféru variantnosti ako oblasť jazykových zmien, ktoré si zasluhujú primeranú výskumnú pozornosť v opore o široký jazykový materiál rozmanitých komunikačných sfér (paradigmatické vzťahy sa formujú a reštrukturalizujú na báze syntagmatického fungovania; porov. napr. Findra, 1986) — aktuálnosť danej problematiky vyplýva nielen zo stálej potreby teoretického mapovania menlivých javov v súčasnej lexikálnej norme, ale aj z praktickej potreby prípravy nového výkladového slovníka, ktorý by mal poskytovať používateľom slovenčiny aj v tejto sfére čo najspoľahlivejšiu oporu a poučenie.

Literatúra

ARONOFF, M.: Potential Words, Actual Words, Productivity and Frequency. In: Proceedings of the XIIIth International Congress of Linguists (Tokio, 1982). Red. Shiro Hattori, Kazuko Inoue. Tokio 1983, s. 163—171.

BENKO, V.: Použitie programových nástrojov v projektoch počítačovej lingvistiky v LPL PdF UK. In: Práce Laboratória počítačovej lingvistiky, Bratislava, Pedagogická fakulta UK 1993, s. 14—22.

BUZÁSSYOVÁ, K.: Konkurencia slovotvorných typov s formantmi *-ita* a *-osť*. Slovenská reč, *51*, 1986, s. 142—152.

ČERMÁK, F.: Jazykový korpus: Prostředek a zdroj poznání. Slovo a slovesnost, *56*, 1995, s. 119—140.

DOLNÍK, J.: Logické princípy organizácie slovnej zásoby. Slovenská reč, *52*, 1987, s. 129—138.

Encyklopédia jazykovedy. Red. J. Mistrík. Bratislava, Obzor 1993. 513 s.

FILIPEC, J. — ČERMÁK, F.: Česká lexikologie. Praha, Academia 1985. 284 s.

FINDRA, J.: Norma, úzus, jazyková prax. In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Red. J. Kačala. Bratislava, JÚĽŠ SAV 1986, s. 236—243.

HORECKÝ, J.: Prídavné mená k prevzatým podstatným menám na *-ia*. Kultúra slova, *26*, 1992, s. 152—155.

HORECKÝ, J. — BUZÁSSYOVÁ, K. — BOSÁK, J. a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava, Veda 1989. 429 s.

JAKUBAJTIS, T. A. — RUBINA, A. V.: Varianty slov i statistika. Jazykovaja norma i statistika. Red. P. G. Piotrovskij. Moskva, Nauka 1977, s. 114—126.

JAROŠOVÁ, A.: Korpus textov slovenského jazyka. Slovenská reč, *58*, 1993, s. 89—95.

Jazykovaja norma i statistika. Red. P. G. Piotrovskij. Moskva, Nauka 1977. 300 s.

JIRÁČEK, J.: Adjektiva s internacionálními sufixálními morfy v současné ruštině (v porovnání s češtinou). Brno, Univerzita J. E. Purkyně v Brně 1984. 166 s.

Krátky slovník slovenského jazyka. Red. Ján Kačala, M. Pisárčiková. Bratislava, Veda 1989. 592 s.

LIPKA, L.: An Outline of English Lexicology. Lexical Structure, Word Semantics and Word-Formation. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1992. 212 s.

NÁBĚLKOVÁ, M.: Anketový výskum spájateľnosti rovnakokoreňových prídavných mien. Slovenská reč, *56*, 1991, s. 276—287.

NÁBĚLKOVÁ, M. (1933a): Anketový výskum spájateľnosti rovnakokoreňových prídavných mien (II). Slovenská reč, *58*, 1993, s. 77—89.

NÁBĚLKOVÁ, M. (1993b): Vzťahové adjektíva v slovenčine. Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov. Bratislava, Veda 1993. 204 s.

NÁBĚLKOVÁ, M.: Variantnosť rovnakokoreňových slov (Z výsledkov anketového výskumu). In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Red. Slavo Ondrejovič, Mária Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 88—100.

ROGOŽNIKOVA, R. P.: Varianty slov v russkom jazyke. Moskva, Prosveščenije 1966. 159 s.

SEJÁKOVÁ, J.: Slovotvorná synonymia v dvojici typu *žltý — zožltnutý*. Jazykovedný časopis, *39*, 1988, s. 51—62.

Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959—1968. 6 zv.

ŠVARCKOPF, B. S.: Tipy sootnošenija variantov i statističeskoje issledovanije normy. Jazykovaja norma i statistika. Red. P. G. Piotrovskij. Moskva, Nauka 1977, s. 126—135.

ZGUSTA, L.: The Role of Dictionaries in the Genesis and Development of the Standard. In: Wörterbücher — Dictionaries — Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography. Red. F. J. Hausmann, O. Reichmann, H. E. Wiegand, L. Zgusta. Berlin — New York, Walter de Gruyter 1989, s. 70—79.

Pavol Žigo

VÝBEROVÝ OPIS USTAĽOVANIA SUBSTANTÍVNYCH PRÍPON GENITÍVU SINGULÁRU V PREDSPISOVNOM OBDOBÍ

V jednotlivých kodifikačných prácach spisovného obdobia slovenčiny sa uvádza vedecky zdôvodnená podoba noriem a prostriedkov spisovného jazyka. V súvislosti s kodifikáciou jazyka R. Krajčovič (1994, s. 82) uvádza, že opis kodi-

fikačných pravidiel môže byť úplný alebo výberový a pojem výberový opis definuje ako vybraný súbor rozkolísaných, sporných alebo zastaraných ortoepických, pravopisných a iných jazykových noriem, pričom sa súčasne podáva informácia, ktorej z noriem sa pripisuje kodifikačný status. Východiskom nášho výberového opisu vývinu substantívnych vzorov v spisovnom období slovenčiny budú základné kodifikačné práce A. Bernoláka (1787), Ľ. Štúra (1846), M. Hattalu (1852), S. Cambela (1902), Morfológia slovenského jazyka (1966) a jednotlivé vydania Pravidiel slovenského pravopisu (1931, 1940, 1953, 1971, 1991). Ako pomocné kritérium využijeme aj ďalšie práce, napr. gramatiku J. Damborského (1919), práce D. Vergesovej (1983) a L. Dvonča (1984). Pri výberovom opise vývinu substantívnych vzorov sa zameriame na také prvky, v ktorých sa odrážajú jednotlivé vývinové zmeny. Nepôjde nám teda o prehľad všetkých vzorov základných etáp spisovného obdobia slovenčiny, ale o vystihnutie základných zmien, ktorých výsledkom je stav v súčasnej spisovnej slovenčine.

Prvým z príznakových javov v rámci vývinu skloňovacích vzorov sa stala prípona G sg. maskulín vzoru *hrdina* (typ *sluha*). Pod vplyvom pôvodného kmeňového princípu skloňovania substantív zakončených v N sg. na *-a* (t. j. pôvodné *a*-kmene) pretrvávala ešte na začiatku spisovného obdobia v G sg. prípona *-y*. V podobe *sluhi* kodifikoval G sg. tohto skloňovacieho vzoru A. Bernolák (1790, s. 27) a pod vplyvom tradície tento tvar ponechal ako jednu z možností Ľ. Štúr (kodifikoval v tomto prípade dvojtvary *sluhi/sluhu*; 1846, s. 139 a n.). Archaická podoba s príponou *-y* v G sg. sa uplatnila aj v Krátkej mluvnici slovenskej (1852, s. 13). Definitívnym ústupom od archaickej prípony *-y* v G sg. maskulín vzoru *sluha* (dnes *hrdina*) a kodifikovaním tvaru s príponou *-u* sa stala Cambelova Rukoväť spisovnej reči slovenskej (1902, s. 44 a n.). Cambelova kodifikácia bola výsledkom prehodnocovania a kritiky normy spisovnej slovenčiny druhej polovice 19. stor., v ktorej pod vplyvom hattalovskej reformy z r. 1852 pretrvávali aj neživé jazykové prostriedky (pozri Krajčovič, 1994, s. 73). Prípona *-u* v G sg. vzoru *hrdina* mala už od druhej polovice 19. stor. svoju silnú oporu v mladšom martinskom úze a dávno predtým bola systémovým tvarom nespisovných útvarov (v slovenských nárečiach na celom stredoslovenskom areáli a na celom území západoslovenských nárečí okrem Záhoria).

Ďalším tvarom odrážajúcim vývinové zmeny skloňovacích vzorov substantív sú tvary G sg. vzorov *dlaň* a *kosť*. Pri vzore *dlaň* L. Dvonč (1984, s. 52) v súvislosti so súčasnou spisovnou slovenčinou s odkazom na Morfológiu slovenského jazyka (1966, s. 109) uvádza, že „niektoré slová majú v singulári prípony podľa vzoru *dlaň* aj *kosť*: *myseľ — mysl-e/mysl-i, tvár — tvár-e/tvár-i, raž — raž-e/raž-i*". L. Dvonč konštatuje, že „je to pozostatok staršieho stavu, keď tieto slová patrili do vzoru *kosť*", a dodáva, že dynamika deklinačného systému týkajúca sa vzorov *dlaň* a *kosť* „veľmi výrazne sa prejavuje v prechode slov zo vzoru *kosť* do

vzoru *dlaň*". Túto tendenciu možno sledovať na osudoch slov typu *myseľ, reťaz, tvár*. Slovo *myseľ* zaradil A. Bernolák (1790, s. 38) do vzoru *čnosť*, zodpovedajúceho dnešnému vzoru *kosť*, no zaradil ho medzi výnimky, ktoré majú v G sg. príponu *-e*. Tvar *misli* v G sg. slova *myseľ* kodifikoval Ľ. Štúr (1846) a s príponou *-i* sa tento tvar uvádza aj v Krátkej mluvnici slovenskej (1852, s. 14), v Cambelovej Rukoväti (1902, s. 58) a takto ho v medzivojnovom období uvádza aj Slovenská mluvnica J. Damborského (1924, s. 193) a Pravidlá slovenského pravopisu (1931, s. 184). V Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940 (s. 260) sa pri slove *myseľ* kodifikuje tvar G sg. *mysle* a ďalšie vydania kodifikačných príručiek až do súčasnosti pripúšťajú dvojtvary *mysle/mysli*. Podstatné meno *reťaz* (v súčasnosti patrí do skloňovacieho vzoru *dlaň*) zaradil A. Bernolák (s. 38) tiež do vzoru *čnosť* (formálne zodpovedá dnešnému vzoru *kosť*). V G sg. teda kodifikoval podobu *reťazi*. Ľ. Štúr (1846) pripúšťal variantnosť tvarov *reťaze/reťazi*, no reformou štúrovskej slovenčiny r. 1852 sa kodifikoval tvar *reťazi* (1852, s. 16 a 17). Táto forma pretrvávala vo všetkých kodifikačných prácach až do vydania Pravidiel slovenského pravopisu v r. 1940 (s. 358), keď sa kodifikoval tvar *reťaze* s príponou *-e*, záväznou až do súčasnosti. Podobná situácia bola aj v prípade slova *tvár*: A. Bernolák (s. 38) kodifikoval podobu *tvári*, Ľ. Štúr pripúšťal dvojtvary *tvári/tváre*, no po reforme štúrovského pravopisu v matičnom a martinskom období slovenčiny bola kodifikovaná forma *tvári*. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 (s. 414) uprednostňovali podobu *tváre*, pripúšťali však aj podobu *tvári*. Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1953 a ich neskoršie vydania a ostatné kodifikačné príručky od tohto obdobia až do súčasnosti pripúšťajú dvojtvary *tváre/tvári*.

Ďalšími príkladmi výberového opisu ustaľovania substantívnych skloňovacích vzorov v rámci jednotlivých období spisovnej slovenčiny môžu byť aj osudy pôvodných *u*-kmeňových substantív typu *cirkev* a *krv*, resp. *mrkva, rakva, vetva, plutva*. G sg. slova *cirkev* kodifikoval A. Bernolák (s. 39) s príponou *-i* aj *-e*, no ostatné *u*-kmene majú príponu *-i*. Ľ. Štúr (1846, s. 37, 119) a Krátka mluvnica slovenská (1852, s. 17) kodifikovali záväznú podobu s príponou *-e: cirkve*. S. Cambel (1902, s. 58) a všetky neskoršie kodifikačné príručky zaraďujú slovo *cirkev* do dnešného vzoru *kosť* so záväznou príponou *-i* v G sg. (pozri Habovštiaková, 1967, s. 248). Pôvodné tvary typu *mrkev, rakev, dratev* kvalifikoval S. Cambel (1902, s. 53) ako bohemizmy, domácimi tvarmi sú podľa neho podoby *mrkva, rakva, dratva*. Touto kodifikačnou delimitáciou sa podoby typu *mrkva, rakva, dratva* zaradili do skloňovacieho vzoru *žena*. Vo vydaní Pravidiel slovenského pravopisu r. 1931 sa však substantíva typu *mrkva, rakva* kodifikovali v dvojakej podobe: *mrkva* (G sg. *-y*) aj *mrkev* (G sg. *-i*; s. 183), *rakva* (G sg. *-y*) i *rakev* (G sg. *-i*; s. 254). Substantívum *dratva* nemalo v N sg. inú podobu (tvar *dratev* nebol kodifikovaný).

Pri ustaľovaní vybraných skloňovacích vzorov podstatných mien v spisovnom období prevládali tieto základné tendencie:

1. Pri podstatných menách mužského rodu sa v G sg. definitívne ustálila prípona *-u* až Cambelovou kodifikáciou, v ktorej sa prejavoval vplyv tradičnej prípony pôvodných *a*-kmeňov, t. j. prípona *-y*, ktorú kodifikoval A. Bernolák a ktorej vplyv v podobe dvojtvarov typu *sluhu/sluhi* pretrval aj v Štúrovej kodifikácii a v podobe *sluhy* je aj v Krátkej mluvnici slovenskej (hodžovsko-hattalovská reforma štúrovčiny).

2. Pri ustaľovaní prípon G sg. dnešného vzoru *dlaň* veľmi dlho pretrvávali pôvodné *i*-kmeňové prípony (dnešný vzor *kosť*). A. Bernolák síce kodifikoval tvary typu *misľe, reťaze*, no Štúrova kodifikácia pripúšťala len tvary *misľi*, resp. dvojtvary *reťazi/reťaze*. Od pravopisnej reformy štúrovčiny (1852) až do vydania Pravidiel slovenského pravopisu r. 1940 boli spisovné len tvary G sg. s príponou *-i* typu *reťazi, tvári*.

3. Vývin G sg. substantív patriacich do pôvodných dlhých *ú*-kmeňov (typ *mrkva, cirkev*) sa odrazil v prechode týchto substantív do skloňovacích vzorov *žena* alebo *kosť*. Pri substantíve *mrkva* napriek bernolákovskej prípone G sg. *-i* od Štúrovej kodifikácie až do Cambelovej kodifikácie pretrvávala prípona *-e*, t. j. tendencia k prechodu do dnešného vzoru *dlaň*. Substantíva typu *mrkva, rakva* sa definitívne zaradili do skloňovacieho vzoru *žena* až v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1940 (s. 259), pretože podľa Pravidiel z r. 1931 (s. 183) bola zo známych príčin popri tvare *mrkva* možná aj staršia podoba *mrkev*. Tendencia k prechodu do skloňovacieho vzoru *dlaň* sa prejavila aj pri substantíve *cirkev* (pôvodný dlhý *ú*-kmeň). Hoci A. Bernolák kodifikoval v G sg. príponu *-e* aj *-i* (t. j. *cirkwe* aj *cirkwi*), v Štúrovej kodifikácii a jej pravopisnej reforme z r. 1852 sa uvádzajú len tvary s príponou *-e*. S. Cambel (1902, s. 302) kodifikoval v G sg. slova *cirkev* príponu *-i* s poznámkou, že tvar *cirkve* je český. Touto kodifikáciou substantívum *cirkev* natrvalo prešlo do skloňovacieho vzoru *kosť*.

Ustaľovanie substantívnych prípon G sg. pri vybraných vzoroch je svedectvom základných vývinových tendencií normy súčasnej spisovnej slovenčiny v jednotlivých etapách jej vývinu. Na niekoľkých príkladoch možno tak dokumentovať význam Cambelovej kodifikácie (typ *sluha — sluhu, cirkev — cirkvi*, ale *mrkva — mrkvy*) a dynamické tendencie pri prechode jednotlivých substantív do skloňovacích vzorov *dlaň a kosť* (slová a ich tvary typu *myseľ — mysli — mysle; reťaz — reťaze/reťazi > reťaze; tvár > tváre/tvári > tvári > tváre/tvári; cirkew — cirkwe/cirkvi > cirkve > cirkvi*), resp. do dnešného skloňovacieho vzoru *žena* (typ *mrkwi > mrkve > mrkvy*). Uvedené príklady, ku ktorým právom patrí aj ustaľovanie tvaru G sg. maskulín typu *sluhi > sluhi/sluhu > sluhy > sluhu*, sú zároveň aj svedectvom toho, aké kritériá uplatňovali jednotliví kodifikátori v svojich prácach a aká bola opodstatnenosť týchto kritérií. Nemalú rolu na definitívnom ustaľovaní prípon G sg. substantív feminín mala aj jazyková prax a spontánny vnútorný vývin substantívnych skloňovacích vzorov.

Prehľadná tabuľka základných vývinových tendencií

Bernolák	Štúr	Hattala	Cambel	Pravidlá pravopisu 1931 1940 1991
sluhi	*-i/-u*	*sluhy*	*sluhu*	
misľe	*misli*	*mysle/mysli*		*mysle*
reťaze	*-e/-i*	*reťazi*		*reťaze*
twári	*-e/-i*	*tvári*		*tvár -e/-i*
cirkwe/-i	*cirkve*		*cirkvi*	
mrkwi	*mrkve*		*mrkvy*	*-i* aj *-y* *mrkvy*

Literatúra

BERNOLÁK, A.: Grammatica slavica auctore Antonio Bernolák ad systema scholarum nationalium in ditionibus caesareo-regiis introductum accomodata. Posonii, impensis Joannis Michaelis Landerer, perpetui in Füskut 1790.

CZAMBEL, S.: Rukoväť spisovnej reči slovenskej. Martin, Kníhkupecko-zakladateľský spolok 1902. 376 s.

DAMBORSKÝ, J.: Slovenská mluvnica so zvláštnym zreteľom na pravopis. Nitra, Š. Huszár 1919.

DVONČ, L.: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava, Veda 1984. 124 s.

HABOVŠTIAKOVÁ, K.: Vývin skloňovania substantív od Ľudovíta Štúra. Slovenská reč, *21*, 1956, s. 241—254.

HATTALA, M.: Grammatica linguae slovenicae collatae cum proxime cognata bohemica. Schemnicii 1850. XX + 178 s.

HATTALA, M.: Krátka mluvnica slovenská. Vydavateľ Prešporok 1852. VIII + 64 s.

KRAJČOVIČ, R. — ŽIGO, P.: Dejiny spisovnej slovenčiny. Študijná príručka a texty. 2. vyd. Bratislava, Univerzita Komenského 1994. 116 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom. Vydala Matica slovenská ako prácu svojej pravopisnej komisie. Nákladom Štátneho nakladateľstva v Prahe 1931. 364 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným slovníkom. Martin, Matica slovenská 1940. 475 s.

Pravidlá slovenského pravopisu s pravopisným a gramatickým slovníkom. 11., zrevidované vydanie. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1971. 422 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava, Veda 1991. 536 s.

ŠTÚR, Ľ.: Nauka reči slovenskej. Bratislava, Tatrín 1846. 216 s.

VERGES, D.: Die Standardisierung der slowakischen Literatursprache im 18. bis 20. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der Flexionformen. In: Europäische Hochschulschriften. Reihe XVI. Slawische Sprachen und Literaturen. Frankfurt am Main — Bern — New York, Peter Lang 1983. 295 s.

Ľubor Králik

ZO SLOVENSKEJ NÁREČOVEJ FRAZEOLÓGIE (*dúchlo doňho, nieto domu bez dymu*)*

Slovník slovenských nárečí I (SSN I, 1994, s. 407) uvádza v hesle *dúchnuť* „fúknuť" aj nárečový frazeologizmus *dúchlo do mňej* „rozhneval som sa" (Turíčky, Lučenec), *dúchlo donho* „nahneval sa" (Revúca); v Turíčkach bol tento frazeologizmus okrem citovaného variantu s neosobnou syntaktickou konštrukciou zaznamenaný aj v podobe *čerťi dúchľi doňho* „nahneval sa" (s. 251, s. v. *čert*). Vychádzajúc z významu príslušného heslového výrazu, mohli by sme uvedený frazeologizmus parafrázovať ako „fúklo do mňa, resp. doňho"; sémantická motivácia frazeologizmu však z hľadiska súčasného jazykového vedomia nie je jasná. Ako sa v príspevku pokúsime ukázať, historicko-etymologická interpretácia tohto frazeologizmu žiada detailnejší výklad, zohľadňujúci okrem lingvistických faktov aj fakty extralingvistického charakteru (o ich význame pre etymologickú analýzu frazeológie porov. novšie Mokijenko, 1993, s. 348 n.).

Prípady typu *napáliť sa* „nahnevať sa" (porov. *Taký bóv napálení, len tag blčav* — Lukáčovce, Hlohovec; SSN I, 1994, s. 128, s. v. *blčať*) či *zahorieť hnevom* svedčia o tom, že hnev sa z hľadiska svojho jazykového vyjadrenia asociuje s pálením a horením. Slovenské slovo *hnev* „silné rozčúlenie, zlosť, jeď" (porov. SSN I, 1994, s. 582) je reflexom praslov. **gněvъ*: tento výraz nemá jednoznačne prijímanú etymológiu (prehľad doterajších výkladov novšie uvádza Etymologický slovník jazyka staroslověnského III, 1992, s. 182—183, s. v. *gněvъ*), na pozadí vyššie uvedenej asociácie hnevu a pálenia, horenia si však zaslúži pozornosť hypotéza, podľa ktorej praslov. **gněvъ* súvisí so slovesami **znějǫ*, **znьjati* „tlieť, slabo horieť, horieť bez plameňa", **gnětiti* „rozpaľovať, roznecovať" (túto hypotézu ako najpravdepodobnejšiu uvádza Słownik prasłowiański VII, 1995, s. 178—179). Za predpokladu významovej súvislosti „hnev — tlieť, slabo horieť bez plameňa" možno podľa nášho názoru adekvátne interpretovať aj sémantiku slovesa *dúchnuť*, ktoré vystupuje v štruktúre analyzovaného frazeologizmu. Sloveso *dúchnuť* sa v slovenčine používa aj v kontextoch vzťahujúcich sa na oživenie ohňa, porov. *Ľepšie dúchňi do pahrebi a chiťí sa ťi to!* (Čičmany, Žilina; SSN I, 1994, s. 407), preto pokladáme za možné vysloviť hypotézu, že frazeologizmus *dúchlo doňho* „nahneval sa" vznikol na pozadí predstavy, podľa ktorej v človeku, ktorý sa hnevá, horí vnútorný oheň; ako svedčí analyzovaný frazeologizmus, takýto oheň sa rozhorí po dúchnutí či fúknutí, ktoré sa v jednom z vyššie citovaných variantov frazeologiz-

* Príspevok bol napísaný počas študijného pobytu na univerzite v Bonne, umožneného nadáciou Deutscher Akademischer Austauschdienst (DAAD).

mu pripisuje nečistým silám (čertom). Takéto ponímanie hnevu, rozčúlenia, zlosti ako akéhosi vnútorného ohňa je veľmi starobylé. V širšom indoeuropeistickom kontexte sa týmito otázkami zaoberala rakúska lingvistka U. Roiderová (1981), ktorá analyzovala komplex predstáv súvisiacich s polysémantickým gréckym výrazom *thymós*, majúcim aj významy „odvaha", „zlosť, zúrivosť (Wut)" (v homérskych eposoch sa slovom *thymós* označuje aj bojová odvaha, bojovný duch), pričom zohľadnila aj materiál keltskej, staroindickej a chetitskej tradície. Autorka na záver svojej štúdie v základných rysoch rekonštruuje predstavu o odvahe, resp. o zlosti, zúrivosti v staršej indoeurópčine. Zlosť, zúrivosť je energetický proces, prebiehajúci vnútri tela; je to oheň, ktorý môže byť podporovaný žlčou. Tento oheň vnútri tela sa oživuje pľúcami ako dúchacími mechmi. Dym vychádza ústami (zhustený dych pri hlbokom dýchaní). Pri tomto procese sa uvoľňuje teplo (Roiderová, 1981, s. 107—108).

V rámci svojej analýzy autorka uvádza aj jazykový materiál, ktorý potvrdzuje asociáciu zlosti, zúrivosti, hnevu a dymu: okrem etymologickej príbuznosti gréckeho *thymós* a staroindického *dhūmáḥ*, latinského *fūmus* „dym", praslovanského **dymъ* (> slovenské *dym*) sú to aj slovné spojenia *rauchen vor Wut* „dymiť od zlosti", *der Zorn verraucht* „hnev sa stratí" (doslova „hnev sa vydymí") a i., doteraz zachované v nemčine. Zdá sa, že analogický doklad na predstavu o dyme ako symbole hnevu možno uviesť aj zo slovenčiny.

Keďže hnev a vôbec negatívne emócie často sprevádzajú medziľudské vzťahy, z denotatívneho hľadiska je celkom pochopiteľné, že v slovenských nárečiach má substantívum *hnev* okrem svojho primárneho významu „silné rozčúlenie, zlosť, jed" aj sekundárny význam „zlý ľudský vzťah, nepriateľstvo" (porov. *robiť hňevi* „utvárať zlé ľudské vzťahy" — Prievidza, *sú pod hňevom* „nemajú k sebe dobrý vzťah" — Lukáčovce, Hlohovec: SSN I, 1994, s. 582, s. v. *hnev;* porov. aj významový rozdiel *hnevať sa na niekoho* „jedovať sa, cítiť hnev, zlostiť sa" — *hnevať sa s niekým* „byť s niekým v nepriateľskom vzťahu": s. 583, s. v. *hnevať sa*). Poznanie sémantického modelu „rozčúlenie, zlosť, hnev" > „zlý ľudský vzťah, nepriateľstvo" poskytuje východisko aj pre interpretáciu príslovia *nieto domu bez dzimu* „všade sa nájdu nedorozumenia", zaznamenaného v Detve (porov. SSN I, 1994, s. 422, s. v. *dym*). Aj v tomto príslovím sa nepochybne zachováva starobylá sémantika dymu ako symbolu hnevu (porov. vyššie uvedený materiál U. Roiderovej), ktorý vedie k nedorozumeniam, konfliktom a zlým vzťahom.

Hoci frazeologizmus *dúchlo doňho* a príslovie *nieto domu bez dymu* na prvý pohľad navzájom nesúvisia, sú dvoma fragmentmi rovnakého archaického, už indoeurópskeho komplexu predstáv o hneve ako o vnútornom ohni. Aj naša analýza opäť potvrdzuje známu skutočnosť, že frazeológia obsahuje mnohé archaické prvky, ktoré môžu byť zo synchrónneho hľadiska nemotivované — okrem jazykových archaizmov sa tu neraz zachovávajú aj „vyblednuté obrazy sveta (verblaßte

Weltbilder)", ktoré „ešte dlho, niekedy celé tisícročia žijú v slovných spojeniach" (Roiderová, 1981, s. 109).

Literatúra

Etymologický slovník jazyka staroslověnského. Praha, Academia 1989.

MOKIJENKO, V. M.: Principy etymologičeskogo analiza frazeologii. In: Philologia Slavica. K 70-letiju akademika N. I. Tolstogo. Moskva, Nauka 1993, s. 346—352.

ROIDER, U.: Griech ??? „Mut" ai. *dhūmáḥ* „Rauch". Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung, *94*, 1981, s. 99—109.

Slovník slovenských nárečí. Zv. 1. Bratislava, Veda 1994. 936 s.

Słownik prasłowiański. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk, Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich — Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1974.

Jozef Jacko

MORFOLOGICKÝ A DERIVAČNÝ POTENCIÁL MIESTNYCH NÁZVOV STREDNÉHO RODU

1. Na Slovensku je viacej miestnych názvov stredného rodu substantivizovanej povahy typu *Hlboké, Široké, Veselé, Zubné, Senné, Staré, Bystré, Zlaté, Rovné, Kľúčové, Orechové* a pod. V Morfológii slovenského jazyka (MSJ, 1966) sa pri tvrdom vzore prídavných mien uvádzajú substantivizované prídavné mená stredného rodu *Hlboké, Vrbové, Višňové, Brodské, Sihelné, Senné, Zelené, Skalité*. Pádové prípony sa v rámci vzoru *pekný* skracujú podľa pravidla o rytmickom krátení, napr. *rázny — rázneho — ráznemu — ráznymi* a pod. Príklady na skracovanie pádových prípon v rámci vzoru *pekný* miestnych názvov typu *Strážske, Hájske, Stránske* a pod. sa v MSJ neuvádzajú.

1.1. Pravidlá slovenského pravopisu (PSP, 1991) zmenili (upravili) kvantitu niektorých miestnych názvov stredného rodu, čo spôsobilo zmenu v gramatickom (morfologickom) a derivačnom systéme. Obec *Tovarné* (okres Vranov nad Topľou) sa v PSP zapisuje s dlhou pádovou príponou *-é*. V Slovníku slovenského jazyka VI (SSJ VI, 1968) sa názov tejto obce zapisuje ešte s dlhým *á* podľa chybnej podoby uvedenej v Statistickom lexikone obcí ČSSR z r. 1965. Zmena v kvantite miestneho názvu z *Továrne* na *Tovarné* ovplyvnila podobu obyvateľského mena ženského rodu a adjektívny derivát. Obyvateľské meno mužského rodu sa od názvu *Tovarné* tvorí príponou *-an*, pred ktorou sa spoluhláska *n* mení na spoluhlásku *ň: Tovarňan*. Obyvateľské meno ženského rodu sa od názvu *Tovarné* tvorí príponou *-ianka: Tovarnianka*, prídavné meno má príponu *-iansky: tovarniansky*. Táto podoba je aj v miestnom názve *Tovarnianska Polianka* (PSP, SSJ VI, Vlastivedný slovník obcí na Slovensku III — VSOS III).

Nejednotnosť v kvantite sa vyskytuje aj v názve obce *Tovarníky*. PSP obec Tovarníky neuvádzajú (je súčasťou Topoľčian). SSJ VI, Encyklopédia Slovenska (ES) uvádzajú názov obce v podobe *Tovarníky*. VSOS III zaznamenáva názov obce *Továrniky*. Pod čiernobielou fotografiou je titulok *Bývalý kaštieľ v Továrnikoch*. V denníku Sme/Smena (13. 4. 1996, s. 5) bola uverejnená fotografia školskej budovy s podtitulkom: *Osobitná škola internátna (ul. T o v a r n í c k a č. 1632) Topoľčany*. V texte má prídavné meno podobu *továrnický: ...prisľúbili Osobitnej škole internátnej na T o v á r n i c k e j ulici výťažok... — Na myšlienku venovať finančný dar škole z T o v á r n i c k e j prišli vraj sami hokejisti*. Miestny názov, o kto-

rom je reč, ktorý však dnes nefiguruje v zozname obcí, má pravopisnú podobu *Tovarníky*. Príslušné deriváty majú podobu *Tovarníčan, Tovarníčanka, tovarnícky*. Názov ulice odporúčame používať v podobe *Tovarnícka ulica (Tovarnícka)*.

1.2. Obec Mútne (okres Dolný Kubín) sa v PSP z r. 1991 uvádza s krátkou príponou *-e*. Aj názov *Okrúhle* (okres Svidník) sa v PSP z r. 1991 registruje s krátkou príponou *-e*. V SSJ VI sa tieto názvy uvádzali v podobe *Mutné* a *Okruhlé*. V takejto podobe sú názvy obcí *Mutné* a *Okruhlé* zachytené aj vo VSOS II. Malá encyklopédia Slovenska (MES) registruje názvy *Mútne* a *Okrúhle*. ES zachytáva názov *Okrúhle* s krátkou príponou *-e*, ale názov *Mutné* s dlhou príponou *-é*. Miestne názvy *Mútne* a *Okrúhle* majú podľa najnovšej kodifikácie v základe dĺžku podľa apelatívnych podôb *mútny, okrúhly*. Obyvateľské meno mužského rodu sa od názvu *Mútne* a *Okrúhle* tvorí príponou *-an*, pred ktorou sa spoluhlásky *n* a *l* menia na spoluhlásky *ň* a *ľ*: *Mútňan, Okrúhľan*. Príslušné obyvateľské mená ženského rodu sa tvoria príponou *-ianka*, po dĺžke v základe je to však prípona *-anka: Mútňanka, Okrúhľanka* a prídavné mená príponou *-anský: mútňanský, okrúhľanský*. V staršej kodifikácii, teda v SSJ VI a VSOS sa ženské obyvateľské mená od názvov *Mutné* a *Okruhlé* uvádzajú s príponou *-ianka: Mutnianka, Okruhlianka* a prídavné mená na *-iansky: mutniansky, okruhliansky*. Miestne názvy *Mútne* a *Okrúhle* registruje aj MES (s. 330 a 360). ES III uvádza názov *Mutné* (s. 642) s dlhou príponou *-é*, naproti tomu ES IV názov *Okrúhle* (s. 189) s krátkou príponou *-e*.

1.3. Obec Trnie (okres Zvolen) sa v PSP z r. 1991 zapisuje s dlhým *ŕ*. SSJ VI uvádza názov *Trnie* s krátkym *r*. S krátkym *r* sa názov *Trnie* zapisuje aj vo VSOS III. S dlhým *ŕ* sa táto obec zapisuje v ES VI (s. 130) a v MES (s. 559). Názov *Trnie* sa skloňuje podľa vzoru *vysvedčenie*. Pri skloňovaní podstatných mien vzoru *vysvedčenie* sú prípony dlhé. Neskracujú sa ani po predchádzajúcej dlhej slabike: *z Trnia, v Trní, pred Trním*. Obyvateľské meno mužského rodu od názvu *Trnie* sa tvorí príponou *-an (Tŕňan)*, obyvateľské meno ženského rodu príponou *-anka (Tŕňanka)*, prídavné meno príponou *-anský (tŕňanský)*. SSJ VI a VSOS registrujú príslušné deriváty v podobe *Trnianka, trniansky*. V štúdii Skloňovanie miestnych názvov typu *Jasenie* (Jacko, 1977) sme upozornili, že pri vlastných menách *Trnie* a *Trstie* je u viacerých používateľov spisovnej slovenčiny vedomá snaha písať a vyslovovať dlhé *ŕ* analogicky podľa všeobecných podstatných mien *tŕnie* a *tŕstie*. Takéto podoby sme navrhovali kodifikovať aj v príručkách spisovnej slovenčiny. Súčasne sme upozornili, že pri zapisovaní miestnych názvov *Vŕbie, Trnie* a *Tŕstie* s dlhým *ŕ* by musela nastať zmena pri obyvateľských menách ženského rodu, ako aj pri adjektívnych derivátoch. Namiesto prípon *-ianka* a *-iansky* by sa tu uplatňovali prípony *-anka* a *-anský: Tŕňanka — tŕňanský, Tŕsťanka — tŕsťanský, Vŕbanka — vŕbanský*. PSP z r. 1991 miestne názvy *Tŕstie* a *Vŕbie* a ich deriváty neuvádzajú, lebo sa v tom čase neregistrovali ako samostatné obce. Miestne názvy ženského rodu *Tŕňa, Malá Tŕňa, Veľká Tŕňa* sa zapisujú s dlhým *ŕ*.

1. 4. SSJ VI (s. 202) a VSOS II (s. 243) uvádzajú miestny názov *Medvedzie* (okres Svidník). PSP z r. 1991 uvádzajú názov *Medvedie*. Názov *Medvedie* registruje MES (s. 311) a ES III (s. 535). SSJ VI názov *Medvedzie* zaraďuje do skloňovacieho systému prídavných mien vzoru *cudzí*, názov *Medvedie* v PSP sa zaraďuje do skloňovacieho systému podstatných mien stredného rodu vzoru *vysvedčenie*. Príslušné deriváty od názvu *Medvedie* majú v PSP podobu *Medvedčan, Medvedčanka, medvedský*, SSJ VI a VSOS II od názvu *Medvedzie* registrujú príslušné deriváty *Medvedžan, Medvedžanka, medvedzský*.

2. Viaceré miestne názvy stredného rodu majú príponu *-ské: Banské, Hájske, Hrabské, Partizánske, Konské* a pod. Š. Koperdan (1958) venuje pozornosť miestnym názvom s príponou *-sk-*, ktoré majú adjektívnu formu (*Smolinské, Strážske, Stránske, Banské, Partizánske, Jesenské, Záborské, Rudinská...*). Pripomína, že adjektívne tvary sa tu osobitne netvoria, keďže sú už vlastne obsiahnuté v pomenovacom základe: *smolinský, partizánsky, drábsky, olecký, pskovský, gdanský...* Od adjektívneho základu sa potom tvoria príslušné obyvateľské mená: *Smolinčan, Strážťan, Partizánčan*. V. Uhlár (1967) upozornil, že na Slovensku máme niekoľko názvov na *-ské, -ská, -sko*, napr. *Smolinské, Udavské, Brodské, Pruské, Valaská, Rovensko, Hradisko*, ktoré poskytujú vhodný model na tvorenie potrebných obyvateľských mien a prídavného mena aj od názvu *Partizánske*. Samotný tvar týchto miestnych názvov zakončených na *-ské, -ská, -sko*, ktorý má zväčša už tvar prídavného mena, sám osebe nestačí, lebo podľa V. Uhlára treba rozlišovať základné prídavné meno (napr. *valaský, konský*) od prídavného mena odvodeného od názvu obce (*Valaská, Konská*); preto sa prídavné mená od týchto názvov tvoria od obyvateľských mien: *Valašťan — valaštiansky, Konšťan — konštiansky, Prušťan — pruštiansky, Rovenšťan — rovenštiansky*. Od miestneho názvu *Smolinské* má podľa V. Uhlára prídavné meno podobu *smolinčiansky*, od miestneho názvu *Partizánske* podobu *partizánčanský*. Podľa E. Jónu (1948/1949) k názvu *Jesenské* je prídavné meno *jesenštiansky* podľa obyvateľského mena *Jesenšťan*, k názvu *Partizánske* je *partizánšťanský*, teda prípona *-anský*, nie *-iansky*, pretože predchádza dlhá slabika. Od názvu *Partizánske* E. Pauliny (1949) odporúča tvoriť obyvateľské meno príponou *-čan*, pripojenou ku koreňu ako k odvodzovaciemu základu: *Partizán-ske — Partizán-čan — partizán-čanský*. L. Dvonč (1967) sa dotkol problematiky prídavných mien k názvom typu *Partizánske, Smolinské*. Pripomína, že tieto názvy sa používajú len v strednom rode, kým prídavné meno vo všetkých rodoch aj číslach (*partizánsky, -a, -e, smolinský, -á, -é*). Jazyk sa podľa L. Dvonča vyhol týmto ťažkostiam práve tvorením prídavných mien typu *partizánčanský, smolinčiansky*, podobne aj *valaštiansky* (na rozdiel od *valaský*), *pruštiansky* a pod. L. Dvonč poznamenáva, že prípady typu *Partizánske* nemožno odtrhnúť od názvu *Valaská, Konské* a pod., ako to robí Š. Koperdan, či už takéto deriváty vykladáme ako prídavné mená s príponou *-iansky*

(od koreňa *Smolin-* z názvu *Smolinské*), resp. ako deriváty s príponou *-ský* od obyvateľského mena *Fartizánčan, Smolinčan* atď. Pri takomto výklade sa podľa L. Dvonča tvary *pruštiansky, valaštiansky,* podobne ako *Trenčan — trenčiansky, Važťan — važtiansky, Turčan — turčiansky* stávajú celkom pravidelné. J. Jacko (1977) na základe dokladov z celoslovenskej i regionálnej tlače upozornil, že pri miestnom názve *Strážske* je v slovenčine tendencia tvoriť substantívne a adjektívne deriváty analogicky podľa substantívnych a adjektívnych derivátov miestnych názvov typu *Skrabské — Skrabčan — Skrabčianka — skrabčiansky* i *skrabský, Záborské — Záborčan — Záborčianka — záborčiansky* i *záborský, Banské — Bančan — Bančianka — bančiansky* i *banský.*

Podľa SSJ VI (s. 309) sa od miestnych názvov adjektívnej povahy na *-ský, -ská, -ské* tvoria obyvateľské mená a prídavné mená alebo podľa typu *Uhorské — Uhoršťan — Uhorštianka — uhorštiansky, Valaská — Valašťan — Valaštianka — valaštiansky* (staršia vrstva názvov), alebo podľa typu *Jesenské — Jesenčan — Jesenčianka — jesenčiansky* i *jesenský, Partizánske — Partizáncan — Partizáncanka — partizáncanský* i *partizánsky* (mladšia vrstva názvov s odsúvaním prípony *-ský, -ská, -ské,* akoby základ bol *Partizán-, Jesen-* a pod.).

V prehľade uvádzame obyvateľské mená a prídavné mená od miestnych názvov stredného rodu adjektívnej povahy na *-ské* v SSJ VI a v PSP:

SSJ VI

Banské	Bančan, Bančianka	bančiansky i banský
Brodské	Brodšťan, Brodštianka	brodštiansky
Hrabské	Hrabčan, Hrabčianka	hrabčiansky i hrabský
Jesenské	Jesenčan, Jesenčianka	jesenčiansky i jesenský
Jurské	Jurčan, Jurčianka	jurčiansky i jurský
Konské	Konšťan, Konštianka	konštiansky i konský
Oreské	Orešťan, Oreštianka	oreštiansky
Osuské	Osušťan, Osuštianka	osuštiansky i osuský
Partizánske	Partizáncan, Partizáncanka	partizáncanský i partizánsky
Ploské	Plošťan, Ploštianka	ploštiansky
Pruské	Prušťan, Pruštianka	pruštiansky i pruský
Ruské	Rušťan, Ruštianka	ruštiansky
Skrabské	Skrabčan, Skrabčianka	skrabčiansky i skrabský
Smolinské	Smolinčan, Smolinčianka	smolinčiansky i smolinský
Stránske	Stráncan, Stráncanka	stráncanský i stránsky
Strážske	Strážšťan, Strážšťanka	strážšťanský i strážsky
Udavské	Udavčan, Udavčianka	udavčiansky i udavský
Uhorské	Uhoršťan, Uhorštianka	uhorštiansky
Záborské	Záborčan, Záborčianka	záborčiansky i záborský

PSP

Banské	Bančan, Bančanka	banský
Brodské	Brodčan, Brodčanka	brodský
Hrabské	Hrabčan, Hrabčanka	hrabský
Jesenské	Jesenčan, Jesenčanka	jesenský
Jurské	Jurčan, Jurčanka	jurský
Konské	Konšťan, Konštianka	konštiansky
Oreské	Orešťan, Oreštianka	oreštiansky
Osuské	Osušťan, Osušťanka	osuský
Partizánske	Partizánčan, Partizánčanka	partizánsky
Ploské	Plošťan, Ploštianka	ploštiansky
Pruské	Prušťan, Pruštianka	pruštiansky
Ruské	Rušťan, Ruštianka	ruštiansky
Skrabské	Skrabčan, Skrabčanka	skrabský
Smolinské	Smolinčan, Smolinčanka	smolinský
Stránske	Stráncan, Stráncanka	stránsky i stráncanský
Strážske	Strážan, Strážanka	strážsky
Udavské	Udavčan, Udavčanka	udavský
Uhorské	Uhorčan, Uhorčanka	uhorský
Záborské	Záborčan, Záborčanka	záborský

Od miestnych názvov ženského rodu (resp. od pomnožných miestnych názvov stredného rodu) adjektívnej povahy na *-ská* sa niektoré substantívne a adjektívne deriváty v niektorých prípadoch tvoria inakšie v SSJ VI a ináč v PSP, napr.:

SSJ VI

Konská	Konšťan, Konštianka	konštiansky i konský
Košariská	Košarišťan, Košarištianka	košarištiansky i košariský
Podhájska	Podhájčan, Podhájčanka	podhájčanský i podhájsky
Rudinská	Rudinšťan, Rudinštianka	rudinštiansky
Ruská	Rušťan, Ruštianka	ruštiansky
Sedliská	Sedlišťan, Sedlištianka	sedlištiansky
Slaská	Slašťan, Slaštianka	slaštiansky i slaský
Stránska	Stráncan, Stráncanka	stráncanský i stránsky
Šoltýska	Šoltýšťan, Šoltýšťanka	šoltýsky
Uhliská	Uhlišťan, Uhlištianka	uhlištiansky i uhliský
Valaská	Valašťan, Valaštianka	valaštiansky

PSP

Konská	Konšťan, Konštianka	konštiansky

Košariská	Košarišťan, Košarištianka	košarištiansky
Podhájska	Podhájčan, Podhájčanka	podhájsky
Rudinská	Rudinšťan, Rudinštianka	rudinštiansky
Ruská	Rušťan, Ruštianka	ruštiansky
Sedliská	Sedlišťan, Sedlištianka	sedlištiansky
Slaská	Slašťan, Slaštianka	slaštiansky
Stránska	Stráncan, Stráncanka	stránsky i stráncanský
Šoltýska	Šoltýšťan, Šoltýšťanka	šoltýšťanský i šoltýsky
Uhliská	Uhlišťan, Uhlištianka	uhlištiansky
Valaská	Valašťan, Valašťanka	valaský

PSP pri kodifikácii obyvateľských mien od miestnych názvov stredného a ženského rodu zakončených na *-ské, -ská* uplatnili deriváciu s vynechaním *-sk-* najmä v tých prípadoch, v ktorých pred príponou *-ské, -ská* predchádza spoluhláska alebo základ je významovo zreteľný. Obyvateľské meno mužského rodu sa preto tvorí príponou *-čan* a obyvateľské meno ženského rodu iba príponou *-ka*: *Brodské — Brodčan, Brodčanka, Partizánske — Partizáncan, Partizáncanka, Uhorské — Uhorčan, Uhorčanka,* resp. príponou *-an: Strážske — Strážan, Strážanka.* Naproti tomu príponou *-an* a zmenou (alternáciou) spoluhlások *sk* na *šť* sa v PSP tvoria obyvateľské mená mužského rodu od miestnych názvov na *-ské, -ská* v tých prípadoch, v ktorých slovotvorným základom je celý miestny názov aj s časťou *-sk-: Oreské — Orešťan, Osuské — Osušťan, Ploské — Plošťan, Pruské — Prušťan, Ruské — Rušťan, Valaská — Valašťan, Slaská — Slašťan.* Preto PSP pri kodifikácii adjektívnych derivátov od miestnych názvov adjektívnej povahy s príponou *-ské, -ská* na rozdiel od kodifikácie v SSJ VI systémovo neuplatňujú príponu *-iansky/-anský* (*bančiansky, brodštiansky, hrabčiansky, jurčiansky, partizáncanský, skrabčiansky, smolinčiansky, strážšťanský, udavčiansky, valaštiansky, záborčiansky*). Prídavné mená majú podľa nášho názoru (Jacko, 1996) homonymnú príponu *-ský, -ská, -ské* (*brodský, -á, -é, partizánsky, -a, -e*), naproti tomu miestny názov má iba jednovýchodiskovú príponu (*Brodské*). Keďže prídavné mená majú príponu *-ský,* obyvateľské mená ženského rodu sa tvoria od mužských podôb príponou *-ka,* napr. *Bančanka, Brodčanka, Jesenčanka, Jurčanka, Osušťanka, Skrabčanka, Smolinčanka, Udavčanka, Uhorčanka, Záborčanka,* prídavné mená majú príponu *-ský,* ale od miestnych názvov adjektívnej povahy *Stránske* a *Stránska* sa v PSP uvádza aj adjektívny derivát *stráncanský.* Týmto derivátom sa naznačuje, že tu môže ísť aj o derivačný postup s príponami *-ianka, -iansky.* Tie sa však skracujú pred dlhou slabikou v základe slova, a tak odlišnú podobu má iba prídavné meno *stráncanský.*

3. V MSJ v rámci skloňovania podstatných mien stredného rodu sa popri jednotlivých vzoroch uvádzajú príklady na skloňovanie slovenských miestnych názvov.

Pri vzore *mesto* sa uvádzajú miestne názvy *Štúrovo, Námestovo, Bernolákovo* a pomnožné *Košariská*. Obyvateľské mená mužského rodu od miestnych názvov typu *Štúrovo* sa tvoria príponou *-čan: Štúrovčan*. Od mužskej podoby *Štúrovčan* sa príponou *-ka* tvorí obyvateľské meno ženského rodu *Štúrovčanka*. Prídavné mená sa tvoria príponou *-ský: štúrovský*. Tento derivačný postup je aj v SSJ VI i v PSP.

Pri vzore *srdce* sa v MSJ uvádzajú slovenské miestne názvy *Hradište, Sobotište, Orvište, Hrachovište* a pomnožné miestne názvy *Hliviština* a *Lukoviština*. Obyvateľské meno mužského rodu od miestnych názvov typu *Hradište* sa tvorí príponou *-an: Hradišťan*. Od mužskej podoby *Hradišťan* sa príponou *-ka* tvorí obyvateľské meno ženského rodu *Hradišťanka*. Prídavné meno sa tvorí príponou *-ský*, pred ktorou sa spoluhláska *ť* strieda so spoluhláskou *t: hradištský*. Takto vyznievajú substantívne a adjektívne deriváty v SSJ VI i v PSP: *Sobotište — Sobotišťan — Sobotišťanka — sobotištský*. Od pomnožných miestnych názvov *Hliviština, Lukoviština* sú v SSJ VI tieto deriváty: *Hlivišťan — Hliviština — hliviština, Lukovišťan — Lukovišťanka — lukoviština*. V PSP príslušné deriváty vyznievajú rovnako: *Hlivišťan — Hlivišťanka — hliviština, Lukovišťan — Lukovišťanka — lukoviština*. Tvorenie prídavných mien od pomnožných miestnych názvov *Hliviština* a *Lukoviština* príponou *-ský* v PSP treba pokladať za systémové, pretože ide o analógiu adjektívnych derivátov s príponou *-ský* od miestnych názvov *Hradište — hradištský, Sobotište — sobotištský, Kalnište — kalništský*. Z toho dôvodu príponu *-ka* v obyvateľských menách ženského rodu *Hlivišťanka, Lukovišťanka* treba v PSP tiež pokladať za systémovú.

4. Pri skloňovaní podstatných mien stredného rodu vzoru *vysvedčenie* sa v osobitnom odseku MSJ konštatuje, že podľa tohto vzoru sa skloňujú aj miestne názvy, ktoré majú tvar druhových prídavných mien, ako *Jastrabie — Jastrabia — v Jastrabí, Srnie — Srnia — v Srní, Vranie — Vrania, Ovčie — Ovčia*. Skloňovanie podľa prídavných mien (G „z Jastrabieho, Ovčieho", D „Jastrabiemu, Ovčiemu", L „v Jastrabom, v Ovčom" a pod.) je v spisovnom jazyku podľa MSJ nenáležité. L. Dvonč (1984) upozorňuje, že podstatné mená, ktoré vznikli z prídavných mien, dostávajú však v zhode so svojím slovnodruhovým významom substantívne skloňovanie: *Babie, z Babia* (nie „z Babieho"). V hromadných oznamovacích prostriedkoch sa často stretávame s adjektívnym skloňovaním miestnych názvov *Babie* — „z Babieho", *Ovčie* — „do Ovčieho", *Ptičie* — „od Ptičieho" a pod. V SSJ VI sú kodifikované substantívne a adjektívne deriváty od miestnych názvov *Devičie — Devičan — Devičianka — devičiansky, Ptičie — Ptičan — Ptičianka — ptičiansky*. Od miestnych názvov *Devičie* a *Ptičie* PSP kodifikujú príslušné deriváty v podobe *Devičan — Devičanka — devičský, Ptičie — Ptičan — Ptičanka — ptičský*. Tento derivačný postup pokladáme za systémový.

5. Miestne názvy stredného rodu sa v slovenčine zaraďujú k vzorom *mesto* (*Námestovo, Bernolákovo, Brezno, Brusno, Kľačno, Kolačno*). Obyvateľské mená

mužského rodu sa tvoria príponou *-čan* (*Námestovčan, Bernolákovčan*), resp. príponou *-an*, ak sa základ končí na skupinu spoluhlások (*Brezňan, Brusňan, Kľačňan, Kolačňan*). Prídavné mená vyznievajú na *-ský (námestovský, bernolákovský)*, resp. *-iansky (brezniansky, brusniansky, kľačniansky, kolačniansky)*. Podľa vzoru *srdce* sa skloňujú miestne názvy *Hradište, Sobotište, Hrachovište, Hliviština, Lukovištia*. Obyvateľské mená mužského rodu sa tvoria príponou *-an (Hradišťan, Sobotišťan, Hrachovišťan, Hlivišťan, Lukovišťan)*. Prídavné mená sa tvoria príponou *-ský (hradištský, sobotištský, hlivištský, lukovištský)*. Podľa vzoru *vysvedčenie* sa skloňujú miestne názvy stredného rodu *Ovčie, Ptičie, Zálesie, Zâriečie, Záskalie, Babie, Turie*. Obyvateľské mená mužského rodu sa tvoria príponou *-an (Zálesan, Zâriečan, Ptičan, Ovčan, Baban, Turan)*, v menšej miere príponou *-čan (Záskalčan)*. Prídavné mená vyznievajú na *-ský (ptičský, zâriečsky, záskalský)*, resp. na *-iansky (poluvsiansky, babiansky, turiansky)*.

Na Slovensku existuje viacej miestnych názvov stredného rodu substantivizovanej povahy (*Hlboké, Široké, Brodské*). Časť o názvoch obcí na Slovensku v PSP spracoval F. Kočiš ako spoluautor PSP. Podľa nášho pozorovania pri miestnych názvoch stredného rodu zakončených na *-ské* uplatnil pri derivácii obyvateľských mien a prídavných mien takéto systémové pravidlo: pri miestnych názvoch na *-ské* sa vynecháva *-sk-* najmä v tých prípadoch, v ktorých pred príponou *-ské* predchádza spoluhláska alebo základ je významovo zreteľný. Obyvateľské meno mužského rodu sa preto tvorí príponou *-čan* a obyvateľské meno ženského rodu iba príponou *-ka: Brodské — Brodčan, Brodčanka, Partizánske — Partizáncan, Partizáncanka, Uhorské — Uhorčan, Uhorčanka*, resp. príponou *-an: Strážske — Strážan, Strážanka*. Naproti tomu príponou *-an* a zmenou spoluhlások *sk* na *šť* sa tvoria obyvateľské mená mužského rodu od miestnych názvov na *-ské* v tých prípadoch, v ktorých slovotvorným základom je celý miestny názov aj s časťou *-sk-: Oreské — Orešťan, Osuské — Osušťan, Ploské — Plošťan, Pruské — Prušťan*.

Literatúra

DVONČ, L.: K obyvateľským menám typu *Valašťan*. Slovenská reč, *32*, 1967, s. 345—357.

DVONČ, L.: Dynamika slovenskej morfológie. Bratislava, Veda 1984, s. 62.

Encyklopédia Slovenska. Zv. 3, 4, 6. Bratislava, Veda 1979, s. 535, 1980, s. 189, 1982, s. 99.

JACKO, J.: Skloňovanie miestnych názvov typu *Jasenie*. Slovenská reč, *42*, 1977, s. 234—237.

JACKO, J.: Deriváty miestnych názvov typu *Strážske, Boca* a *Beša*. In: Jazykovedné štúdie. *13*. Ružičkov zborník. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1977, s. 139—146.

JACKO, J.: Adjektívna systematika slovenských miestnych názvov. In: Acta Facultatis paedagogicae Universitatis Šafarikanae. Studia philologica. Annus III. Red. Z. Stanislavová. Prešov 1996, s. 57—69.

JÓNA, E.: Mená obyvateľov k novým miestnym názvom. Slovenská reč, *14*, 1948/1949, s. 220.

KOPERDAN, Š.: K tvoreniu substantív a adjektív z miestopisných názvov. In: Jazykovedné štúdie. *3*. Spisovný jazyk. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1958, s. 83—106.

Malá encyklopédia Slovenska. Bratislava, Veda 1987. 664 s.

MISTRÍK, J.: Retrográdny slovník slovenčiny. Red. E. Pauliny. Bratislava, Univerzita Komenského 1976. 736 s.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966. 896 s.

PAULINY, E.: Partizánšťan. Slovo a tvar, *3*, 1949, s. 76.

Pravidlá slovenského pravopisu. Bratislava, Veda 1991, s. 463—533.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 6. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968, s. 153—254.

Statistický lexikon obcí ČSSR 1965. Praha, SEVT 1966.

UHLÁR, V.: Z problematiky miestnych názvov a odvodených slov. Slovenská reč, *32*, 1967, s. 154—161.

Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Zv. 3. Red. M. Kropilák. Bratislava, Veda 1977—1978.

Juraj Dolník

K ANALÝZE TEÓRIE JAZYKOVEJ KULTÚRY

Tento príspevok je zameraný na vyvolanie diskusie o základných otázkach teórie jazykovej kultúry. Hneď v úvode vyslovujeme výrok s polemickým (azda až provokačným) nábojom. Teória jazykovej kultúry u nás stagnuje a funguje skôr ako uzavretá sústava apodiktických téz, v súlade s ktorými má prebiehať kultivovanie spisovného jazyka, než opis a explanácia reálnych aj potenciálnych procesov, ktoré tvoria extenziu pojmu jazykovej praxe vo vzťahu ku kultivovaniu spisovného jazyka. Kto sleduje slovenské lingvistické práce dotýkajúce sa jazykovej kultúry, zisťuje, že sa v nich nenastoľujú otázky, ktoré by vyplynuli z metateoretického uvažovania, z pohľadu na vlastnú teóriu z istého odstupu, z prirodzenej vedeckej skepsy vo vzťahu k akceptovanej teórii, z výsledkov overovania jej primeranosti. O primeranosti tejto teórie sa nevyslovujú ani najmenšie pochybnosti, hoci sa stále poukazuje na nežiaduce silné napätie medzi kultivačným úsilím jazykovedcov (teda aplikáciou teórie jazykovej kultúry) a jazykovou praxou. Zaokrúhlene povedané (so zámerom vyhrotiť problém), považuje sa za samozrejmé, že teória je dobrá, len istí používatelia jazyka sú ťažko stvárniteľní v jej duchu, resp. zvolené metódy jazykovovýchovnej práce (napr. v rámci školskej výchovy) nie sú vždy účinné. (S nádychom humoru, resp. sebairónie by sme povedali, že sa nám podarilo vybudovať dobrú teóriu, len prax zlyháva.)

Presvedčenie vedca o úspešnosti teórie, ktorú buduje, a jeho pripravenosť brániť ju je jednou stránkou jej rozvíjania. Druhou stránkou je úsilie o kritické zhodnotenie toho, čo vytvoril, o posúdenie vlastnej teórie z nadhľadu, o dôkladné overenie jej poznávacej sily. V prípade teórie jazykovej kultúry deaktualizácia tejto druhej stránky súvisí zrejme s tým, že má svoj počiatok v lingvistickom myslení pražskej školy, ktorej vysoká vedecká autorita oslabuje kritickú ostražitosť tých, ktorí nadväzujú na jej myšlienky. Ak k tomu dodáme, že teória jazykovej kultúry tejto školy má už vyše šesťdesiatročnú tradíciu, ktorú udržiavali vrcholní predstavitelia českej a slovenskej lingvistiky, ľahko pochopíme, prečo je ochrnutá prirodzená vedecká skepsa vo vzťahu k tejto teórii. V klíme, ktorá sa vytvorila pod vplyvom autority a tradície pražskej školy, je každý pokus o spochybnenie základov tejto teórie vystavený podozreniu, že jeho autori sú neseriózni alebo extravagantní, takže ich netreba brať príliš vážne. Názorová opozícia však patrí k hybným faktorom vedeckého myslenia. Tá sa opiera o rozbor oponovanej teórie. Analýze teórie jazykovej kultúry, ktorú si osvojila slovenská jazykoveda, je venovaný tento príspevok.

Jedným z východiskových pojmov sledovanej teórie je pojem kultivovania jazyka. Synonymická sémantizácia výrazu kultivovanie zahŕňa výrazy rozvíjanie, zveľaďovanie, pestovanie, cibrenie, zdokonaľovanie. Jadrom modelu, ktorý je opísaný v teórii, je tento vzťah: jazyk v stave V — kultivovanie pod vplyvom spoločenských potrieb — jazyk v stave M. Tento vzťah treba interpretovať tak, že zo zorného uhla istého časového úseku kultivovanie spisovného jazyka sa javí ako modifikácia (M) stavu jazyka vo východiskovom (V) bode časového úseku, ktorej výsledkom je modifikovaný stav zodpovedajúci spoločenským potrebám v koncovom bode tohto úseku. Modifikácia spočíva v tom, že spisovný jazyk sa obohacuje tak, ako to vyžadujú komunikačné potreby jazykového spoločenstva. Ak explicitne vyjadríme, že ide o modifikáciu (obohacovanie) jazykového systému, tento proces je zhodný s tým, čo sa už dávnejšie označilo ako akomodácia (systém sa prispôsobuje okoliu). Treba však hneď dodať, že jazykový systém súčasne modifikuje svoje okolie, vyvíja „tlak" na používateľov jazyka, aby svoje vyjadrovacie potreby uspokojovali v zmysle systému svojho jazyka. Ako je známe, táto stránka interakcie systému s okolím sa označila ako asimilácia (okolie sa prispôsobuje systému). Všeobecným podkladom kultivovania jazyka je teda akomodačno-asimilačný proces. Akomodácia je prejavom pružnosti jazykového systému, kým asimilácia mu zabezpečuje potrebnú stabilitu (porov. s mathesiovskou „pružnou stabilitou"). Pojem akomodačno-asimilačného procesu je všeobecnou obsahovou zložkou pojmu dynamiky jazyka. Všeobecne povedané, dynamika jazyka spočíva v nepretržitom akomodačno-asimilačnom procese. A teraz sa vráťme k pojmu kultivovania jazyka.

Na rozdiel od pojmu akomodácie a asimilácie „kultivovanie" jazyka je akčný proces. Vzťahuje sa na činnosť, ktorá smeruje k zdokonaľovaniu (zveľaďovaniu, rozvíjaniu...) jazyka. Kto je vykonávateľom tejto činnosti? Sú to kultivovaní pou-

živatelia jazyka, ktorí cieľavedome používajú spisovný jazyk na základe jeho dobrého poznania. Osobitné miesto majú, pravda, jazykovedci, lebo poznajú zákonitosti jazykového systému a jeho fungovania. Kultivovaní nositelia jazyka v priamej či nepriamej súčinnosti s jazykovedcami sú zárukou jednoty akomodačno-asimilačného procesu, predovšetkým garantmi toho, že pri akomodácii jazykového systému sa nenaštrbí asimilácia. Kultivovanie spisovného jazyka znamená jeho dynamizovanie, pri ktorom akomodácia je „kontrolovaná" asimiláciou. Dá sa to vyjadriť aj tak, že akomodácia je spätá s kvantitatívnou stránkou dynamiky jazyka, kým asimilácia je spojená s jej kvalitatívnym aspektom.

Prvý kritický bod teórie sa dotýka asimilácie. Ako vplýva jazykový systém na používateľov jazyka pri realizácii nových vyjadrovacích potrieb? Odpoveď je známa. Aktivizáciou analogického myslenia na podklade vzťahov, ktoré sa dajú nájsť medzi jednotkami daného jazykového systému. Jazykové fakty dosvedčujú, že vo väčšine prípadov analogické myslenie pri neologizácii (dynamizácii jazyka) je v súlade so vzťahmi, ktoré sú v základe systému opísaného v jazykovedných dielach. Je to dôkaz, že nositelia jazyka si osvojili istú možnú systemizáciu jazykových jednotiek, ktorá tvorí invariant ich jazykovej kompetencie. Iné fakty však svedčia o tom, že aktivizované analogické myslenie neprebieha vždy v súlade s týmto invariantom, objavujú sa odchýlky od systemizácie, ktorú očakáva lingvista, používatelia jazyka aktualizujú vzťahy, ktoré sa vymykajú z rámca invariantnej systemizácie a ilustrujú variantný komponent v jazykovej kompetencii komunikantov. Je prirodzené, že čím bohatší, rozvinutejší je jazyk, tým viac možností poskytuje na uplatňovanie variantnej zložky jazykovej kompetencie. Veľmi dobre vystihuje tento jav M. Dokulil (1962) svojím opisom dimenzií slovotvorných útvarov. Jeho opis popri základných dimenziách (onomaziologická štruktúra, lexikálno-gramatická povaha základu, formant) zahŕňa aj vedľajšie príznaky, ktoré sa môžu vyskytovať v rozličných kombináciách. Autor poukazuje na to, že „tyto kombinace nejsou všechny stejně důležité, nelze však vyloučit žádnou z nich nejen jako možnou asociační rovinu, ale ani jako přímou základnu tvoření nových slov" (1962, s. 74). Potom nasleduje ilustrácia známym príkladom odvodenia slova *porotce* podľa vzoru *soudce* na základe príslušnosti pojmov k spoločnej sémantickej triede a podtriede, ako aj sémantickej súradnosti východiska (porota : soud). Slovotvorný typ je rozhodujúcou slovotvornou typologickou kategóriou (patrí k invariantnej zložke jazykovej kompetencie), ale nesmieme zabúdať, že priestor na tvorenie slov vytvárajú aj ďalšie kombinácie dimenzií.

Čerstvým príkladom je výraz *hranolky*. Ak sa skalopevne držíme jednej, základnej, invariantnej systemizácie, nemáme o čom diskutovať, len sa čudujeme (alebo sa pohoršujeme), že mnohí Slováci tu „zabudli" na to, čo je v ich jazykovej kompetencii bezpečne zakotvené, totiž derivačný vzťah *hranol — hranolček*, ktorý je pravidelný, bezproblémový. Na označenie príslušnej potraviny stačí jed-

noduchá metaforizácia tohto samozrejmého derivátu. Ak máme v zornom poli úplnú realitu, ktorá zahŕňa aj variantnú zložku jazykovej kompetencie, ľahko zbadáme, že sa tu realizuje iná možnosť slovotvornej systemizácie ako tá, ktorú predstavuje naznačený deminutívny slovotvorný typ. Namiesto metaforizácie pravidelne utvoreného deminutíva *hranolček* sa uplatnil postup, ktorý sa zakladá na štruktúrnej a sémantickej interpretácii výrazov, ako *párky, pirôžky, rožky,* teda slov vzťahujúcich sa na sémanticky aj tematicky príbuzné pojmy, pričom sa tieto výrazy — a to je rozhodujúce — spravidla vyskytujú v množnom čísle (porov. Horecký, 1996, s. 72). Aktualizuje sa tu formálna analógia motivovaná príbuznosťou pojmov a podporovaná ich tematickou blízkosťou. Na základe spoločnej sémantickej zložky „potravinárske výrobky na bežnú konzumáciu" a tematickej charakteristiky „často predávané v zariadeniach pre rýchle občerstvenie" sa uplatňuje formálnoanalogický proporčný reťazec *pár : párok/párky = roh : rožok/rožky = piroh : pirôžok/pirôžky = hranol : ? /hranolky*. Na miesto otáznika môžeme dosadiť len *hranolok*. Ukazuje sa tu možnosť diferenciácie *hranolok — hranolček*, podobne ako sa to črtá pri dvojici *rožok — rožtek*. Nemôžeme tu ďalej analyzovať tento príklad, hoci sú s ním spojené zaujímavé implikácie. Použili sme ho len na to, aby sme ilustrovali variantnosť jazykovej kompetencie v oblasti lexiky, ktorou sa dá zdôvodniť aktualizácia inej systemizácie istých jazykových jednotiek, ako je tá, ktorá je založená na predpokladanom invariante jazykovej kompetencie a ktorú by preferoval lingvista.

Z idey asimilácie v teórii jazykovej kultúry sa vyvodzuje požiadavka, že „činnosť jazykovedcov pri zveľaďovaní jazyka by nemala vedome narúšať systémovosť jazyka, lebo by to nebolo v zhode s potrebami používateľov, ktorým tento jazyk slúži" (Kačala, 1979, s. 164). Ako sme už naznačili, jablko sváru je skryté v chápaní systémovosti, resp. jazykového systému. Teória jazykovej kultúry sa opiera o nepragmatické chápanie založené na globálnom prístupe k jazykovému systému, pri ktorom sa pozornosť upiera na vnútornú súdržnosť, pravidelnosť, dynamickú rovnováhu, vývinové tendencie, resp. zákonitosti systému. Z citovanej požiadavky vyplýva, že jazyk po kultivovaní v časovom rozpätí T — T_1 prinajmenšom by nemal byť v stave menšej miery systémovosti ako v čase T. Ako to napovedá pokračovanie citátu, totiž že jazykové spoločenstvo je zainteresované na „relatívne jednoduchom a pravidelnom systéme, ktorý si používatelia osvoja pomerne ľahko a spoľahlivo" (1979, s. 165), radšej sa očakáva viac ako táto minimalistická („prinajmenšom") požiadavka. Tu už je však skrytá idea, že kultivovanie jazyka neznamená len zdokonaľovanie jazykového systému v zmysle jeho prispôsobovania novým vyjadrovacím (funkčným) potrebám, ale aj v zmysle jeho zlepšovania, skvalitňovania (upevňovania pravidelnosti, zjednodušovania). Táto idea si vyžaduje osobitnú analýzu v samostatnom príspevku. V našej súvislosti je dôležité to, že nepragmatické chápanie jazykového systému predurčuje napätie medzi kultivač-

ným úsilím jazykovedca a jazykovou praxou. Podľa tohto chápania kultivovanie jazyka je späté s preferenciou inovačných prostriedkov, ktoré prispievajú k vnútornej súdržnosti jazykového systému, k pravidelnosti a sú v súlade s vývinovými tendenciami jazyka. Preferencia prostriedkov je v súlade s lingvistickým opisom jazykového systému, ktorý vyplýva z globálneho pohľadu na jazykové prvky a vzťahy medzi nimi. Uprednostňované sú také prostriedky, ktoré sa ľahko zaraďujú do systému zobrazeného z tohto pohľadu. Inak povedané, uprednostňuje sa globálna lingvistická systemizácia jazykových prvkov. Používateľom jazyka je však vlastná parciálna systemizácia, ktorá sa zakladá na vzťahoch, podobnostiach medzi prvkami aktualizovanými v jazykovej praxi. Hovoriaci odhaľuje isté vzťahy a podobnosti medzi inovačnými prostriedkami a istými evokovanými prvkami pri používaní jazyka (parciálna a lokálna systemizácia). Globálna a parciálna systemizácia nie sú, pravda, vždy v súlade a z toho vyplýva spomínané napätie medzi kultivačným úsilím jazykovedca a jazykovou praxou. Teória jazykovej kultúry neposkytuje dostatočnú oporu pri riešení otázky, ako treba postupovať v prípade tohto rozporu.

Pri riešení tejto otázky prichádzajú do úvahy tri možnosti. Prvá možnosť spočíva v presadzovaní lingvistického riešenia. V pozadí je predstava o potrebe „pozdvihnutia" používateľov jazyka na vyššiu úroveň zaobchádzania s jazykom. Na ilustráciu tejto možnosti poslúži citát, ktorý sa viaže na vyššie spomínané príkladové slovo *hranolky*: „V tomto zmysle si naša pospolitosť i nepospolitosť privykla aj na *zemiakové hranolky*, lebo ešte nedospela na úroveň takého používania spisovného jazyka, na ktorej by uvažovala dôslednejšie gramaticky" (Kočiš, 1995, s. 213). Do tejto predstavy zapadá aj názor, že „teoretickým štúdiom sa kultivuje aj sám jazyk... a napomáhajú sa vnútorné vývinové procesy" (Kráľ — Rýzková, 1989, s. 26). Druhá možnosť pripúšťa koexistenciu „lingvistického" riešenia s preferenciou zo strany používateľa jazyka. Tento kompromis môže byť spojený s nádejou, že „osvietenské" úsilie jazykovedca sa časom skončí s úspechom, alebo s pripustením márnosti tohto úsilia. Tretia možnosť spočíva v uznaní oprávnenosti riešenia, ktoré si „zvolili" používatelia jazyka (teda „hranolky"). V súvislosti s druhou a treťou možnosťou sa treba zmieniť o tom, že teória jazykovej kultúry prihliada na nesystémové prvky v jazykovej norme. Pripomeňme si hierarchizáciu základných kritérií pre kodifikačné rozhodovania, ktorú zdôvodnil na základe sociolingvistického rozboru F. Daneš (1976, s. 89): 1. normovanosť (vžitosť), 2. funkčná adekvátnosť, 3. systémovosť. Aj J. Kačala (1979, s. 165) zdôrazňuje, že systémovosť sa nedá vždy presadzovať, „najmä nie tam, kde si porušenie systému vynútilo používanie jazyka v spoločenskej komunikácii a kde sa toto porušenie systému už ustálilo, kde sa už stalo súčasťou normy". Nerozoberá sa však hlbšie otázka, ako je možné, že do normy prenikajú „nesystémové" prvky, že ich prijímajú aj kultivovaní používatelia spisovného jazyka. Dôležité je najmä to, ako máme tento proces posudzovať. Ide o to, či je to proces, ktorý sa presadí za istých okolností, takže

ho treba „strpieť", tolerovať, alebo je to proces, ktorý je prirodzenou zložkou dynamiky jazyka, takže s ním treba počítať už pri budovaní teórie rozvíjania jazykového systému, o ktorú sa opierame pri kultivovaní jazyka. Tolerovanie „nesystémových" prvkov vyplýva z uznávania spomínanej hierarchizácie základných hodnotiacich kritérií, ktorá je zasa dôsledkom funkčného prístupu k jazyku. Ako však máme posudzovať nové „nesystémové" prvky, ktoré sa vyskytnú v úze s tendenciou vniknúť do normy? Fundovaná odpoveď na túto otázku predpokladá odpoveď na už položenú otázku, ako sa dá vysvetliť, že tieto prvky nachádzajú široký okruh používateľov. Ukazuje sa potreba realistickejšieho chápania jazykového systému a jeho rozvíjania. Ako alternatíva sa ponúka pragmatické chápanie, ktoré sa zakladá na spoznávaní jazykového systému z pozície parciálnych systemizácií používateľmi jazyka a na predpoklade o reálnosti variantnej zložky jazykovej kompetencie komunikantov. Z tohto hľadiska sa mnohé „nesystémové" prvky javia inak. Všeobecne povedané, pragmatický prístup k jazykovému systému vyžaduje skúmať systemizačnú aktivitu používateľov jazyka v jazykovej praxi.

Základný problém teórie jazykovej kultúry vyplýva z toho, že sa budovala v prospech zvyšovania úrovne jazykovej praxe, jazykového kultivovania používateľov s odvolávaním sa na ich jazykové potreby, ale nevychádzala zo spoznanej a spoznávanej jazykovej praxe, z empirických poznatkov o ich aktéroch, zo spoznávania ich jazykotvornej činnosti v komunikácii. Budovala sa takpovediac nad jazykovou praxou, aby potom prostredníctvom jazykovej kritiky a výchovy sa táto prax dostala na úroveň praktického ekvivalentu jej zásad. V súvislosti s asimiláciou jazykového systému sa tento problém prejavuje v tom, že sa neanalyzuje systemizačná aktivita používateľov v jej reálnosti, ale sa hodnotí na základe lingvistického opisu jazykového systému bez toho, aby sa hlbšie uvedomovalo, že opísaný systém je abstrakciou, ktorá až v styku s jazykovou praxou (pri asimilácii) prejaví svoj reálny dynamický potenciál. Z inej stránky sa to dá povedať aj tak, že vo vzťahu k asimilácii sa skúma reálna rečová činnosť používateľov jazyka ako zdroj reálnej dynamizácie jazyka, ktorá je v súčasnom období prirodzená v tom istom zmysle, v akom bola aj v minulosti, aj keď v každom bode nezodpovedá lingvistickému poznaniu „objektívnych" zákonitostí vývinu jazyka.

Druhý kritický bod teórie jazykovej kultúry je spätý s akomodáciou jazykového systému. Teória sa opiera o východiskovú tézu pražského štrukturalizmu, podľa ktorej jazyk je systém účelných výrazových prostriedkov. Jazyk je na to, aby plnil funkcie, do ktorých sa premietajú potreby jeho používateľov. Inak to ani nemôže byť, lebo jazykotvorná činnosť ľudí má motív v uspokojovaní istých potrieb. Je to taká istá samozrejmosť ako aj to, že funkcie jazyka určujú jeho stavbu. Samozrejmé je teda aj budovanie teórie jazykovej kultúry na podklade funkčného prístupu k jazyku. To, čo komplikuje chápanie kultivovania jazyka, je skryté vo fakte, že jazyk sa nekonštituoval a nerozvíja sa v zmysle logiky „istá funkcia jednoznačne

determinuje istý prostriedok" ani v zmysle „v jazykovom systéme sú jednoznačne predurčené preferencie v jeho rozvíjaní". O tejto komplikácii sme hovorili v súvise s asimiláciou (tú istú funkciu používateľ jazyka realizuje inak, ako to odporúča lingvista). Poukazuje na ňu aj Z. Starý (1995, s. 22) pri analýze sporných bodov v koncepcii jazykovej kultúry: „Funkční kriterion neposkytuje oporu při rozhodování o tom, které jazykové prostředky mají tu kterou jazykovou funkci naplňovat. K jednomu a témuž jazykovému účinku může být totiž cíleno různými jazykovými prostředky." Iná komplikácia súvisí s identifikáciou funkcie jazykových prostriedkov, resp. vyjadrovacích potrieb, teda s otázkou, či sa jazyk prispôsobuje skutočným potrebám (akomodácia), alebo sa zaťažuje pseudofunkčnými inováciami (pseudoakomodácia), resp. mu nasilu vnucujú nepotrebné prostriedky. Princíp funkcionalizmu priam vyžaduje, aby sa zdôrazňovala nevyhnutnosť poznávania vyjadrovacích potrieb jazykového spoločenstva. A skutočne sa na ňu neustále poukazuje. Tu sa najvýraznejšie ukazuje, že teória jazykovej kultúry je súčasťou teórie jazykovej praxe, čiže predpokladá jej empirické poznanie. Napätie medzi lingvistom a používateľom jazyka pri identifikácii funkčnosti, pseudofunkčnosti, resp. afunkčnosti jazykového prostriedku nabáda k spoznávaniu sémantických a pragmatických (vrátane štylistických) interpretácií, ktorými sa používatelia rozchádzajú s predpokladanými interpretáciami.

Ako príklad uveďme prídavné meno *účelový* v spojení so substantívami *lož, nepravda, klamstvo*. Na základe rozboru sémantického rozvíjania tohto adjektíva jazykovedec (Kačala, 1995) prichádza k záveru, že spojenia ako *účelová lož* je sémantický, a teda jazykový nezmysel, lebo sémantickou analýzou tu dospievame k významu „nepravdivá lož". Z lingvistickej stránky ide o výsostne afunkčné (ba až kontrafunkčné) použitie výrazu *účelový*. Používateľ jazyka si neuvedomuje, že sa tu nefunkčne (ba nezmyselne) uplatňuje tento výraz? Pred okamžitou kladnou odpoveďou na túto otázku varuje sám citovaný lingvista, keď pripomína, že tieto spojenia sa vyskytujú v reči renomovaných a jazykovo pozorných autorov, a vysvetľuje, že adjektívum *účelový* vo význame „falošný, nepravdivý, lživý" sa uplatňuje ako melioratívum, ktorým sa vyhýbajú takým výrazom, ako *klamstvo, lož, nepravda*. Navodzuje sa podozrenie, že používateľ jazyka pripisuje týmto spojeniam inú sémantickú (možno aj pragmatickú) interpretáciu ako lingvista (napr. *účelová lož* = lož, ktorou jej autor sleduje istý osobitný účel spojený s politickým prospechom). Toto podozrenie sa dá, pravdaže, vyvrátiť alebo potvrdiť len empiricky — spoznaním reálnej interpretácie, ktorú uplatňujú používatelia.

Dá sa predpokladať, že interpretačné rozdiely by sa vyskytli aj pri niektorých bohemizmoch, ako napr. *ješitný, otrlý, sranda* (istým náznakom je, že kým jazykovedec — Považaj, 1995 — výraz *sranda* pociťuje ako hrubé až vulgárne, v komunikácii ho bez zábran používajú v rozhlasových aj televíznych reláciách). Dotýka sa to prevzatí aj z iných jazykov. V teórii jazykovej kultúry sa proklamuje nevy-

hnutnosť skúmania „funkčných potrieb", ale tam, kde vzniká spor medzi jazykovedcom a používateľom o funkčnosti istého prostriedku, si lingvista prisvojuje právo presadiť riešenie z hľadiska svojej interpretácie, a to na základe odborného presvedčenia, že „to tak má byť". Ak teóriu jazykovej kultúry chápeme ako súčasť teórie jazykovej praxe, pri jej budovaní a rozvíjaní sa nemôžeme zaobísť bez empirických poznatkov o sémantických a pragmatických interpretáciách používateľmi, pretože tieto poznatky nám komplikujú obraz reálnych vyjadrovacích potrieb.

V súvise s princípom funkčnosti sa nám vybavuje pojem funkčných ekvivalentov v jazyku. Môžeme prijať názor, že v jazyku nejestvujú funkčne totožné prostriedky, alebo zastávať opačný náhľad s dodatkom, že vo funkčne identických prostriedkoch je skrytá možná diferenciácia. Nadväzujúc na predchádzajúci odsek, pripomíname možný rozpor medzi lingvistom a používateľom vo vzťahu k funkčnej ekvivalencii prostriedkov. Zdá sa, že teória jazykovej kultúry implikuje prvý názor. Jednou jej zásadou totiž je, že kultivovanie jazyka je späté s akceptovaním nových prostriedkov, ktoré jazyk funkčne obohacujú (najmarkantnejšie sa táto zásada prejavuje pri posudzovaní cudzích slov). Ak aj odhliadneme od spomínaného možného rozporu, zostáva otázka, ako máme zaobchádzať s inovačnými prostriedkami v prísnom zmysle, t. j. s inováciami v duchu „nové prostriedky pre staré funkcie". Touto otázkou sa dostávame do sféry druhého názoru, ktorý aj tak nemôžeme ignorovať, lebo pojem funkčnej ekvivalencie neprotirečí jazykovej intuícii a dá sa určiť prinajmenej s istou abstrakciou. Potom sa nám však idea o spätosti kultivovania jazyka s jeho funkčným obohacovaním komplikuje. Teória jazykovej kultúry musí byť založená aj na empirických poznatkoch o tom, do akej miery (v akom rozsahu) akceptujú používatelia jazyka funkčné ekvivalenty, prečo ich prijímajú a ako s nimi narábajú. Žiada sa analýza idey funkčného obohacovania spisovného jazyka.

Diskusia o explicitne aj implicitne nadhodených otázkach v prospech rozvíjania teórie jazykovej kultúry nadobúda, pravda, plnší zmysel, ak sa rozoberajú s ohľadom na také atribúty, ktoré sa vystihujú výrokmi o jazyku ako kultúrnej hodnote, ako znaku identity národa, ako fenoménu s kultúrno-reprezentatívnou a etnosignifikatívnou funkciou a s ktorými sa asociačne spájajú pojmy jazykového vedomia a národného povedomia. V tejto oblasti nachádzame ďalší kritický bod teórie jazykovej kultúry. V prvom rade v nej chýba dôkladná analýza vzťahu komunikatívnej funkcie jazyka k jeho „reprezentatívnym" funkciám. Z akceptovania princípu funkčnosti vyplýva, že pri kultivovaní jazyka tieto nadstavbové funkcie (epifunkcie) sú aktivizované v jazykovom vedomí, keď sa jazyk ocitá pod istým cudzím jazykovým tlakom, ktorého rozsah a sila sa môže prejaviť až ako ohrozenie jazyka, a teda ohrozenie jedného zo základných identifikačných znakov národa. V normálnej sociolingvistickej situácii, ktorá sa vyznačuje tým, že „spisovný jazyk je již konstituován a relativně plně rozvit, jeho nezávislost nebo existence není ohrožována, jeho společenské funkce se mohou volně uplatnit, spo-

lečnost, které slouží, se řídí racionálními principy" (Daneš, 1979, s. 90), epifunkcie sa aktualizujú pri odmietaní nefunkčných cudzích prvkov. Nefunkčné cudzie prvky nielenže neprispievajú ku kultivovaniu jazyka, ale môžu aj destabilizovať domáce elementy, vytlačiť ich na periférium, resp. z jazyka, čím sa oslabujú jeho epifunkcie. Čím nás v tomto bode teória neuspokojuje? Ak aj odhliadneme od spomínanej problematickosti funkčné — nefunkčné, zostáva tu námietka, že epifunkcie plní jazyk svojimi typickými štruktúrnymi vlastnosťami, pomocou ktorých jazykové spoločenstvo „prežíva" svoju identitu, a teda svoju odlišnosť od iných jazykových spoločenstiev. Jazyk „reprezentujú" jeho typické vlastnosti. Sú to vlastnosti, ktoré sú zakotvené ako typické v metajazykovej intuícii členov jazykového spoločenstva. Hoci typické vlastnosti nie sú presne ohraničené, jestvuje zrejme istá kolektívna metajazyková intuícia, ktorá reguluje prijímanie cudzích prvkov vzhľadom na možné zastieranie až možnú stratu typických štruktúrnych vlastností. Paralyzovanie tejto intuície prichádza do úvahy len v extrémnej sociolingvistickej situácii, v ktorej príslušné etnikum stráca sebazáchovnú vôľu. Teória jazykovej kultúry má prihliadať na analýzu tejto intuície. Takú analýzu musia, pravda, jazykovedci najprv urobiť. V rámci nej treba riešiť také otázky, ako je určenie okruhu tých štruktúrnych vlastností jazyka, ktoré používatelia intuitívne považujú za typické pre svoj jazyk, a tým aj určenie tej zóny, do ktorej „vpúšťajú" cudzie prvky bez obavy o ohrozenie vlastnej jazykovej identity, a súčasne aj aproximatívne určenie množstva „znesiteľných" cudzích prvkov v jazyku v istom období. Výrok, že „národné povedomie obyčajne určuje kvalitu jazykového vedomia a stav jazykového vedomia je signálom národného povedomia" (Kráľ — Rýzková, 1990, s. 34), zvádza k zjednodušenej predstave o súvislosti týchto dvoch javov, o ktorú sa potom opiera lingvista, keď akceptovanie bohemizmov alebo aj iných cudzích prvkov používateľmi spisovnej slovenčiny vysvetľuje nedostatočnou rozvinutosťou jazykového vedomia a národného povedomia. Jazykové kultivovanie používateľov spisovnej slovenčiny sa potom chápe — anachronicky — ako dovŕšenie buditeľského úsilia z čias, keď Slováci o svoj jazyk zápasili.

Záver. Opäť a opäť registrované napätie medzi kultivačným úsilím jazykovedcov a jazykovou praxou nabáda k tomu, aby sa príčiny tohto stavu nehľadali len v okolnostiach, ktoré nepriaznivo vplývajú na jazykové správanie používateľov, a v nedostatkoch jazykovej výchovy, ale aj v chápaní jazykovej kultúry, ktoré si osvojila naša jazykoveda. Žiada sa analýza uplatňovanej teórie jazykovej kultúry s ohľadom na súčasné lingvistické myslenie, ale najmä z hľadiska otázky, z akej predstavy o jazykovej praxi vychádzame pri uplatňovaní našej teórie. Teória jazykovej kultúry je súčasťou teórie jazykovej praxe a kladieme si otázku, či naša teória je dôsledne budovaná v tomto zmysle, či je adekvátna. Sociolingvistické výskumy, ktoré sa rozbehli už aj u nás, sú nevyhnutné na spoznávanie jazykovej praxe. Dôležité je, aby sa pri nich prihliadalo na výsledky kritického rozboru teó-

rie jazykovej kultúry. Upozornili sme na to, že pri analýze narážame na problematickosť fundamentálnych pojmov teórie, ktorá vyplýva z toho, že sa do ich obsahu nepremieta také poznanie príslušnej empirickej reality, pri ktorom sa neabstrahuje od toho, čo je pre adekvátnosť teórie relevantné.

Prvým problematickým bodom teórie je pojem jazykového systému, resp. systémovosti. Problematickosť spočíva v zúženom pohľade na jazykový systém, z ktorého sa posudzuje systémovosť rečových prvkov. Apriórne sa kladú hranice do potenciálneho poľa systemizácií, ktoré poskytuje rozvinutý jazykový systém používateľom a ktoré používatelia aj využívajú. Uznávanie možných systemizácií a spoznávanie ich realizácií je predpokladom budovania realistickej teórie jazykovej kultúry. Druhým problematickým bodom teórie je pojem funkčnosti. Aj tu sa preferuje abstraktný lingvistický pohľad. Abstrahuje sa od možných funkčných interpretácií rečových prvkov zo strany používateľov jazyka, ktoré sa rozchádzajú s interpretáciami z pozície lingvistu, ktorý je ovplyvnený (a obmedzený) zvolenými interpretačnými konštruktmi. Okrem toho sa nevenuje primeraná pozornosť otázke funkčného obohacovania jazyka vo vzťahu k funkčnej ekvivalencii v jazyku. Tretí problematický bod teórie súvisí s neriešením vzťahu medzi komunikačnou funkciou jazyka a jeho epifunkciami. Žiada sa skúmanie metajazykovej intuície členov jazykového spoločenstva, pomocou ktorej prirodzeným spôsobom „chránia" typické štruktúrne vlastnosti svojho jazyka, ktoré ho „reprezentujú" a konzervujú jeho identitu. Objasňovanie spomínaných troch problematických bodov vyúsťuje do požiadavky, podľa ktorej predpokladom rozvíjania teórie jazykovej kultúry je dôkladná analýza jazykovej praxe, spoznávanie reálneho používateľa jazyka bez lingvistických predsudkov. Analýza teórie jazykovej kultúry implikuje viacero ďalších otázok, ale tie už presahujú rámec tohto príspevku.

Literatúra

DANEŠ, F.: Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In: Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Red. J. Chloupek. Praha, Academia 1979, s. 79—92.

DOKULIL, M.: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha, Nakladatelství ČSAV 1962. 264 s.

HORECKÝ, J.: Zdrobňovacie prípony mužských podstatných mien. Kultúra slova, *30*, 1996, s. 70—73.

KAČALA, J.: Výhľady na kultivovanie jazyka. In: Z teórie spisovného jazyka. Red. J. Kačala. Bratislava, Veda 1979, s. 161—169.

KAČALA, J.: Rozvoj významu v slovnej zásobe. Prídavné meno *účelový*. Kultúra slova, *29*, 1995, s. 129—134.

KOČIŠ, F.: Vraj „hranolčeky v tégliku". Kultúra slova, *29*, 1995, s. 212—215.

KRÁĽ, Á. — RÝZKOVÁ, A.: Základy jazykovej kultúry. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1990. 128 s.

POVAŽAJ, M.: O slove *sranda* a jeho odvodeninách. Kultúra slova, *29*, 1995, s. 54.

STARÝ, Z.: Ve jménu funkce a intervence. Praha, Univerzita Karlova 1995. 172 s.

Archívny nárečový materiál zo stredného Slovenska

Moravský dialektológ F. Pastrnek začal r. 1893 organizovať široko koncipovaný nárečový výskum. Bolo treba vyplniť dotazník, prepísať rozprávku o poľovníkovi alebo o hvezdárovi do nárečia, opísať miestny kroj, zapísať nárečový text a pozbierať špeciálne výrazy. Hoci výskum korešpondenčnou metódou nesplnil očakávanie, predsa Pastrnkovi prišlo veľa cenného materiálu. Zo stredného Slovenska (Zvolen, Turiec, Liptov, Orava) je materiál uložený v archíve Matice slovenskej (sign. C 997); o materiáloch z Tekova, Hontu, Novohradu a z Gemera sme už písali v predchádzajúcich číslach SR. [1]

O výskum Zvolenskej župy sa najviac zaslúžil F. Šujanský. V materiáli nachádzame jeho (zachovávame pravopis) *Marginální poznámky na knize Beiträge z. Lautlehre d. slovak. Sprache v. Dr. F. Pastrnek*, v ktorých sú pripomienky k hláskosloviu, najmä k hláskam *Í, ŕ, ä*. Pripojená je *Charakteristika nářečí zvolenského*, v nej sa uvádzajú hlavné znaky nárečia. Synovec F. Šujanského Dr. Ladislav Šujanský priniesol Pastrnkovi prepis rozprávky z Riečky a Šálkovej, ktorý urobil Ignác Štubňa, a prepis rozprávky o hvezdárovi zo Seliec (zaznačil učiteľ Gustáv Timko). V zásielke bol vyplnený dotazník s opisom kroja a prepis rozprávky o poľovníkovi od F. Šujanského. Od Šujanského pochádza aj nárečová ukážka s názvom *Dialektická ukázka. Vřava lidu „handelského" — hořalů v obcích černohronských — v stolici zvolenské, na hranici gemerské*, ako aj prepis nárečového záznamu z rukopisnej knihy *Historia domus parochiae Nigro-Hronensis 1818*. Nazval ho *Dialogy I, II, III*. Šujanský poslal aj *Dialektickú ukážku z Hiadľa*, 49 dlhších viet (6 strán), nárečový text *Dve smrcke* a 4 stránky ľudových piesní pod názvom *Hjadlovské*. Pripojil prepis rozprávky o poľovníkovi, ktorý vyhotovil J. Náter, a vyplnený dotazník od mešťana A. Šusteka. Senica je zastúpená ľudovou rozprávkou *O boháčovi a Lazarovi* a dvoma žobráckymi piesňami, ktoré poslal F. Šujanský.

V Banskej Bystrici vyplnila dotazník neter Pavla Križku Anna Križková, prepísala text rozprávky o hvezdárovi a zapísala nárečový text *Sprosťje ženi*. Rozprávku o hvezdárovi prepísal aj Pavel Križko a o poľovníkovi učiteľ Samuel Mosný, ktorý vyhotovil aj diferenčný slovník. Zásielka je datovaná z „Kišpeštu".

[1] Palkovič, K.: Z lexikálneho výskumu Gemera (Pastrnkova dotazníková akcia). Obzor Gemera, *18*, 1987, č. 1, s. 55—60.

Palkovič, K.: Pastrnkov nárečový výskum Gemera. In: Vlastivedné štúdie Gemera. *8*. Red. J. Bolfík. Martin, Osveta 1990, s. 165—207.

Palkovič, K.: Archívne záznamy o nárečovom výskume F. Pastrnka (Tekov, Hont a Novohrad). Slovenská reč, *59*, 1994, s. 48—51.

Dr. Medvecký poslal vyplnený dotazník s opisom kroja a prepis rozprávky o poľovníkovi a hvezdárovi, ktorý v Kráľovej vyhotovil Dr. Ján Veselý. Z Jabríkovej-Tajova je v materiáli vyplnený dotazník, odpis ľudového listu a dve rozprávky *Jako chcev s lutrii vyhrať* a *Černokňažník a bača* od Antona Dubaya. Špania Dolina je zastúpená vyplneným dotazníkom od Alberta Mamateja, strojníka. Z Bane (Špane Doliny) je aj vyplnený dotazník od učiteľa Ignáca Štubňu, text *Povedačky, dľa ktorých by doslovne na Bane malo byť nevypočitateľné, ľud takto vypráva* a nárečový text *Nárečí banícké vo Zvolene — Dve smŕtke*.

Zo Slovenskej Ľupče je vyplnený dotazník a opis miestneho nárečia a okolia od kupca Adolfa Csellára. V Dobrej Nive vyplnil dotazník a pridal opis kroja a krátky nárečový text farár Ján Slávik, v Sáse vyplnil dotazník a pridal opis kroja kaplán Anton Kúdelka.

Dr. Samuel Medvecký, „pravotár", poslal dotazník s podrobným opisom kroja zo Zvolena, prepis rozprávky o poľovníkovi a podrobný opis kroja z Budče od J. Bánika a dotazník s opisom kroja a prepisom rozprávky o poľovníkovi od roľníka Emila Prokopa.

A. Pietor sprostredkoval prepis rozprávky o hvezdárovi od Andreja Hronca. Poslal aj dotazník s opisom kroja z Očovej od učiteľa Štefana Šenšela a z Detvianskej Huty dotazník s opisom kroja od farára Petra Tomkuliaka.

A. P. Záturecký sa ozval z Brezna. Vyplnil dotazník, opísal kroj, prepísal rozprávku o hvezdárovi a pridal *Materiály pre Slovník — Rozdiely medzi mluvou liptovskou a breznianskou* (2 strany) a *Slovenské slová odvodené od koreňov stoj, stáť, staj, stal, stan, stav* (3 strany). Svoj list končí: „Nech Vám Pán Boh pomáha pri prácach Vašich mnohosľubných." O nárečí Brezna podal informácie aj učiteľ Pavel Kolesár v liste i prepisom rozprávky o poľovníkovi.

V Čiernom Balogu vyplnil kaplán Jozef Kačka dotazník, opísal kroj, prepísal rozprávku o hvezdárovi „čierno-handelským" nárečím, v liste podal informácie o kroji, zozbieral *Piesne handelské z Čierneho Hronca* (19), *Opis svadby* a niektorých povier a 35 starších „handelských" piesní.

Napokon je v materiáli rozprávka *Pohovorky* a zoznam odlišných slov nárečia Polhory od Tisovca od informátora, ktorého podpis je nečitateľný.

Turiec sa zapojil do výskumu slabšie. Z Blatnice poslala Drahotína Križková vyplnený dotazník a bohatý lexikálny materiál od Belly Textorisovej. V materiáli je frazeológia, špeciálne výrazy, názvy rastlín, expresíva, cudzie slová, pokriky na zvieratá a iné.

V Necpaloch vyplnil učiteľ Andrej Kôrka dotazník a opísal kroj, v Mošovciach učiteľ P. P. Zgúth vyplnil dotazník. Teológ Krištof Chorvát okrem dotazníka a prepisu rozprávky o hvezdárovi uviedol príklady na výskyt slov s *ä, ŕ, ĺ, dz, dž*, spísal nemecké výrazy a zvláštne výrazy používané v Slovenskom Pravne.

Dr. Korauš sa zaslúžil o výskum Kláštora pod Znievom a okolia. Vyplnil dotazník, podal opis domácej jazykovej situácie a spísal 470 dlhších vetných spojení s názvom *Príspevok k poznaniu reči ľudu v Dŕžaví*. Informáciu doplnil bývalý kupec v Rusku Juraj Maro vyplneným dotazníkom a listom s poznámkami o nárečí a o kroji.

Spisovateľ Izidor Žiak priblížil nárečie Svätého Michala vyplneným dotazníkom a rozprávkou v nárečí.

Aj Orava je slabšie zastúpená. V materiáli je vyplnený dotazník a prepis rozprávky o hvezdárovi zo Záskalia od Andreja Halašu, z Medzihradného od kostolníka a stolára Jána Medzihradského a dotazník a informácie o nárečí Malatinej od farára Jozefa Klocháňa.

Farár Jozef Štefanica poslal cenný materiál z troch obcí. Zo Zázrivej uvádza niektoré spojenia a do 150 špeciálnych výrazov, z Bieleho Potoka vyplnený dotazník a z Krivej dotazník a opis kroja. Pripojil prepis rozprávky o hvezdárovi do nárečia Zázrivej a doplnil niektoré znaky nárečia. Pravdepodobne od neho pochádza aj charakteristika nárečia Zuberca.

V Jasenici vyplnil dotazník farár Anton Florek a v Hruštíne farár Ján Martvoň, ktorý pridal aj nárečový text.

Trstená je zastúpená vyplneným dotazníkom a prepisom rozprávky o poľovníkovi od kaplána Ignáca Luckého a prepisom rozprávky o hvezdárovi od Ernesta Schifferdeckera, bohoslovca zo Skalice.

Materiály z Jablonky, Rabče a Pekelníka sú zaradené medzi poľsko-slovenské nárečie. Obsahujú vyplnený dotazník, ukážky z nárečia a slovník nárečových slov. Autormi sú farári František Zvara, Anton Florek a Jano Tondlyak, prievozník.

V Liptove sa do výskumu zapojilo viac zberateľov. Charakteristiku nárečia Šôšova podal vedúci dielne Jozef Bohúň v nárečovom texte zaslanom A. Pietorovi. Od Bohúňa pochádzajú *Niektoré znaky nárečia*, špeciálne výrazy (2 strany) a prepis rozprávky o poľovníkovi do nárečia Bieleho Potoka. O nárečí Komjatnej a Šôšova píše Š. Roháček. Komjatná je zastúpená nárečovým textom, nazvaným *Jáno Gajdoš na pätkách*, od uvedeného autora.

Andrej Hlinka informoval o dvoch obciach. V Černovej a v Sliači vyplnil dotazník, opísal kroj a pridal ukážku súvislého textu. Vo svojom liste píše: „Veľký zaiste je poklad, ktorý kryje prostý ľud v sebe, len zbierať a čistiť ho nutno a už sa započína."

Z Likavy je v nárečovom materiáli dotazník s opisom kroja a nárečovým textom od Jozefa Kačku, kaplána v Čiernom Balogu.

V Sielnici vyplnil dotazník (s nárečovým textom) farár Ján Cimrák a druhý dotazník Karol Salva, redaktor. Prepis rozprávky o hvezdárovi poslal A. P. Záturecký. *Vlk a pes* — tak sa nazýva rozprávka, písaná nárečím, ktorú poslal Ján Kmeti, farár vo Veľkej Paludzi, rodom z Bobrovčeka.

Z Liptovského Sv. Mikuláša poslal dotazník a dialóg písaný nárečím učiteľ Rehor Uram, z Liptovského Sv. Petra dotazník a charakteristické znaky nárečia farár Štefan Bella a z Pribyliny dotazník a doplnky k nemu (*ĺ, ŕ, dz, dž*, zvláštne výrazy) v listoch Jozef Inštitoris.

O nárečí obce Hybe je v materiáli dotazník a informácie o nárečí v listoch od farára Jána Šimkovica. O nárečí Východnej informoval farár Oto Prúnyi. Poslal dotazník a *Vichodňansku poviedku.*

Z Važca sa ohlásili traja informátori: Ondrej Chrobák, učiteľ J. Ilavský a mlynársky majster Pišta Lukáč. V materiáli sa nachádzajú až tri exempláre prepisu rozprávky o poľovníkovi, drobné informácie o nárečí, texty ľudových piesní a nárečový text.

C. Bodický, farár, vyplnil dotazník v Štrbe a pridal nárečový text. Na výskum slovníka poslúži porovnanie nárečových slov v Brezne a Liptove od A. P. Zátureckého, ktoré sme spomínali pri Brezne (s. 293).

Všetci, ktorí sa do výskumu zapojili, robili svoju prácu s láskou a prejavom úcty k slovenčine a Slovákom. F. Pastrnek sa za túto prácu odvďačil jednak finančne, ale aj ináč. Synovcovi F. Šujanského našiel vo Viedni miesto, zaslúžil sa o vydanie Slovenských prísloví A. P. Zátureckého a Bibliografie Ľ. V. Riznera. Zozbieraný materiál obsahuje mnoho informácií, z ktorých iba málo využil F. Pastrnek. Škoda by ho bolo po sto rokoch nevyužiť.

K. Palkovič

Sedemdesiatka Ladislava Dvonča

Neúnavný vedecký pracovník PhDr. Ladislav D v o n č, DrSc., oslávil 24. septembra 1996 svoje sedemdesiate narodeniny. Od r. 1991 je náš jubilant v dôchodku, nemožno však povedať, že „na zaslúženom odpočinku", pretože on nevie vedecky odpočívať. Ako dobre rozbehnutý stroj pokračuje vo svojej práci, píše a publikuje. Ako sám o sebe skromne napísal v súbornej personálnej bibliografii slovenských slovakistov a slavistov *Slovenskí jazykovedci* (1987), „pracuje v oblasti výskumu súčasného slovenského spisovného jazyka (hláskoslovie, pravopis, jazykovedná terminológia, gramatická stavba jazyka, najmä morfológia). Okrem toho sa venuje práci v oblasti kultúry spisovného jazyka, onomastickému výskumu a práci v oblasti dejín slovenskej jazykovedy, najmä spracúvania bibliografie slovenskej jazykovedy, príležitostne aj štúdiu staršieho slovenského spisovného jazyka". A pritom bibliografia jeho jazykovedných prác v spomenutom diele, ktoré má úctyhodných 1360 strán, je iba za roky 1948—1975 na 42 stranách (s. 143—184).

Jubilant je členom autorského kolektívu kolektívnej monografie *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny* (1989), napísal do nej časti *Pomenovanie príslušníkov etnických skupín a obyvateľské mená* a *Internacionalizácia slovnej zásoby*. Je jedným z hlavných spoluautorov *Pravidiel slovenského pravopisu* (1991), autorom 405 hesiel takmer 1400-stranovej *Encyklopédie jazykovedy* (1993). Aj za ostatné desaťročie napísal L. Dvonč desiatky štúdií, stovky odborných článkov, desiatky súpisov prác slovenských jazykovedcov pri príležitosti ich životných jubileí.

V tomto roku vychádza pokračovanie jeho veľkého bibliografického diela *Slovenskí jazykovedci*, ktoré obsahuje osobné bibliografie slovenských slovakistov a slavistov za roky 1976—1985. Je to znamenitá a záslužná práca. Nie bez opodstatnenia nedávno napísal o ňom Š. Ondruš: „O vývine slovenskej jazykovedy by najzasvätenejšie mohol prednášať L. Dvonč, najpracovitejšia včielka medzi našimi lingvistami."

A tak prichodí nám úprimne zaželať nášmu jubilantovi, dlhoročnému redaktorovi a aj teraz členovi redakčnej rady nášho časopisu, do ďalších rokov dobré zdravie a úspešný chod jeho dobre nastaveného, dobre opatreného, dobre rozbehnutého a nadovšetko dobre fungujúceho vedeckého motora.

— Mnoga ljeta! Sto lat!

M. Majtán

Súpis prác Ladislava Dvonča za roky 1986—1995

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác Ladislava Dvonča za roky 1975—1985 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, *51*, 1986, s. 300—312.

1986

Niektoré dvojslovné pomenovania jazykov. — Kultúra slova, *20*, 1986, s. 13—18.

Pomenovania typu *áčko*. — Kultúra slova, *20*, 1986, s. 279—282.

Športové výrazy so zakončením *-bal* v spisovnej slovenčine. — Kultúra slova, *20*, 1986, s. 238—243.

Sloveso *ísť* a jeho odvodeniny. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 358—361.

Vplyv dynamiky na morfologickú kodifikáciu. — In: Jazyková politika a jazyková kultúra. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach v Domove vedeckých pracovníkov SAV 17.—19. apríla 1985. Venované XVII. zjazdu KSČ. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1986, s. 213—216.

Z výskumu spisovnej slovenčiny. — Zápisník slovenského jazykovedca, *5*, 1986, č. 4, s. 8—12 (tézy prednášky konanej dňa 7. 10. 1986 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

O používaní českých a moravských miestnych názvov. [Polívková, A.: Naše místní jména (a jak jich užívat). Praha 1985.] — In: Kultúra slova, *20*, 1986, s. 181—193 (rec.).

Slovenská reč 1932—1985. [Oravcová, A.: Autorský register časopisu Slovenská reč *1*, 1932/1933 — *50*, 1985. — Slovenská reč, *61*, 1986, č. 3, príloha.] — In: Nedeľná Pravda, *19*, 1986, č. 20, s. 18 (ref.).

Prídavné meno *svinský*. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 191—192. — Tamže: *Uherce — uherský*, nie *uherecký* (s. 254—255). — *Pidgin — pidžin* (s. 255—256). — *Yellowstone, -u?* (s. 319—320). — *Playboy — plejboj* (s. 380).

Radošinci. — Kultúra slova, *20*, 1986, s. 23—24. — Tamže: *Zádrh* a *zádrheľ* (s. 216—217).

Pomenovania typu *zubný lekár — zubár*. — Nedeľná Pravda, *19*, 1986, č. 6, s. 18. — Tamže: *Hlavný čašník — hlavný* (č. 25, s. 18). — Zhody a rozdiely v skloňovaní (č. 33, s. 18). — Prídavné mená typu *biely* a *citrónový* (č. 44, s. 18). — Latinka v slovenčine (č. 48, s. 18). — Latinka v cudzích jazykoch (č. 49, s. 18).

„Odborárske" vlastné mená. — Práca, 3. 3. 1986, s. 5. — Tamže: O skloňovaní názvu *Izvestija* (21. 4., s. 5). — Princípy slovenského pravopisu (4. 8., s. 5).

Názvy bratislavských kín. — Večerník, 14. 2. 1986, s. 3. — Tamže: *Podchod* (4. 4., s. 3). — *Richterova stupnica* (16. 5., s. 3). — *Synekova ulica* (13. 6., s. 3). — *Hamuliakova ulica* (11. 7., s. 3). — *Flámsko, Flandersko* a *Flandry* (29. 8., s. 3). — O prídavnom mene *akademický* (19. 9., s. 3). — *Bratislavčania* a *Nebratislavčania* (17. 10., s. 3). — *Kyjev, hotel Kyjev, interhotel Kyjev* (31. 10., s. 3).

Súpis prác prof. Jozefa Ružičku za roky 1976—1984. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 47—52.

Súpis prác prof. Jána Oravca za roky 1982—1986. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 365—368.

Súpis prác doc. Ferdinanda Buffu za roky 1976—1984. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 55—58.

Súpis prác Ladislava Dvonča za roky 1976—1985. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 300—312.

Súpis prác doc. Elly Sekaninovej za roky 1976—1985. — Slavica Slovaca, *21*, 1986, s. 290—294.

Súpis prác Marie Majtánovej za roky 1958—1984. — Slavica Slovaca, *21*, 1986, s. 73—79.

Súpis prác Viktora Krupu za roky 1956—1985. — Jazykovedný časopis, *37*, 1986, s. 174—187.

Odišiel profesor Ján Oravec. — Slovenská reč, *51*, 1986, s. 362—365.

1987

Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1925—1975). 1. vyd. Martin, Matica slovenská 1987. 1388 s., príl. 24 s.

Ref.: 1. Odaloš, P.: Mapa slovenskej jazykovedy. — Nedeľná Pravda, *21*, 1988, č. 42, s. 7. — 2. Ondrejovič, S.: Slovenskí jazykovedci v polstoročnej panoráme. — Nové slovo, *30*, 1988, č. 17, s. 17. — 3. Kraus, J.: Souborná bibliografie slovenské jazykovědy. — Naše řeč, *72*, 1989, s. 211—212. — 4. Odaloš, P.: Nová bibliografia slovenskej jazykovedy. — Kultúra slova, *23*, 1989, s. 61—63. — 5. Ondrejovič, S.: Slovenskí jazykovedci v polstoročnej panoráme. — In: Bibliografický zborník 1989. Red. M. Kovačka. Martin, Matica slovenská 1989, s. 175—178. — 6. Uhlár, V.: Slovenskí jazykovedci. — Slovenská reč, *54*, 1989, s. 115—116. — 7. Smirnov, L. N.: Sovetskoje slavianovedenije, 1990, č. 4, s. 121—122. — 8. Părvev, Ch.: Săpostavitelno ezikoznanie, *16*, 1991, č. 4, s. 112—113.

Vlado Uhlár. Výberová bibliografia. 1. vyd. Topoľčany, Vlastivedné múzeum v Topoľčanoch 1987. 24 s. (súpis vybraných prác V. Uhlára za roky 1936—1987).

Apelativizácia a proprializácia. — In: IX. slovenská onomastická konferencia. Nitra 26.—28. júna 1985. Zborník referátov. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1987, s. 106—112.

Písanie *y (ý), i (í)* v spisovnej slovenčine. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *33*, 1986/87, s. 227—230.

Zásady písania *y (ý), i (í)* v spisovnej slovenčine. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *33*, 1986/87, s. 291—294.

Varianty vlastných mien v spisovnej slovenčine. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 156—162.

Názvy typu *Bartošova Lehôtka* a *Štúrova Modra*. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *28*, 1987, s. 32—37.

PhDr. Ladislav Dvonč, CSc.: „Dynamika morfologického systému súčasnej spisovnej slovenčiny." — Věstník ČSAV, *96*, 1987, s. 175 (anotácia doktorskej dizertácie).

Z dejín slovenskej jazykovedy. [Jóna, E.: Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej. Bratislava 1985.] — In: Slovenská reč, *52*, 1987, s. 56—59 (rec.).

O skloňovaní názvu *Baguio*. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 63—64. — Tamže: *Trák — Tráčka, Trákyňa* (s. 127—128).

O názve *Slnce*. — Kultúra slova, *21*, 1987, s. 283—284. — Tamže: *Jasle, jasličky, jasličkár* (s. 307—309).

Rozdiely v latinke. — Nedeľná Pravda, *20*, 1987, č. 19, s. 7. — Tamže: *Bádateľ, učenec, vedec* (č. 29, s. 7). — Veľké písmená vo vlastných menách (9. 10., s. 7).

Slová *sféra, atmosféra* a odvodené prídavné mená. — Vesmír, *66*, 1987, s. 475.

Z názvov štátov. — Práca, 1. 6. 1987, s. 7. — Tamže: Skratky názvov štátov (8. 6., s. 5). — Pravopis cudzích vlastných mien (13. 7., s. 7). — Výslovnosť cudzích vlastných mien (27. 7., s. 7). — *Amadeus* (5. 10., s. 5).

Zakarpatská Ukrajina, Zakarpatsko. — Večerník, 16. 1. 1987, s. 3. — Tamže: *Sejm — poľský parlament* alebo *snem* (23. 1., s. 3). — *Karlova Ves* (6. 3., s. 3). — *Jalta, Kyjev* a iné (27. 3., s. 3). — *Ružinovský jarmok* (15. 5., s. 3). — *Mladé letá* (29. 5., s. 3). — Výslovnosť názvu *Slovnaft* (12. 6., s. 3). — *Výrobky z Vydrian — vydrianske výrobky* (26. 6., s. 3). — *Zrkadlová sieň — Zrkadlovka* (10. 7., s. 3). — *Mozartova sieň v Bratislave* (24. 7., s. 3). — *České vysoké učenie technické* (28. 8., s. 3). — *Dimitrovec*, kino *Dimitrovec* (4. 9., s. 3). — *Dunaj* a *Danubius* (25. 9., s. 3). — *Istros/Ister: Academia Istropolitana, Istropolitana* (9. 10., s. 3). — *Dunaj* a *Danubius* trochu inak (16. 10., s. 3). — *Danubius — v Danubiuse* (23. 10., s. 3). — O našich *turfmanoch* (11. 12., s. 3).

Bibliografia slovenskej onomastiky 1985. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *28*, 1987, s. 290—300.

Súpis prác prof. Štefana Krištofa za roky 1974—1983. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 117—119.

Súpis prác Viktórie Dorotjakovej-Lapárovej za roky 1951—1985. — Slavica Slovaca, *22*, 1987, s. 71—77.

Súpis prác prof. Rudolfa Krajčoviča za roky 1977—1986. — Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 173—177.

Súpis prác Izidora Kotuliča za roky 1976—1985. — Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 81—83.

Súpis prác doc. Eugénie Bajzíkovej za roky 1964—1985. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 46—54.

Súpis prác Jána Kačalu za roky 1963—1985. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 104—116.

Súpis prác doc. Jozefa Mlacka za roky 1961—1986. — Slovenská reč, *52*, 1987, s. 298—309.

Súpis prác Ivora Ripku za roky 1963—1986. — Jazykovedný časopis, *38*, 1987, s. 179—188.

1988

Atmosféra — atmosférický. — Kultúra slova, *22*, 1988, s. 275—277.

Spracovanie hlások a písmen v Slovníku slovenského jazyka. — Slovenská reč, *53*, 1988, s. 291—294.

Ešte o tvaroch *do neho/doňho/doň* a *na neho/naňho/naň*. — Slovenská reč, *53*, 1988, s. 221—228.

Z problematiky ustaľovania názvov ulíc v Bratislave. — In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára. Modra-Piesky 8.—10. októbra 1986. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského 1988, s. 102—108.

Ladislav Dvonč. — In: Súradnice času. Almanach Gymnázia v Levoči. Red. V. Osif et al. Levoča, Gymnázium v Levoči 1988, s. 17—18 (životopis L. Dvonča a jeho spomienky na štúdium na gymnáziu v Levoči).

Prvá slovenská encyklopédia astronómie. [Encyklopédia astronómie. Sprac. kolektív autorov. Zost. A. Hajduk — J. Štohl. Bratislava 1987.] — In: Kultúra slova, *22*, 1988, s. 121—125 (rec.).

Ľudovít Novák. Personálna bibliografia. Zost. F. Štraus — J. Sabol. 1. vyd. Prešov, Štátna vedecká knižnica v Prešove 1985. 128 s. — In: Jazykovedný časopis, *39*, 1988, s. 188—192 (rec.).

Dá sa *domáci chlieb* a *domáca klobása* pripraviť iba doma? — In: Pisárčiková, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 19. — Tamže: Ako sa volá človek, ktorý má nejakého koníčka? (s. 29). — Čo majú *medailista* a *medailér* spoločné? (s. 34). — Čím sa odlišuje *medovník* od *perníka?* (s. 59). — Sú slová *kozmonaut* a *astronaut* rovnoznačné? (s. 59—60). — Časť oka sa volá *zornička* alebo *zrenička?* (s. 83). — Aké prednosti má slovo *diskotekár* pred slovom *diskdžokej?* (s. 83). — Čo je *teletéka?* (s. 101). — Potrebujeme slovo *predškolák?* (s. 101). — V novinách čítame: *preteky formule 1*. Je to správne? (s. 108). — Stavajú deti *snehuliakov* alebo *snehuliaky?* (s. 108). — Prečo bývame v *centre*, ale nakupujeme v *Centrume?* (s. 108—109). — Prečo *gangster — gangstri* aj *gangsteri?* (s. 109). — Akého rodu je slovo *show?* (s. 109). — Akú má podobu genitív mn. č. slov *larva, konzerva, rezerva?* (s. 110). — Keď jestvuje *babie leto*, máme hovoriť aj o *„babiom" lete?* (s. 110). — Je na mieste hovoriť o *darcovi krve?* (s. 110). — Môžeme tvary *trescem, tresceš* a *trestám, trestáš* ľubovoľne zamieňať? (s. 110—111). — Hovoríme, že sme stretli *tirák* alebo *tiráka?* (s. 111). — Je to chyba, keď povieme *mám fiata* namiesto *mám fiat?* (s. 111). — Ktoré tvary uprednostňujeme: *vyhratý, zohratý* a či *vyhraný, zohraný?* (s. 111). — Akú podobu množného čísla má spojenie *pamäť stroja?* (s. 112). — Prečo máme: *sudca — sudkyňa*, ale *predseda — predsedníčka?* (s. 129). — Aké sú podoby ženského mena od slov *majster, psychiater?* (s. 129). — Akú podobu má mať prídavné meno od názvu *Hybe?* (s. 129—130). — Máme popri *sídlisku* aj *sídlište* a popri *sídliskový* aj *sídlištný?* (s. 130). — Elektráreň v Dukovanoch je *dukovanská* alebo *dukovianska* elektráreň? (s. 130). — Akú podobu má mať prídavné meno od názvu *Zlatovce?* (s. 130). — Prečo znie slovo *reďkev* nezvyčajne? (s. 131). — Na čo slúžia *„zavarovacie" fľaše?* (s. 131). — Arabský jazyk je *arabština* alebo *arabčina?* (s. 131). — Čím sa odlišuje *prístavište* od *prístaviska?* (s. 131—132). — Čo chýba v nápise *Obchod nábytkom?* (s. 158). — Je správna väzba s inštrumentálom v spojeniach *vymenovať niekoho predsedom vlády, zvoliť niekoho prezidentom republiky?* (s. 166). — *Jasenovčan* je obyvateľ *Jasenova, Jasenovej, Jasenového* alebo *Jasenoviec?* (s. 178). — Cestujeme do *Sklabine* alebo do *Sklabinej?* (s. 178—179). — Prečo *Bardejovské Kúpele* s veľkým *K?* (s. 179). — Skloňujú sa mená typu *Zuzana Jakubovie?* (s. 179). — Máme v slovenčine názvy krajín typu *Albánia?* (s. 179). — Meria sa sila zemetrasenia *Richterovou* alebo *Richtrovou stupnicou?* (s. 179—180). — Prečo v slovenčine používame podobu *Hybe*, nie *Hyby?* (s. 180). — Pomáhame *Nikaragui* či *Nikarague?* (s. 180). — Ako sa má vyslovovať meno autora fantastických románov *Jules Verne?* (s. 180). — Aký vzťah je medzi názvami *Per-*

zia a *Irán?* (s. 181). — Ako sa tvorí prídavné meno od takého exkluzívneho názvu, ako je *Zimbabwe?* (s. 181). — Známa kométa pomenovaná podľa Edmonda Halleyho je *Halleyho* alebo *Halleyova kométa?* (s. 181). — Môžu v slove *viazáreň* nasledovať dve dĺžky za sebou? (s. 193). — Možno vyslovovať i písať dvojako: *kontajner* aj *kontejner?* (s. 197). — Ako píšeme slovo *hrad*, keď ním myslíme *Bratislavský hrad?* (s. 201). — Je správne písať názov *Blízky východ* s veľkým písmenom? (s. 201). — Kedy je *Galaxia* a kedy *galaxia?* (s. 201). — Ako v slovenčine píšeme a skloňujeme pôvodom anglické slovo *musical?* (s. 202). — Pozývame na *literárnohudobný* alebo *literárno-hudobný večer?* (s. 202). — Aké písmeno píšeme pri skrátených názvoch významných dejinných udalostí? (s. 202). — Odkedy sa tlač označuje ako *siedma veľmoc?* (s. 235). — Ako vznikla *piata kolóna?* (s. 235—236). — Vstupujeme na *zebrapás, zebru* alebo na *priechod pre chodcov?* (s. 256). — Je rozdiel medzi *ústavou* a *konštitúciou?* (s. 256—257). — Kedy používame podobu *slnko* a kedy *slnce?* (s. 257). — Ako súvisí s technikou častý nápis *Z technických príčin zatvorené?* (s. 257). — Znovu publikované: Pozývame na *literárnohudobný* alebo *literárno-hudobný večer?* — Práca, 28. 11. 1988, s. 5. — Tamže: Máme popri *sídlisku* aj *sídlište* a popri *sídliskový* aj *sídlištný?* (5. 12., s. 5). — Prečo máme *sudca — sudkyňa*, ale *predseda — predsedníčka?* (12. 12., s. 5). — Je namieste hovoriť o *darcovi krve?* (11. 9. 1989, s. 5).

Athos. — Slovenská reč, *53*, 1988, s. 191—192. — Tamže: *Goriliak* — nom. pl. *goriliaci?* (s. 252—253). — *Fonický — fónický* (s. 379—380).

Modro-biely, modrobiely, beľ. — Nedeľná Pravda, *21*, 1988, č. 9, s. 7. — Tamže: Apelativizácia vlastných mien (č. 17, s. 7). — *Rytmy* a *algoritmy* (č. 21, s. 7). — Populárne *X* (č. 39, s. 7). — *Univerzita* a *akadémia* (č. 45, s. 7).

Pamäť — pamäti a *pamäte*. — Vesmír, *67*, 1988, s. 355.

Pravopis a výslovnosť slova *laser* v slovenčine. — Vesmír, *67*, 1988, s. 235.

Etiópia, Etiópska ľudovodemokratická republika. — Práca, 4. 7. 1988, s. 6. — Tamže: Názov *Národné zhromaždenie* (8. 8., s. 5).

Devín — časť Bratislavy a hrad. — Večerník, 22. 1. 1988, s. 3. — Tamže: *Štúrov Devín* (29. 1., s. 3). — *Bratislavské derby* a *Derby* (5. 2., s. 3). — *Námestie Karola Marxa* (11. 3., s. 3). — Názvy zastávok MHD (25. 3., s. 3). — *Hipodróm* a iné „-drómy" (5. 5., s. 3). — *Dopravár* a *dopravák* (13. 5., s. 3). — *Bratislavská lýra — Lýra* (20. 5., s. 3). — *P - T - S* (17. 6., s. 3). — *Slovnaft: slovnaftár* a *Slovnaftár* (15. 7., s. 3). — *Oppidum* a Bratislava (22. 7., s. 3). — *Obratiská* (19. 8., s. 3). — *Paris — Bratislava* (2. 9., s. 3). — *Líščie údolie* (23. 9., s. 3). — *Slovenské národné divadlo* (21. 10., s. 3). — *Lúčnica* (27. 10., s. 3). — Zo slov na *-ák: hydrostavák* (16. 12., s. 3).

Súpis prác Jozefa Orlovského za roky 1934—1983. — Slovenská reč, *53*, 1988, s. 362—368.

Súpis prác Františka Kočiša za roky 1978—1987. — Slovenská reč, *53*, 1988, s. 231—239.

Súpis prác doc. Jozefa Jacka za roky 1977—1986. — Slovenská reč, *53*, 1988, s. 111—119.

Súpis prác Eleonóry Kučerovej za roky 1977—1987. — Slavica Slovaca, *23*, 1988, s. 84—89.

Súpis prác doc. Jozefa Muránskeho za roky 1961—1987. — Slovenská reč, *53*, 1988, s. 165—170.

Súpis prác doc. Petra Baláža za roky 1956—1987. — Slovenská reč, *53*, 1988, s. 172—175.

Súpis prác Kláry Buzássyovej za roky 1961—1987. — Jazykovedný časopis, *39*, 1988, s. 176—186.

Onomastické zprávy a poznámky. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *29*, 1988, s. 174—242 (člen autorského kolektívu onomastikov).

František Kočiš šesťdesiatročný. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *35*, 1988/89, s. 24—25.

1989

Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Veda 1989. 440 s. (člen autorského kolektívu).

Ref.: 1. Baltova, J.: Sǎpostavitelno ezikoznanie, 1989, č. 1, s. 90—93. — 2. Dudok, M.: Nové v slovenskej jazykovede. — Nový život (Nový Sad, Juhoslávia), *42*, 1990, s. 198—200 (aj o pub-

likáciách: 1. Kačala, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava 1989. — 2. Ondrejovič, S.: Medzi slovesom a vetou. Bratislava 1989). — 3. Jordanova, E.: Bălgarski ezik, *40*, 1990, s. 380—381. — 4. Moško, G.: O opise dynamiky slovnej zásoby. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *37*, 1990/91, s. 26—28. — 5. Straková, V.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. — Slavia, *59*, 1990, s. 436—438. — 6. Šimková, M.: Slovná zásoba slovenčiny pod „synchrónno-dynamickým" drobnohľadom. — Kultúra slova, *24*, 1990, s. 250—253. — 7. Brabcová, R.: Zbornik Matice srpske za slavistiku, *40*, 1991, s. 211—212. — 8. Flegl, V.: O slovní zásobě slovenštiny. — Český jazyk a literatura, *41*, 1990/91, s. 155—156. — 9. Ruščák, F.: Dynamika v dynamike. — Romboid, *26*, 1991, č. 7, s. 64—66. — 10. Heinisch, R. — Ohnheiser, I.: Kritikon Litterarum, *19*, 1992, s. 50—53. — 11. Martincová, O. — Vlková, V.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. — Slovo a slovesnost, *53*, 1992, s. 224—230. — 12. Neščimenko, G. P.: Voprosy jazykoznanija, 1992, č. 6, s. 146—150. — 13. Kowalik, K.: In: Wokół słownika współczesnego języka polskiego. 3. Zakres selekcji i informacji. Red. W. Lubaś — F. Sowa. Kraków, Instytut języka polskiego PAN 1993, s. 113—119. — 14. Slančová, D. — Sokolová, M.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 180—185. — 15. Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik — International Yearbook of European Sociolinguistics — Annuaire International de la Sociolinguistique Européenne. 7. Mehrsprachigheitskonzepte in den Schulen Europas. Multilingual Concepts on the Schools of Europe. Conceptions plurilingues dans l'enseignement européen. Red. M. Ammon — K. J. Mattheier — P. H. Nelde. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1993, s. 259, 261.

Stability and Dynamism in the Declination of Nouns in Litterary Slovak. — In: Recueil linguistique de Bratislava. 9. Dynamic Tendencies in the Development of Language. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1989, s. 97—106.

Písanie veľkých písmen vo vlastných menách v spisovnej slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. *18*. Prednášky XIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1989, s. 89—110.

O písaní pomenovaní *slnečná sústava* a *vesmír*. — Slovenská reč, *54*, 1989, s. 287—291.

Chrématonymá v onymii. — In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. československej onomastickej konferencie (6.—8. mája 1987 v Smoleniciach). Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1989, s. 372—379.

Z pravopisnej problematiky chrématoným. — In: Chrematonyma z hlediska teorie a praxe. Příloha: Bibliografický soupis diplomových prací z onomastiky. Sborník z 3. celostátního semináře „Onomastika a škola" Ústí nad Labem 21.—22. 6. 1988. Red. R. Šrámek — L. Kuba. Brno, Onomastická komise ČSAV — Slovenská onomastická komisia SAV — Pedagogická fakulta v Ústí nad Labem — Ústav pro jazyk český ČSAV — Ústav slavistiky ČSAV 1989, s. 54—59.

Slovenský historik o jazykových otázkach. [Varsik, B.: O čom mlčia archívy. Bratislava 1987.] — In: Slovenská reč, *54*, 1989, s. 187—190 (ref.).

Netradičný príspevok do dejín slovenskej jazykovedy. [Stanislav, I.: Život v slove. Rozprávanie o profesorovi Jánovi Stanislavovi. Bratislava 1987.] — In: Slovenská reč, *54*, 1989, s. 116—119 (rec.).

Vlastné mená v Slovenskom biografickom slovníku. [Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). 1. (A—D). Red. Š. Valentovič. Martin, Matica slovenská 1986; 2. (E—J) 1987.] — In: Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *30,* 1989, s. 144—148 (ref.).

Štátne závodisko či *štátne dostihovisko?* — Slovenská reč, *54,* 1989, s. 381—382.

O skratke pomenovania *štátny podnik.* — Kultúra slova, *23,* 1989, s. 377—378.

Na počesť Ľudovíta Štúra. — Nedeľná Pravda, *22,* 1989, č. 24, s. 7. — Tamže: *Kolumbus* a *Magellan* (č. 29, s. 7). — *Indiáni* a *Tichý oceán* (č. 38, s. 7).

Písanie názvov automobilov. — Práca, 6. 3. 1989, s. 5. — Tamže: *Arménsko, Abcházsko* (4. 9., s. 5). — *Dni Krakova* (2. 10., s. 5). — *Štátny podnik — š. p.* (9. 10., s. 5). — *Břeclav — z Břeclavi* (27. 11., s. 3). — *Szeged* a *Segedín* (27. 12., s. 7).

Győr a *Ráb.* — Večerník, 3. 2. 1989, s. 3. — Tamže: Bratislava a jej časti (10. 2., s. 3). — Kedysi *Bratislavan* — teraz *Bratislavčan* (3. 3., s. 3). — *SĽUK — v SĽUK-u, sľukár* (10. 3., s. 3). — *Jasle* a *jasličky* (24. 3., s. 3). — *Materská škola* a *škôlka* (14. 4., s. 3). — *Wien* a *Viedeň* (21. 4., s. 3). — *Jasličkári* a *škôlkári* (19. 5., s. 3). — *Zlaté piesky* a *Zlaté* (9. 6., s. 3). — *Sahara* — kedysi aj bratislavská (30. 6., s. 3). — *Záhorská Bystrica* a *záhorská Bratislava* (7. 7., s. 3). — *Avex* (18. 8., s. 3). — *Škola* (1. 9., s. 3). — *Školák, predškolák, záškolák* (8. 9., s. 3). — *Panama* a *panama* (22. 9., s. 3). — Čo je *Čína?* (27. 10., s. 3). — *Čínsky jazyk — čínština* (10. 11., s. 3). — Slová čínskeho pôvodu (24. 11., s. 3). — *Modistvo* a *modistvo* (21. 12., s. 3).

Onomastic Bibliography 1985—1987. Slovak. — Onoma, *29,* 1987—1989, s. 322—327.

Bibliografia slovenskej onomastiky 1987. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *30,* 1989, s. 287—300.

Súpis prác prof. Jána Stanislava za roky 1974—1987. — Slavica Slovaca, *24,* 1989, s. 268—272.

Súpis prác prof. Eugena Jónu za roky 1978—1987. — Slovenská reč, *54,* 1989, s. 41—43.

Súpis prác Sama Mazúra za roky 1975—1983. — Slovenská reč, *54,* 1989, s. 245—246.

Súpis prác Štefana Peciara za roky 1982—1989. — Slovenská reč, *54,* 1989, s. 237—241.

Súpis prác prof. Jozefa Ružičku za roky 1985—1989. — Slovenská reč, *54,* 1989, s. 293—295.

Súpis prác Gejzu Horáka za roky 1978—1987. — Slovenská reč, *54,* 1989, s. 45—50.

Súpis prác Konštantína Palkoviča za roky 1946—1988. — Slovenská reč, *54,* 1989, s. 297—310.

Súpis prác Jany Dvončovej za roky 1978—1988. — Jazykovedný časopis, *40,* 1989, s. 87—88.

Súpis prác doc. dr. Kataríny Habovštiakovej za roky 1979—1988. — Slovenská reč, *54,* 1989, s. 174—179.

Súpis prác Jána Bosáka za roky 1965—1988. — Jazykovedný časopis, *40,* 1989, s. 167—178.

Súpis prác doc. Jána Sabola za roky 1958—1987. — Jazykovedný časopis, *40,* s. 68—84.

1990

Znovu o dvojhláske *io* v spisovnej slovenčine. — Slovenská reč, *55,* 1990, s. 173—179.

Alternácie dvoch spoluhlások v spisovnej slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. *19.* Prednášky XXV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 83—95.

Jednorazový, viacrazový či *jednorázový, viacrázový.* — Slovenská reč, *55,* 1990, s. 352—357.

Prídavné mená typu *bojachtivý.* — Slovenská reč, *55,* 1990, s. 222—228.

Názvy cudzích literárnych diel v slovenčine. — Kultúra slova, *24,* 1990, s. 242—245.

Forum či *Fórum?* — Kultúra slova, *24,* 1990, s. 364—365.

Personálne bibliografie slovenských jazykovedcov. — In: Bibliografický zborník 1990. Red. M. Kovačka. Martin, Matica slovenská 1990, s. 97—104.

Dedičstvo minulosti. — Slobodný piatok, *1*, 1990, č. 24, s. 6—7 (o názvoch bratislavských ulíc a námestí).

Slovanské (slovenské) názvy riek. [Varsik, B.: Slovanské (slovenské) názvy riek na Slovensku a ich prevzatie Maďarmi v 10.—12. storočí. (Príspevok k etnogenéze Slovákov.) Bratislava 1990.] — In: Kultúra slova, *24*, 1990, s. 377—380 (rec.).

Vlastné mená etáp pretekov. — Slovenská reč, *55*, 1990, s. 191—192.

Vekslák. — Kultúra slova, *24*, 1990, s. 309—310.

O slove *prezident*. — Nedeľná Pravda, *23*, 1990, č. 2, s. 7.

Pomenovania fyzikálnych jednotiek. — Vesmír, *69*, 1990, s. 57.

O skratkách *MLR*, *MR* a *MoLR*. — Práca, 8. 1. 1990, s. 5.

Názvy nových denníkov. — Ľudové noviny, 26. 7. 1990, s. 11. — Tamže: Názvy štátov (4. 10., s. 11). — *Kocúrkovo* (28. 12., s. 10).

Zafír. — Večerník, 5. 1. 1990, s. 3. — Tamže: *Klepotať — klepoce* (2. 2., s. 3). — Slová rumunského pôvodu (23. 2., s. 3). — *Gurmán* pre gurmánov (30. 3., s. 3). — Gurmán *v Gurmáne* (6. 4., s. 3). — „Farebné dni" (4. 5., s. 3). — Výslovnosť slova *krupier* (8. 6., s. 3). — *Tresce* aj *trestá* (6. 7., s. 3). — O dvojhláske *ô* (3. 8., s. 3). — *Brašov* (24. 8., s. 3). — *Thessaloniké* a *Solún* (28. 9., s. 3). — *Prešporská kuchyňa* (5. 10., s. 3). — *Vekslák* (2. 11., s. 3). — *Vekslák*, nie „vexlák" (23. 11., s. 3). — *Watergate, Irángate* (28. 12., s. 3).

Bibliografia slovenskej onomastiky 1988. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *31*, 1990, s. 288—300.

Súpis prác prof. Jána Horeckého za roky 1980—1988. — Jazykovedný časopis, *41*, 1990, s. 74—89.

Súpis prác doc. Vincenta Blanára za roky 1980—1989. — Jazykovedný časopis, *41*, 1990, s. 170—177.

Súpis prác prof. Jozefa Škultétyho za roky 1955—1989. — Jazykovedný časopis, *41*, 1990, s. 179—186.

Súpis prác doc. Gerharda Baláža za roky 1953—1988. — Slavica Slovaca, *25*, 1990, s. 72—81.

Súpis prác Adriany Ferenčíkovej za roky 1965—1988. — Slovenská reč, *55*, 1990, s. 48—52.

1991

Pravidlá slovenského pravopisu. 1. vyd. Bratislava, Veda 1991. 536 s. (spoluautori J. Doruľa, J. Genzor, J. Horecký, J. Kačala, F. Kočiš, I. Masár, M. Považaj).

Ref.: 1. Kráľ, Á.: Nejde o pravopisnú reformu. Nad novými Pravidlami slovenského pravopisu. — Slobodný piatok, *2*, 1991, č. 44, príl. s. 8. — 2. Ripka, I.: Nové Pravidlá slovenského pravopisu. — Knižná revue, *1*, 1991, č. 12, s. 7. — 3. Rýzková, A.: Nad novými Pravidlami slovenského pravopisu. — Kultúra slova, *26*, 1991, s. 186—190. — 4. Findra, J.: Pravopis ako individuálny a sociálny fenomén. Nad novými Pravidlami slovenského pravopisu. — Jazykovedný časopis, *43*, 1992, s. 48—53, angl. res. s. 53. — 5. Jacko, J.: Pravidlá slovenského pravopisu. — Slovenská reč, *57*, 1992, s. 247—254.

Dvojhláska *ô* v spisovnej slovenčine. — Slovenská reč, *56*, 1991, s. 170—178.

Vokalické alternácie v spisovnej slovenčine. — In: Studia Academica Slovaca. *20*. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 33—47.

O nenáležitom používaní písmena *x* v prevzatých slovách. — Slovenská reč, *56*, 1991, s. 95—99.

Slová typu *narkomafia*. — Kultúra slova, *25*, 1991, s. 213—216.

Športové výrazy na *-bal, -bol* v slovenčine a v češtine. — Kultúra slova, *25*, 1991, s. 139—143.

O pôvode názvu *Kocúrkovo*. — Kultúra slova, *25*, 1991, s. 299—302.

O slovách s príponou *-ár* a *-áreň*. — Slovenské národné noviny, *2 (6)*, 1991, č. 32, s. 5.

O zmenách názvov ulíc a námestí. — Zápisník slovenského jazykovedca, *10*, 1991, č. 1—2, s. 7—9 (tézy prednášky na 3. celoslovenskom stretnutí jazykovedcov o súčasnom pohybe v toponymii, konanej 5. 12. 1990 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

Písma sveta. [Krupa, V. — Genzor, J.: Písma sveta. Bratislava 1989.] — In: Kultúra slova, *25*, 1991, s. 306—310 (ref.).

Kocúrkovo a čo s ním súvisí. — Ľudové noviny, 3. 1. 1991, s. 9.

O pôvode *pravice* a *ľavice*. — Slovenský denník, 18. 4. 1991, s. 2. — Tamže: *Pravica, ľavica* a *stred* II (3. 5., s. 2). — *Mozartov rok* a slovenčina (25. 9., s. 5). — O písaní názvov typu *Ulica mieru* (23. 10., s. 5). — *Dovidenia* i *do videnia* (15. 11., s. 10). — *Píšúci* a *bábkár* (27. 11., s. 5). — Prepis z iných grafických sústav (11. 12., s. 5).

Manažér. — Večerník, 4. 1. 1991, s. 3. — Tamže: *Komiks* (8. 2., s. 3). — *Arménsko* a *Arménia* (22. 2., s. 3). — O názve ruského štátu (12. 4., s. 3). — *Albánsko* (10. 5., s. 3). — *Ingrida, Dagmara...* (24. 5., s. 3). — *Staré Mesto, Vlčie hrdlo* (31. 5., s. 3). — Lovci *perál* (9. 8., s. 3). — *Zlato, striebro, bronz* (23. 8., s. 3). — Slávne ulice (6. 9., s. 3). — O *výnimočnom stave, puči* a *junte* (4. 10., s. 3). — *Vilnius, Vilňus* a *Vilno* (11. 10., s. 3). — *Lučenec — lučenský* i *lučenecký* (25. 10., s. 3). — *Soviet* a *rada* (8. 11., s. 3). — Bratislavské mýta (29. 11., s. 3). — Ženské priezviská (6. 12., s. 3). — *Pearl Buck* a *Pearl Bucková* (13. 12., s. 3). — *Humová, Dostojevská...* (20. 12., s. 3).

Onomastic Bibliography. 1988—1989. Slovak. — Onoma, *30*, 1990—1991, s. 246—251.

Súpis jazykovedných prác Jána Žigu za roky 1936—1946. — Slovenská reč, *56*, 1991, s. 51—52.

Súpis prác doc. Jána Holého za roky 1941—1990. — Slovenská reč, *56*, 1991, s. 180—186.

Súpis prác prof. Jozefa Mistríka za roky 1980—1989. — Slovenská reč, *56*, 1991, s. 37—50.

Súpis prác prof. Pavla Šimu za roky 1957—1989. — Slavica Slovaca, *26*, 1991, s. 83—88.

Súpis prác doc. Štefana Švagrovského za roky 1957—1989. — Slavica Slovaca, *26*, 1991, s. 76—82.

Súpis prác doc. Dezidera Kollára za roky 1954—1989. — Slavica Slovaca, *26*, 1991, s. 69—74.

Súpis prác doc. Františka Ruščáka za roky 1970—1990. — Slovenská reč, *56*, 1991, s. 330—333.

1992

Bibliografie české a slovenské onomastiky 1989—1990. 1. vyd. Praha, Ústav pro jazyk český ČSAV 1992. 90 s. (spracovateľka českej časti M. Nováková, spracovateľ slovenskej časti L. Dvonč).

Názvy štátov v spisovnej slovenčine. — Kultúra slova, *26*, 1992, s. 236—242.

O zmenách názvov ulíc a námestí. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *32—33*, 1991—1992, s. 20—25.

Názvy slovenských hradov a zámkov. [Názvy hradov a zámkov v Slovenskej republike. Sprac. I. Findrová — M. Majtán. Bratislava 1990.] — In: Kultúra slova, *26*, 1992, s. 315—318 (rec.).

Pramene k dejinám našej rodnej reči. [Pramene k dejinám slovenčiny. Zost. M. Majtán — J. Skladaná. Bratislava 1992.] — In: Slovenské národné noviny, *3 (7)*, 1992, č. 32, s. 11 (ref.).

Gulag a *gulag*. — Slovenská reč, *57*, 1992, s. 61—63. — Tamže: *Concordia Press, Concordia press* či *Concordiapress?* (s. 127—128). — *Skinhead, skin, holá lebka* (s. 316—317). — *Pobaltsko, Pobaltie, pobaltský* (s. 318—320).

O dvoch názvoch jedného mesta. — Kultúra slova, *26*, 1992, s. 86—88 (o názvoch *Sankt Peterburg* a *Petrohrad*).

Staré a nové Pravidlá slovenského pravopisu. — Nedeľná Pravda, *1*, 1992, č. 1, s. 6. — Tamže: Písanie názvov typu *Ulica slobody* (č. 2, s. 6). — O písaní prevzatých slov a cudzích vlastných mien (č. 4, s. 6). — *Dobiela* alebo *do biela* (č. 6, s. 6). *Vládnuť, vládnu, vládnuc, vládnuci* (č. 8, s. 6). — O *predvolebnom guláši* a *guláši* (č. 9, s. 6). — Veľké písmená a viacslovné vlastné mená (č. 16, s. 6). — *Reďkev, reďkovka* a *reďkvička* (č. 21, s. 6). — *Sevilla — zo Sevilly* (č. 24, s. 6). — *Tropické horúčavy* (č. 28, s. 6). — *Zúrivý* a *ničivý Andrew* (č. 29, s. 6).

Dve malé pravopisné zmeny. — Slovenský denník, 8. 1. 1992, s. 5. — Tamže: *Hlohovec — hlohovský* i *hlohovecký* (29. 1., s. 5). — *Lourdes — Lurd* a *Lurdy* (5. 2., s. 5). — Interpunkcia v spisovnej slovenčine (4. 3., s. 5). — *Srdiečka* namiesto *Priateľa dietok* (11. 3., s. 5). — *Železná lady* (1. 4., s. 5). — *Cirkev — cirkvi, cirkvám, cirkvách* (8. 4., s. 5). — *Svätý Ignác z Loyoly — svätý Ignác Loyolský* (15. 4., s. 5). — *Supergalaxia, superhra* (22. 4., s. 5). — *Jezuita — jezuiti, jezuitmi* (6. 5., s. 5). — *Spoločnosť Ježišova* (26. 5., s. 3). — *Hotel* a podobné *-tely* (10. 6., s. 5). — *Cyril a Metod — cyrilometodský* (1. 7., s. 5). — *Kristus — Krista* (15. 7., s. 5). — *Kristus — Kriste* (21. 7., s. 5). — *Katalánsko — Katalánec* (11. 8., s. 4). — *Švajčiarska konfederácia* (11. 8., s. 4). — Narodil sa *dik* (18. 8., s. 4). — Mená pápežov a svätcov (18. 8., s. 4). — *Presscentrum, pressfoyer* (25. 8., s. 4). — *Policajt* a *policista* (10. 9., s. 4). — *Chrbát — chrbta* (17. 9., s. 5). — Športové výrazy typu *futbal* (1. 10., s. 4). — *Vážný — Vážneho* (15. 10., s. 4).

Skloňovanie priezvisk na *-o*. — Večerník, 24. 1. 1992, s. 3. — Tamže: *Belehrad, Záhreb* a iné (31. 1., s. 3). — Boje pri *Karlovaci* (14. 2., s. 3). Zomrel *zväz*, nech žije *spoločenstvo* (27. 3., s. 3). — *Anna Jakubovie* (3. 4., s. 3). — *Pri Zadare* (24. 4., s. 3). — *Bosniansky* a *bosenský* (30. 4., s. 3). — Názvy ulíc a námestí (7. 5., s. 3). — Stará a nová *konverzia* (12. 6., s. 3). — *Rusko* aj *Ruská federácia* (19. 6., s. 3). — O *praní špinavej bielizne* (3. 7., s. 3). — O čom *sa bavia?* (10. 7., s. 3). — *TIR — tirák* (24. 7., s. 3). — *Mesto* a *veľkomesto* (31. 7., s. 3). *Ovál — ovále* (7. 8., s. 3). — *Soňa — Sone* (21. 8., s. 3). — *Juhoslovanská zväzová republika* (28. 8., s. 3). — Čo je *historické?* (11. 9., s. 3). — *Rybí* a *rybací* (18. 9., s. 3). — *Stradivari* a *stradivárky* (25. 9., s. 3). — *Gymnázium* — jeho pôvod a pravopis (16. 10., s. 3). — *Stará* a *nová Juhoslávia* (6. 11., s. 3). — *Slovenské učené tovarišstvo* (20. 11., s. 3). — *Martanovičova* je *Pribinova* (27. 11., s. 3). — Historické mená (4. 12., s. 3). — *Darwin*, ale *darvinista* (18. 12., s. 3). — *Nobel* a *Nobelova cena* (22. 12., s. 3). — *Pobaltsko* a *Pobaltie* (30. 12., s. 3).

Súpis prác Vlada Uhlára za roky 1982—1991. — Slovenská reč, *57*, 1992, s. 370—374.

Súpis prác Ladislava Rybára za roky 1954—1991. Slovenská reč, *57*, 1992, s. 47—53.

Súpis prác Matildy Hayekovej za roky 1954—1991. — Slovenská reč, *57*, 1992, s. 170—178.

Súpis prác Marty Marsinovej za roky 1943—1989. — Slovenská reč, *57*, 1992, s. 159—168.

Súpis prác doc. Ábela Kráľa za roky 1982—1991. — Jazykovedný časopis, *43*, 1992, s. 67—69.

Súpis prác Jany Skladanej za roky 1965—1990. — Slovenská reč, *57*, 1992, s. 4*—46.

Súpis prác doc. Juraja Dolníka za roky 1973—1991. — Jazykovedný časopis, *43*, 1992, s. 139—142.

Prehľad onomastických konferencií a seminárov usporiadaných na Slovensku v rokoch 1981—1990. — Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *32—33*, 1991—1992, s. 288—289.

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (člen kolektívu autorov, autor 405 hesiel).

Ref.: 1. Dvonč, L.: Encyklopédia jazykovedy. — Nedeľná Pravda, *2*, 1993, č. 38, s. 6. — 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *40*, 1993/94, s. 125—127. — 3. Jarošová, A.: Encyklopédia jazykovedy. — Knižná revue,

3, 1993, č. 17, s. 1. — 4. Dolník, J.: Encyklopédia jazykovedy. — Jazykovedný časopis, *45*, 1993, č. 17, s. 58—60. — 5. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. — Práca, 24. 2. 1994, s. 5. — 6. Horecký, J.: Typy encyklopedických textov. — Kultúra slova, *28*, 1994, s. 77—81. — 7. Chmelík, A.: Na okraj recenzie o Encyklopédii jazykovedy. — Slovenský jazyk a literatúra v škole, *41*, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). — 8. Uhlár, V.: Encyklopédia jazykovedy. — Literárny týždenník, *7*, 1994, č. 2, s. 5. — 9. Králik, Ľ.: Encyklopédia jazykovedy. — Slavica Slovaca, *30*, 1995, s. 71—73.

Bibliografie české a slovenské onomastiky 1991—1992. 1. vyd. Praha, Akademie věd České republiky — Ústav pro jazyk český AVČR 1993. 66 s. (spracovateľ slovenskej časti, spracovateľkou českej časti M. Nováková).

O pravopisných podobách *boží, Boží, božský* a *Božský*. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 165—172.

O písaní veľkých písmen vo viacslovných zemepisných názvoch. — Kultúra slova, *27*, 1993, s. 288—293.

Deriváty názvov obcí a miest na *-ec* a *-ce*. — Kultúra slova, *27*, 1993, s. 230—237.

Ústave by mal rozumieť každý občan. Má prezident právo? — Republika, 1. 12. 1993, s. 12.

Bernolák stále živý. [Pamätnica Antona Bernoláka. Zost. J. Chovan v spolupráci s M. Majtánom. Martin 1992.] — In: Slovenská reč, *58*, 1993, s. 124—126 (ref.).

Encyklopédia jazykovedy. [Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. Bratislava 1993.] — In: Nedeľná Pravda, *2*, 1993, č. 38, s. 6 (ref.).

Arkansas — Arkansasu. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 189—190. — Tamže: *Nike*, či *Niké?* (s. 190—192). — O funkčnom využívaní veľkých písmen (s. 192). — *Slovenská Grafia* či *Slovenská grafia?* (s. 256). — O skloňovaní názvu *Vancouver* (s. 309—310). — *Miss* a *misska* (s. 312—314). — *Meridián, poludník, sobotník* (s. 316—318). — O skracovaní slov v spojení *spoločnosť s ručením obmedzeným* (s. 319—320).

Skratky pomenovania dní. — Kultúra slova, *27*, 1993, s. 307—309.

Názvy z oblasti dopravy. — Nedeľná Pravda, *2*, 1993, č. 5, s. 6. — Tamže: *Česko-slovenský* a *slovensko-český* (č. 20, s. 6). — O pôvode názvu *Amerika* (č. 23, s. 6). — Všade samý *horizont* (č. 29, s. 6). — O *ústave* a *konštitúcii* (č. 39, s. 6). — *Rýn — Mohan — Dunaj* (č. 42, s. 6). — Pomenovania mincí a bankoviek (č. 44, s. 6). — *Žurnál — v žurnále* (č. 46, s. 6; znovu publikované: č. 47, s. 6). — *Niké* (č. 51, s. 6).

Arkansas. — Večerník, 8. 1. 1993, s. 3. — Tamže: *Šancová ulica*, nie „Šancova" (22. 1., s. 3). — *Somálsko* (5. 2., s. 3). — *Rugby* a *ragby* (10. 2., s. 3). — *Východ, Západ...* (5. 3., s. 3). — *Mogadišo — v Mogadiše* (12. 3., s. 3). — *Slovenská koruna* (26. 3., s. 3). — *Ploštica* (2. 4., s. 3). — *Gastarbeiter* (16. 4., s. 3). — Slová typu *kovboj* (7. 5., s. 3). — *Modrý kostol* (14. 5., s. 3). — *Mochovce — mochovský* (21. 3., s. 3). — Strany a hnutia (10. 7., s. 3). — *Calvin — Kalvín* a *kalvín* (23. 7., s. 3). — *Helvét* a *hugenot* (30. 7., s. 3). — *Verbum — Verbumu* (6. 8., s. 3). — *Kapucínsky kostol* (20. 8., s. 3). — Republika — vec verejná (27. 8., s. 3). — *Piesok, Piesky* (10. 9., s. 3). — *Oravská televízna fabrika* (17. 9., s. 3). — *Istanbul* je s *-n-* (24. 9., s. 3). — *Zoologická záhrada* (1. 10., s. 3). — *Výživný* a *výživový* (8. 10., s. 3). — *Jana z Arcu* (15. 10., s. 3). — *Šéf diplomacie* (22. 10., s. 3). — *Líder* (29. 10., s. 3). — *Česká republika* (12. 11., s. 3). — *Prevádzkár, prevádzkáreň* (19. 11., s. 3). — *Nebo, na nebi* (3. 12., s. 3). — O písaní lomky (10. 12., s. 3). — *Miss* a *misska* (30. 12., s. 3).

Súpis jazykovedných prác doc. Júliusa Rybáka za roky 1956—1991. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 33—47.

Súpis prác Márie Ivanovej-Šalingovej za roky 1982—1991. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 48—50.
Súpis prác Richarda Schneka za roky 1952—1988. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 105—108.
Súpis prác doc. Ladislava Trupa za roky 1971—1992. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 110—115.
Súpis prác prof. Jána Matejčíka za roky 1983—1991. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 173—176.
Súpis prác doc. Jolany Nižníkovej za roky 1974—1992. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 178—180.
Súpis prác Jána Doruľu za roky 1983—1992. — Slovenská reč, *58*, 1993, s. 246—250.
Onomastic Bibliography 1990—1991. Slovak. — Onoma, *31*, 1992—1993, s. 247—250.

1994

Žiadúci, nežiadúci a *žiaduci, nežiaduci*. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 52—54.

O osobitných prípadoch písania písmen *ť, ď, ň, ľ* v spisovnej slovenčine. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 279—282.

Používanie slov *únia, združenie, zväz, spolok, aliancia* a *spoločenstvo* v súčasnej slovenčine. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 212—218.

O práci jazykových redaktorov. — In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Budmerice 27.—29. októbra 1994 (konferenčné materiály). Red. J. Doruľa. Bratislava — Martin, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV — Matica slovenská 1994, s. 53—56. — Podstatná časť znovu publikovaná pod rovnakým názvom: Kultúra slova, *28*, 1994, s. 274—277. Znovu publikované pod rovnakým názvom v úplnom znení: In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27.—29. októbra 1994. Red. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995, s. 153—157.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV a slovenská jazykoveda. — In: Slovenská akadémia vied a umení. Red. O. Pöss. Bratislava, Historický ústav SAV 1994, s. 49—59.

O názvoch štátov. — Literárny týždenník, *7*, 1994, č. 40, s. 13.

Severoatlantický pakt. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 63—64. — Tamže: *Mladá fronta Dnes* či *Mladá fronta dnes?* (s. 127—128). — *Prilba — prílb* a *prilieb* (s. 254—256). — Prídavné mená *legálny, ilegálny, nelegálny* a ich ekvivalenty (s. 317—319). — *Lány — z Lán* či *Lánov?* (s. 319—320). — Slovo *kábel* a príbuzné slová (s. 380—381).

Craxi vedel a schvaľoval korupciu? — Kultúra slova, *28*, 1994, s. 120—121.

Kanále a *kanály*. — Nedeľná Pravda, *3*, 1994, č. 2, s. 6. — Tamže: Podstatné mená typu *biely* (č. 4, s. 6). — *Dvere — dverami* a *dvermi* (č. 14, s. 6). — *Watergate* a iné *-gaty* (č. 16, s. 6). — *Jericho* (č. 21, s. 6). — *Visegrád* (č. 22, s. 6). — *Deň otvorených dverí* (č. 24, s. 6). — *Minca* a *moneta* (č. 26, s. 6). — Poradie rodného mena a priezviska (č. 27, s. 6). — *Elena* a *Helena* (č. 33, s. 6). — *Bankovka* a *štátovka* (č. 34, s. 6). — *Rwanda — Rwanďan* a *Rwandčan* (č. 39, s. 6). — *Bufet, kengura, taxík* (č. 42, s. 6). — Vžité podoby názvov cudzích miest (č. 45, s. 6).

Pisár, pisáreň. — Večerník, 7. 1. 1994, s. 3. — Tamže: *Eritrejská republika* (14. 1., s. 3). — *Pani* a *panie učiteľky* (21. 1., s. 3). — *Superexpres, supercena* (18. 2., s. 3). — *Únia* (25. 2., s. 3). — *Zväz* (4. 3., s. 3). — *Štrasburg* a *Strasbourg* (31. 3., s. 3). — *Maltézsky* a *maltský* (15. 4., s. 3). — *Istrochem* (22. 4., s. 3). — Čo je *GATT?* (29. 4., s. 3). — *Bajkalská ulica* (6. 5., s. 3). — *Slovenská grafia* (13. 5., s. 3). — Vlastné mená *Spojené štáty americké, Severoatlantický pakt* (20. 5., s. 3). — *Družinár* — žiak i učiteľ (3. 6., s. 3). — *Účes* a *frizúra* (17. 6., s. 3). — *Špitálska ulica*

(1. 7., s. 3). — *Lazaretská ulica* (6. 7., s. 3). — *Grösslingová ulica* (15. 7., s. 3). — *Krasňany — Krasnian* (2. 7., s. 3). — *Tehelný* a *tehlový* (29. 7., s. 3). — Ulice a námestia (5. 8., s. 3). — *Harmanecká ulica* (12. 8., s. 3). — *Orava* a *Morava* (19. 8., s. 3). — *Z lánov* aj *Lánov* (26. 8., s. 3). — *Slovenská republika* (2. 9., s. 3). — *Prať špinavé peniaze* (9. 9., s. 3). — *Tranovský* a *Tranoscius* (16. 9., s. 3). — *Bosorka* a *bosoŕák* (23. 9., s. 3). — *Brazílčania* a ďalší (14. 10., s. 3). — *Nelegálny* a *ilegálny* (21. 10., s. 3). — *Káblová televízia* (28. 10., s. 3). — *Svätý Jur* (4. 11., s. 3). — *Kávička* a *kávičkár* (11. 11., s. 3). — *Moskovská ulica* (25. 11., s. 3). — *Ulica M. Schneidra-Trnavského* (2. 12., s. 3). — *Mliekárenská ulica* (16. 12., s. 3). — *Medzilaborecká ulica* (30. 12., s. 3).

Dictionaries of the Slovak language. — In: Slovakia and the Slovaks. A Concise Encyclopedia. Red. M. Strhan — D. P. Daniel. Bratislava, Goldpress 1994, s. 144—145. — Tamže: Glagolitic (s. 218). — Old Slovak language (s. 433). — Old Slavic language (s. 433). — Recueil linguistique de Bratislava (s. 499). — Slovak language (s. 561). — Studia Academica Slovaca (s. 627). — Štúr's codification (s. 629).

Súpis prác prof. Jána Findru za roky 1983—1992. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 110—118.

Súpis prác Milana Majtána za roky 1984—1993. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 165—176.

Bibliografia onomastických prác PhDr. Milana Majtána, CSc., za roky 1965—1993. — In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19.—20. mája 1994. Zborník referátov. Red. E. Krošláková. Bratislava — Nitra, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV — Vysoká škola pedagogická 1994, s. 260—284.

Súpis prác doc. Imricha Kothaja za roky 1957—1992. — Slavica Slovaca, *29*, 1994, s. 68—71.

Súpis prác doc. Ladislava Bartka za roky 1957—1993. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 243—251.

Súpis prác Antona Habovštiaka za roky 1984—1993. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 288—298.

Súpis prác prof. Šimona Ondruša za roky 1984—1993. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 300—305.

Súpis prác doc. Marty Patákovej za roky 1963—1993. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 307—311.

Súpis prác Marty Pančíkovej za roky 1972—1993. — Slavica Slovaca, *29*, 1994, s. 170—174.

Prof. Eugen Jóna osemdesiatpäťročný. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 127—128.

Spomienka na Antona Jánošíka. — Slovenská reč, *59*, 1994, s. 177—178.

1995

Z písania veľkých písmen vo vlastných menách. — Slovenská reč, *60*, 1995, s. 157—162.

Kardinál Jozef Tomko či *Jozef kardinál Tomko?* — Kultúra slova, *29*, 1995, s. 135—141 (spoluautor F. Kočiš).

Názvy politických strán a hnutí a ich skratky. — Slovenská reč, *60*, 1995, s. 26—32.

Význam slova *kardinál*. — Slovenská reč, *60*, 1995, s. 253—255. Zmeny názvov krajín. — Nedeľná Pravda — magazín, *4*, 1995, č. 3, s. 19. — Tamže: *Prilba — prílb* a *prilieb* (č. 6, s. 19). — Názvy vlakov a ich pravopis (č. 17, s. 19). — *Nitrianske kniežatstvo* (č. 19, s. 19). — *Nitriansko* (č. 20, s. 19). — *Na to* a *nato* (č. 22, s. 19). — *Srdcový* a *srdečný* (č. 25, s. 19). — *Srdciar* — lekár aj pacient (č. 26, s. 19). — Čo je *Óm Šimri Kjó* (č. 28, s. 19). — *Farebná rotačka* (č. 31, s. 19). — *Flámsko* (č. 41, s. 19). — *Juhoslovan* a *Juhoš* (č. 43, s. 19). — Názvy typu *Washington* (č. 46, s. 19). — Názvy typu *Svätý Jur* (č. 47, s. 19). — Zmeny názvov miest podľa osôb (č. 48, s. 19).

La Manche a *lamanšský prieliv*. — Večerník, 13. 1. 1995, s. 3. — Tamže: *Republikový* (3. 2., s. 3). — *Waterloo* (10. 2., s. 3). — *Nobel* v Bratislave (3. 3., s. 3). — *Lesopark* (10. 3., s. 3). — *Expres* a *ExPRESS* (17. 3., s. 3). — *Kapské Mesto* (24. 3., s. 3). — Skloňovanie mien na *-ec* a *-ek* (31. 3., s. 3). — *Komárňanská ulica* (7. 4., s. 3). — Stará a nová *PNS* (13. 4., s. 3). — *Krasińského ulica*

(21. 4., s. 3). — *Ulica Marie Curie-Skłodowskej* (28. 4., s. 3). — *Moyzesova ulica* (26. 5., s. 3). — *Oklahoma City* (2. 6., s. 3). — Noviny a časopisy (18. 6., s. 3). — Nie je *švec* ako *Švec* (23. 6., s. 3). — *STV* a *SKT* (30. 6., s. 3). — *Štátny tajomník* (7. 7., s. 3). — *Vlci* a *vlky* (14. 7., s. 3). — *Hummelova ulica* (4. 8., s. 3). — *Mlynské luhy* (25. 8., s. 3).

Súpis prác Pavla Kušníra za roky 1968—1994. — Slovenská reč, *60*, 1995, s. 58—60.

Súpis prác doc. Júlie Dudášovej-Krišśákovej za roky 1970—1994. — Slovenská reč, *60*, 1995, s. 108—114.

Súpis prác doc. Emila Tvrdoňa za roky 1984—1994. — Slovenská reč, *60*, 1995, s. 167—170.

Súpis jazykovedných prác Jozefa R. Nižnanského za roky 1965—1994. — Slovenská reč, *60*, 1995, s. 233—241.

Súpis prác doc. Juraja Vaňka za roky 1974—1994. — Slovenská reč, *60*, 1995, s. 115—120.

Súpis prác doc. Juraja Furdíka za roky 1985—1994. — Slovenská reč, *60*, 1995, s. 243—246.

Spolupráca

Encyklopédia literárnych diel. Sprac. kolektív autorov. Zost. L. Knězek. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1989. 864 s. (člen kolektívu odborných lektorov).

Redakčná činnosť

Onomastický zpravodaj ČSAV (Zpravodaj Místopisné komise ČSAV), *27*, 1986 — *32—33*, 1991—1992; Onomastický zpravodaj, *34*, 1993 (člen red. rady).

Slovenská reč, *51*, 1986 — *60*, 1995 (člen red. rady).

Slovenský jazyk a literatúra v škole, *32*, 1985/86, č. 5—10 — *36*, 1989/90, č. 1—5 (člen red. rady).

Zostavil L. Dvonč

Historický slovník slovenského jazyka. Zv. IV. *P — poihrať sa — P — pytľovať*. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1995. 583 s.

Štyri roky po vydaní prvého zväzku *Historického slovníka slovenského jazyka* (ďalej HSSJ) a rok po vydaní jeho tretieho zväzku vyšiel v minulom roku aj štvrtý zväzok tohto dôležitého historickojazykovedného projektu, zameraného na opis slovnej zásoby slovenčiny z jej predspisovného obdobia. Je prirodzené, že štvrtý zväzok HSSJ metodologicky nadväzuje na predchádzajúce tri zväzky (pozri Slovenská reč, *57*, 1992, s. 123—126; Slovenská reč, *58*, 1993, s. 59—61; Slovenská reč, *61*, 1996, s. 250—253) a je doň zaradená časť hesiel začínajúcich sa na písmeno *p* (od hesla *poihrať sa* po heslo *pytľovať*). Tak ako v predchádzajúcich zväzkoch, aj vo štvrtom zväzku sú heslové slová v súčasnej spisovnej podobe a pri heslovom slove sa v hranatej zátvorke uvádzajú aj jeho hláskové varianty: *polnoc* [*pol-, pou-, pól-, púl-;* s. 51], *posvätený* [*-vä-, -ve-, -va-; -te-, -ce-*, s. 174]. Pri jednotlivých heslových slovách sa odráža aj ich významová štruktúra vo vzťahu k slovotvornej štruktúre (porov. heslo *prejesť*, s. 353, resp. *jesť*, HSSJ, zv. 1, s. 351).

V nadväznosti na predchádzajúce zväzky HSSJ sa aj vo štvrtom zväzku pri jednotlivých heslových slovách osobitným kvalifikátorom charakterizuje aj ich areálové obmedzenie: *prejať* [*pre-, pro-*], dk. čes., záhor. (podč. P. Ž.) = 1. vozom al. jazdou vykonať cestu, prejsť, precestovať niečo; 2. (o koňovi) vyjsť s koňom, aby sa prebehol; *prejížďať* ndk. 1. chôdzou alebo dopravným prostriedkom sa dostávať cez niečo; 2. na čom (o koňovi) jazdiť na koni; 3. ísť popri niečom, obchádzať, míňať niečo; 4. prebiehať zrakom, rýchlo al. letmo čítať; 5. predchádzať; *p. sa* ndk. 1. prechádzať sa; 2. jazdiť na koni (s. 353). Vzhľadom na začiatočné písmeno hesiel štvrtého zväzku HSSJ treba konštatovať, že obsahuje veľa heslových slov utvorených predponovým spôsobom (typ *pokonať* < *konať, pokosenie* < *kosenie, pokovať* < *kovať, pokrčiť* < *krčiť, kresať* < *pokresať* atď.). Osobitný problémový okruh odrážajú heslá s predponami *pre-/pro-* na pozadí všeobecného vývinu v predspisovnom období, ale aj na pozadí čiastkových výsledkov spracúvania historického pramenného materiálu. Ako východisko možno použiť konštatovanie, ktoré v súvislosti so spracovaním funkcií a významov predpôn *pre-* a *pro-* uviedol Š. Peciar (Funkcie a významy slovesnej predpony *pre-/pro-* v slovenčine 15.—18. storočia. In: Jazykovedné štúdie. *18.* Red. Š. Peciar. Bratislava, Veda 1983, s. 95—114): „Pre slovenčinu bolo oddávna charakteristické zovšeobecnenie predpony *pre-*, kým používanie predpony *pro-* v istom rozsahu popri predpone *pre-* v písomných pamiatkach z uvedeného obdobia je výsledok interferencie dvoch veľmi blízkych jazykových systémov: slovenského a českého" (s. 109). Vo štvrtom zväzku HSSJ sú však už niektoré poznatky zo začiatku osemdesiatych rokov na základe hlbšieho štúdia historického pramenného materiálu rozpracované podrobnejšie. Š. Peciar (s. 98) napr. uvádza, že doklady „na zvratné sloveso *prejsť sa* sme v našom materiáli nenašli" (ide o kartotéku HSSJ, pozn. P. Ž.). Vo štvrtom zväzku HSSJ (s. 355) sa už uvádza: *p. sa,* dk. po čom: vykonať prechádzku, poprechádzať sa niekde: *swedkowa wydela stareho Junaska, ket sa po dome pressiel* (Sučany 1757); *dokáď sa ňenapigeme i ňepregďeme sa po záhraďe, ňič ňepowgem* (DS 1795).

Osobitný kvalifikátor sa uvádza pri tých heslových slovách, ktoré do slovenčiny prenikli z iných jazykov: *promócia*, ž., lat. pomoc, podpora: *urozeny to opatryl, aby Seratoris do tretiho dne wistaupyl, chce-li commendatii od bratrstwa mýti* (Zvolen 1643); *i jiní, z okolních měst tam přítomní, žádajíce požehnání, pokoj, zdraví, promocii obdrželi* (PiS 1666); *ponevadž jim (mladým banským robotníkom) cesta k promocii zatvorena jest, tak zemiraji* (MB 1759 — s. 536). Povaha historického pramenného materiálu odráža aj také významové rozdiely nedomácich základov heslových slov, ktoré by sa nám zo synchronického pohľadu zdali rovnoznačné. Na ilustráciu možno k predchádzajúcemu príkladu *promócia* uviesť heslo *promovať* lat. / *promovírovať* lat./nem. ndk. adm.: 1. koho na čo, k čomu: určiť niekoho na nejakú funkciu, úrad alebo činnosť: *kterykolyv tohoto řzemesla na*

mistrstwi se promowirowati a za mistra se držeti žadati bude (CA 1660); *slawne bratrstwo bude se usilovawat pana farare z vctiwostv na gine misto promowatj* (Jelšava 1691), *vcenj budu opowrženj, wogacy pak promowirowanj* (NK 1721); *mladi neskuseni banski lide jinym meritirovanim a od mladosti jse v tom cvičicim subjectis prednašení a k uradu z nejvetši škodu gverstva promovirovani byvaji* (MB 1759); 2. práv. čo prejednávať, prerokúvať pred súdom: *stranka A, gakosto gazdina pana patera, zalobu i daleg promovirugicze swetka gedneho ustanowila* (P. Ľupča 1773); *causa giž gednuc prawotnjm spusobem skrze Karaba promovirowana bila* (Krupina 1738); 3. čo používať niečo v konaní, uplatňovať: *chce-li na tej deliberatii učinenej pristavat, čili chce dalej svoje pravo promovirovat* (MB 1759 — s. 536).

Na ilustráciu starších slovotvorných postupov a na charakteristiku významu slova v predspisovnom období možno uviesť ešte aj heslo *priekopník* [*krík-*] vo význame „kto kope priekopy", lat. *lacunarius*: *krjkopnjk, ktery krjkopj d'elá a močarinj obkopáwa* (KS 1763 — s. 441).

Významová štruktúra slovnej zásoby z predspisovného obdobia slovenčiny je v štvrtom zväzku HSSJ spracovaná precízne. Svedčia o tom heslá typu *prísť* [*prísť, prínsť*], *prijíť, prijdúť*, resp. *prichádzať, prichodiť, prichádzavať, prichodievať* (s. 501—504), ale aj také špecifické slovakizmy z predspisovného obdobia slovenčiny, k akým patrí napr. slovo *priš* m., práv.: jedna zo sporných strán, protivník: *gestli pochibi na bozbie, tedy propadne rychtarzowi wierdunk a swemv przyssowi puol hrzywny* (ŽK 1473); *necht Matieg Janowicz przed Wassi Milosti zaluge a Staniek, pryss geho, necht ge(m)u odpowieda a odpiera* (Beckov 1508) atď. V týchto prípadoch sú v hesle uvedené aj spojenia heslového slova s adjektívami v tých prípadoch, keď takéto spojenie je terminologicky dištinktívne: *horný, vrchný, vyšný priš* = žalujúca strana, žalobca: *Peter Vsaly do stolicze se jakssto horny priss vstanowyl* (L. Teplá 1576), resp. *dolný, nižný priš* = žalovaná strana, odporca: *nyžni pak pryž odpoved dal, že oni (bratia) w pokogy vzywali od ocze sweho až do thohoto czasu* (Sliače 1578 — s. 511). Osobitnú pozornosť si zasluhujú heslá typu *právo* (s. 280—283). Pri ich charakteristike z priestorových dôvodov uvedieme aspoň základné významy tohto heslového slova: 1. spravodlivosť, objektívne hodnotenie skutkov vyplývajúce zo zvykov a z etických a právnych noriem istej spoločnosti; 2. súhrn správnych predpisov, noriem, právne povinnosti, zvyklosti, nariadenie, zákon; 3. právny nárok, oprávnenie, právomoc; 4. súdna inštancia, inštitúcia s právomocou súdiť a vynášať rozhodnutia právneho charakteru (napr. magistrát mesta, obecná rada), súd; 5. súdne konanie, súdny proces, spor; 6. rozhodnutie súdu, rozsudok, trest.

Na tomto mieste však treba uviesť aj menej frekventovanú, periférnu oblasť predspisovnej slovnej zásoby slovenčiny, ktorá odráža špecifické areálové alebo dobové znaky jazyka. K takýmto heslám možno zaradiť heslo *potrimateľ* [*-celʼ-*] =

ochranca, zástanca: *Jesu Krisztze, nás potrimatzelyu* (s. 202) zo zemplínskych kalvínskych tlačí (HPS 1752), *pokov* = okovaná drevená nádoba, okov (s. 23): *pokow na mestsku studny okowal; bednarowy od cztyr pokowuov za robotu dalo se d 66; drabom od wytahnutia pokowa ze studni d 5; bednarovi za dno do pokowa d 10* (Žilina 1586, 1609, 1712, 1718), *pokonný* = konečný, posledný (s. 22): *k pečenyam se prydawagj wšelygake lakotky pokonnye, yako sir, orechy, yablka* (KoB 1666); *žebi gedenkaždy, ktery na ten čas kozi ma, ge do pokoneho farsanghu odpredal* (Jelšava 1740); *pri pokoneg sprawe tam bol Krisstoffy, orkanista* (Babiná 1742); o *Andreas Kristoffik do nemoci upadnuce swu pokony wuoli oznamil* (Jelšava 1748). Okrem hesiel tohto typu z hľadiska staršieho obdobia slovenčiny majú veľkú poznávaciu hodnotu heslá typu *poštôsať* [*-tú-*] = natrafiť, naraziť na niečo (s. 186), *predník* = popredný, vedúci činiteľ (s. 318), *premeno* [*-jme-*] = priezvisko, priezvisko (s. 370), *poručeník/poručník* (s. 130, resp. 133), *prskavec, prskota* m. zool. = vták drozd čvíkotavý, čvíkota, Turdus pilaris (s. 549). Spracovanie staršej lexiky v heslách typu *pracka* [*pra-, pre-*], *praska* ž. nem. = predmet slúžiaci na spínanie niečoho, spona (s. 267), resp. *preska*, ž. čes. = prostriedok na spínanie, pracka (s. 398) nie je vzhľadom na uvedené kvalifikátory a hláskovú príbuznosť presvedčivé. V niektorých prípadoch (heslá typu *potýčka, potýkanie*, s. 207, resp. *prefektus/prefektuš*, s. 339—340) je možno zbytočne veľa dokladového materiálu.

V posudzovanom štvrtom zväzku HSSJ je svedomito spracovaný aj frazeologický fond predspisovnej slovenčiny. Na ilustráciu možno z predspisovných prameňov uviesť príklady typu *poruczeno Panu Bohu, czinte, yako se wam zda* (Antol 1597), *vincuri nas ješte čertu poručali* (Pečenice 1686 — s. 132, heslo *poručiť*), *kdo ma sskodu, ma posmech* (SiN 1678 — s. 153, heslo *posmech*), *kdyby sme* (*my skaly*) *očy maly, cele potoki slzuw by sme wilewaly* (SPr 1783 — s. 195, heslo *potok*), *žadna psota sama nenj, gedna druhu rada honj* (SiN 1678 — s. 559, heslo *psota*).

Osobitný okruh problémov HSSJ tvoria vlastné mená: časť apelatívnej lexiky spracovanej v HSSJ je spätá s propriálnou lexikou, resp. motivovala vznik zemepisných názvov. Do tohto typu patrí napr. heslové slovo *polom, poloma* = polámaný, zničený les (obyč. živelnou pohromou): *mel s teho verhu dolu gity s tu staru cestu, gest poloma na leveg ruce, idess pres polomu, až pridess do czerneg hure, hned s teg polome do neg vindess; potom na tu czestu pridess y pridess mimo polomy* (s. l. 1568); *jidnucz na staru polom više polany Greškowey pri dwuch vikrutach pri holi Vitanovskej* (Orava 1659); *lazy skrze wikolčowaný horný wssecky se spolčily, ano tež panske polomy* (Nitra 1738); *(Andrej Hronec zem) zas Račzkowemu pritelstwu popustil na polome pod Mučkowou medzou* (Očová 1748). Apelatívum *polom* motivovalo vznik hydronyma *Polomná* (← polomná rieka; *aqua Polomna*, 1244; s. 54).

Štvrtý zväzok Historického slovníka slovenského jazyka je významnou súčasťou vedeckého opisu slovenčiny v predspisovnom období. Po dokončení tohto projektu vznikne dielo rozsiahleho významu, ktorého hodnota presahuje rámec národného jazyka, pretože zvýrazňuje nielen kultúrnoreprezentatívnu, národnoreprezentatívnu a národnointegračnú funkciu nášho národného jazyka, ale bude aj významným zdrojom systematického konfrontačného výskumu lexiky slovanských jazykov v staršom období.

P. Žigo

ABRAHAMOWICZ, D. — JURCZAK-TROJAN, Z. — PAPIERZ, M.: Mały słownik słowacko-polski. Warszawa, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne 1994. 458 s.

S potešením sme zaregistrovali vyjdenie tohto slovensko-poľského slovníka, ktorý je s 15 000 heslami „prvou prácou takéhoto rozsahu v Poľsku". V tejto súvislosti si spomínam, že ešte niekedy v 50. rokoch som dostal na posúdenie časť rukopisu slovensko-poľského vreckového slovníka, ktorý zostavil historik prof. H. Batowski a ktorý potom vyšiel tlačou. Recenzovaný slovník si nekladie vysoké ciele, chce iba „uľahčiť nadväzovanie vzájomných kontaktov" najmä v pohraničných oblastiach a mal by pomôcť učiteľom i žiakom slovenských škôl v Poľsku. Po prezretí slovníka s radosťou konštatujeme, že celkove je spracovaný na veľmi dobrej úrovni; vidieť, že ho robili erudované poľské lexikografky. K jednotlivostiam si však dovoľujeme uviesť viacero poznámok.

Pri takomto tzv. malom slovníku je najproblematickejšia vec výber hesiel. Slovník obsahuje, ako píšu autorky, základnú slovnú zásobu. Vynechané sú prevažne slová, ktoré majú podobné znenie a význam. Z úsporných dôvodov sa (okrem iného) vynechávajú príslovky, ženské prechýlené mená a abstraktné podstatné mená, pričom sa zrejme myslí na abstraktá odvodené produktívnymi príponami (napr. *-osť*, *-ota* a pod.), lebo samotných abstrákt je v slovníku nadostač. Podobne sa pri príslovkách vynechávajú predovšetkým deadjektívne podoby zakončené na *-o*, *-e*, ale iné príslovky, napr. typu *austrálsky, čínsky, estónsky, európsky, fínsky, francúzsky, grécky* atď., teda v prípadoch, keď ide o úplne zhodné podoby adjektív a adverbií, sa vo význame prísloviek podávajú ako 2. význam (!) pri adjektívach ako heslách, čo je lexikograficky neprijateľné (odhliadnuc od toho, že takéto príslovky sa častejšie používajú s predložkou *po*).

Ako heslá mohli byť vynechané aj mnohé „podobné" slová najmä cudzieho pôvodu typu *arcibiskup, archeológia, architekt, demokratizácia, federácia, festival, figúra, filozofia, sediment* (ale slovo *usadenina* v slovníku nie je) atď., lebo ich v tomto malom slovníku naisto nikto nebude hľadať. Ba vynechať sa mohli aj také zriedkavé, málo používané slová, ako *dúbrava, nohavica* (krajčírsky termín), *úderník, počúvny, vodavý* a pod., a naopak, do slovníka sa mohli pojať slová, ako *obrátka* (*otáčka* je!), *otužovať (sa), usadenina, nočník* (*šerbeľ* je!), *špic, špica, šev, uhoľ, vysmiať* a pod. Celkove však výber hesiel je uvážený a vyvážený; pozitívne hodnotíme pomerne značné zastúpenie slov z hovorovej oblasti, lenže ich poľské ekvivalenty sú spravidla neutrálnej povahy.

Pri heslových substantívach sa uvádza ich gramatický rod — okrem pomnožných substantív, čo je škoda najmä vzhľadom na výber pádových koncoviek, kde je v slovenčine iná situácia ako v poľštine. Pri poľských ekvivalentoch sa rodovosť vyznačuje iba vtedy, ak je odlišná od heslového slova, čo pokladáme za náležité,

no iba v takých prípadoch, ak ide o úplne totožné alebo aspoň etymologicky príbuzné slová, ako sú napr. *pec* ž — *piec* m, *tkanivo* s — *tkanka* ž, *cigara* ž — *cygaro* s a pod.; ak však ide o pôvodom úplne samostatné slová, vtedy pri poľských ekvivalentoch uvádzať rod pokladáme za zbytočné (v prípadoch, ako *mastnota* ž — *tłuszcz* m, *obsah* m — *treść* ž, *cigareta* ž — *papieros* m a pod.).

Štylistické kvalifikátory sú volené vcelku priliehavo okrem jednotlivostí, napr. *ako tak* nie je hovorové, ale expresívne, *blbý* nie je *hovor.*, ale *nespis.*, *cajg* nie je *knižn.*, ale *zastar.*, *guráž* nie je neutrálne slovo, ale hovorové, podoba *magnetiak* sa ako hovorová nepoužíva (ale sa vyskytuje slangová forma *magneťák*), nepoužíva sa ani hovorová podoba *nafláku*, ale *naflaku;* sloveso *schopiť sa* je *hovor.* namiesto *spis. vzchopiť sa* (v slovníku nie je); namiesto podoby *črienok* sa žiada forma *črienka* a namiesto *odnaučiť sa* má byť *odučiť sa* a pod.

Pokiaľ ide o poľské ekvivalenty, tie sú volené vcelku vhodne, dobre vystihujú význam heslového slova, iba v niektorých prípadoch ide o menej presné vystihnutie významu hesla. Tak napr. 3. význam slova *ah*, doložený exemplifikáciou *ah, už viem*, by sa mal presunúť do nasledujúceho hesla *aha*. Pri hesle *ba* sa žiada (aspoň číslom) oddeliť význam spojky a častice. Podobne pri hesle *plno* treba rozlíšiť číslovkový a príslovkový význam, pričom v spojení *plno súhlasiť* nie je možná forma s *-o*, ale iba s *-e*. Podobne pri hesle *vedľa* sa žiada odlíšiť (aspoň číslami) príslovku od predložky. Pri hesle *ťažký* chýba 2. význam „trudny". Slovo *bodkočiarka* je po poľsky *średnik*, nie „dwukropek" (= dvojbodka). Pri heslách typu *čeština, slovenčina, poľština, francúzština, ruština* atď. sa popri význame „(język) czeski, słowacki, polski..." ako 2. význam (!) nenáležite podáva „bohemistyka, słowacystyka, polonistyka, romanistyka, rusycystyka" atď. Pri hesle *hrach* vypadol slovenský ekvivalent. Nepríjemný omyl je pri hesle *slamenica*, kde sa ako 2. význam uvádza „nieśmiertelnik", čo je v slovenčine rastlina *slamienka*. Pri hesle *stiecť* ako ekvivalent je nevhodná nedokonavá forma *ściekać* a pod.

Pomerne menej šťastnú ruku mali autorky pri výbere ilustračného materiálu, najmä slovných spojení (aj frazeologického charakteru). V úvode sa hovorí, že „pri základných heslách sú uvedené najcharakteristickejšie príklady ich použitia" (s. 5). Celkove však máme dojem, že autorky vyberali dosť náhodne, nie vždy najšťastnejšie. Tak napr. mnohé doklady nie sú ničím charakteristické pre jeden či druhý jazyk a navyše sú úplne zhodné v slovenčine i v poľštine. Príklady: *akurát sme prišli — akurat przyjechaliśmy; akurát taký — akurat taki; laket' plátna — łokieć płótna; šesť hodín letu — sześć godzin lotu; letné poludnie — letnie południe; robiť niečo dobre — robić coś dobrze; koruna by mu nespadla z hlavy — korona by mu z głowy nie spadła; čo sa stalo, už sa neodstane — co się stało, już się nie odstanie; rovný ako stôl — równy jak stół; strach má veľké oči — strach ma wielkie oczy; tenká polievka — cienka zupa; zaniesť list na poštu — zanieść list na pocztę* a pod.

V ilustračných dokladoch bývajú však pomerne často vážne nedostatky, a to formálne, gramatické i významové; napr. v hesle *až* v 2. (*hovor.*) význame „jak, jeśli" je spojenie *až chceš, povedz* namiesto *ak chceš, povedz;* pri hesle *celý* v spojení *to je celé* vo význame „w tym rzecz" má byť *to je to;* v hesle *diskrétny* spojenie *diskrétne šaty* je nevhodné (ale môže byť *diskrétna vzorka látky);* slovo *dobrota* v spojení *po dobrote urobiť niečo* sa nepoužíva (iba ak *podobrotky*); pri hesle *falošný* spojenie *falošný kľúč* je veľmi čudné (vo význame „pakľúč"); pri hesle *chýr* je spojenie *prišiel chýr* nezvyčajné, a tak za poľské spojenie *chodzą słuchy* by sa v slovenčine povedalo *kolujú, idú chýry;* v hesle *ošarpaný* spojenie *ošarpaný dom* neznačí (ani zďaleka) „rozwalający się dom"; namiesto spojenia *posledné pomazanie* sa dnes v cirkevnej terminológii používa *pomazanie chorých;* pri hesle *ráno* chýba (typicky slovenský) pozdrav *dobré ráno* (v poľštine nie je); v hesle *spomienka* nie je možné spojenie *to nestojí za spomienku* (namiesto správ. *to nestojí za zmienku);* slovo *spravodlivý* v spojení *fľaša spravodlivej slivovice* je hovorové a expresívne atď.

Nesprávna predložková väzba je v hesle *lož*, lebo namiesto *usvedčiť na lži* má byť *usvedčiť zo lži;* podobne pri hesle *plakať* vo frazéme *nebudem nad tým plakať* (polonizmus) má byť *nebudem za tým plakať;* v hesle *vôľa* namiesto *byť v zlej vôle* má byť *byť bez vôle* alebo *mať zlú vôľu*. Nepríjemné gramatické prehrešky sú napr. v hesle *hrsť* vo frazéme *smiať sa do hrste* namiesto *do hrsti;* pri hesle *smrtiaci* má byť spojenie *smrtiaca zbraň,* nie „smrtiacia" *zbraň;* pri hesle *šanca* v spojení *byť bez šanci* má byť *bez šance*. Ako neaktuálne sa mali vynechať také spojenia, ako napr. *stranícka bunka, miestny národný výbor* (s. 132, 257, 381), *fond solidarity* a pod.

V slovníku je na s. 9 uvedená slovenská abeceda, v ktorej sú — zrejme z hľadiska poľštiny — v zátvorkách uvedené litery pre dlhé samohlásky a dlhé *r, l*, ako aj pre mäkké spoluhlásky *ď, ť, ň, ľ;* nenáležite sú však v zátvorkách aj litery *ä, ô*, pretože sa v slovníku radia ako samostatné písmená. (Je chyba, keď slová začínajúce sa na *ô* — i keď sú len dve — sú pripojené na konci litery *o*, ako je to v tomto slovníku.) Za tým nasleduje zoznam skratiek (a žiada sa dodať: aj značiek) v poľštine, pričom ich slovenské vysvetlenia majú (záhadne) spočiatku podobu typu *termín v anatómii, v botanike* atď. (nevedno, prečo nie tak ako v poľštine: *vyraz z anatomii, z botaniki* atď.), neskôr sa však prechádza na typ *lingvistický, letecký, matematický... termín*. K slovníku je pripojený abecedný zoznam známejších slovenských zemepisných názvov (s. 441—445) s paralelnými poľskými menami a za tým sú mimoriadne stručné gramatické informácie o slovenčine (prakticky je to iba paradigmatika, s. 446—457) a na konci je základná bibliografia (s. 458).

Recenzovaný slovník celkove hodnotíme veľmi pozitívne ako koncepčne dobre premyslené lexikografické dielo. V recenzii sme síce uviedli pomerne veľa pripomienok k jednotlivostiam, ktoré by sa mali alebo mohli aj ináč podať. Podo-

týkame, že na tieto veci sme naďabili pri podrobnejšom listovaní v slovníku; pri ešte pozornejšom čítaní by sa ich našlo pravdepodobne viac. Tieto poznámky by mohli poslúžiť ako akési ukazovatele, ktorými smermi by sa mohlo uberať zlepšenie prípadného ďalšieho vydania slovníka, ktoré si plne zaslúži. Okrem toho takéto poznámky svedčia o tom, že ani tzv. malý dvojjazyčný slovník sa nezaobíde bez lexikografa (najlepšie ako spoluautora) aj z druhého jazyka.

F. Buffa

Bejzbal, mečbal, setbal a softbal. — V článku Športové výrazy so zakončením *-bal* v spisovnej slovenčine v Kultúre slova (*20*, 1986, s. 238—243) zhromaždil L. Dvonč všetky na ten čas používané športové výrazy z angličtiny so zakončením *-bal* a podrobne analyzoval ich dovtedajšie uvádzania v našich výkladových a výslovnostných slovníkoch, v Slovníku cudzích slov, v štúdiách a článkoch, ako aj v českej jazykovednej literatúre. Jeho záver pre súčasnú spisovnú kodifikáciu je jednoznačný najmä pre druhú časť týchto výrazov: pôvodnú anglickú podobu *-ball* odporúča písať v podobe *-bal*. Mnohé výrazy sa už v tomto zmysle kodifikovali (*futbal, volejbal, basketbal, bicyklebal* atď.), niektoré však na ceste k tejto kodifikácii zostali pri variantoch (napr. *setball/setbal, mečbal/mečbol*), iné pri pôvodnej podobe s uvedením príslušnej anglickej výslovnosti (napr. *baseball [bejzból]*) — porov. Krátky slovník slovenského jazyka a Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1991.

V tomto príspevku zopakujeme v krátkosti používanie najmä výrazov *baseball, matchball* a *setball,* ktoré v súčasnej kodifikácii ešte nemajú jednu ustálenú podobu. V závere článku podporíme návrh L. Dvonča na jednotné písanie časti *-ball* v podobe *-bal*, pravda, aj s adaptáciou prvej časti podľa výslovnosti.

V Malej encyklopédii telesnej výchovy a športu (Bratislava, Obzor 1982, s. 273) sa uvádza športový termín *baseball,* označujúci známu pálkovú športovú hru, ktorá sa vyvinula v USA z anglických pálkových hier. Termín *baseball* sa tu zapisuje pôvodným pravopisom. Pôvodným pravopisom sa slovo *baseball* uvádza aj v príručkách spisovnej slovenčiny. Pravidlá slovenského pravopisu (PSP, 1991, s. 141) registrujú slovo *baseball* s výslovnostnou poznámkou v zátvorke (*bejzból*) a prídavné meno *baseballový*. M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková v Slovníku cudzích slov (SCS, 1983, s. 124) uvádzajú výraz *baseball* s výslovnostnou poznámkou v zátvorke *[bejzból],* ktorým sa označuje hra s drevenou, na konci rozšírenou pálkou a tvrdou, kožou potiahnutou loptičkou. Okrem slova *baseball* sa v SCS registruje aj podstatné meno *baseballista [bejzbólista],* ktorým sa nazýva hráč baseballu. Pôvodným pravopisom slovo *baseball* uvádza Á. Kráľ v Pravidlách slovenskej výslovnosti (PSV, 1984, s. 221) s výslovnosťou *[beĭzból].* V Slovníku slovenského jazyka VI (SSJ VI, 1968, s. 13) sa v pôvodnej podobe uvádzajú slová *baseball* (vysl. *bejzból* = pálková hra s koženou loptou) a prídavné meno *baseballový*. Okrem toho sa v SSJ ako samostatné heslo uvádza slovo *basebalista* (vysl. *bejzbólista*). Na rozdiel od SCS sa slovo *basebalista* v SSJ uvádza s jedným *l*.

V športovej rubrike denníka Pravda (19. 6. 1996, s. 21) sme zaregistrovali slová *bejzbal, bejzbalový, bejzbalista,* sú teda písané iba zdomácneným pravopisom: *Zo Železného bude možno po olympiáde b e j z b a l i s t a. — Po skončení*

olympijských hier zostane Železný až do 8. augusta v kempe b e j z b a l o v é h o tímu... — ...pretože ho b e j z b a l zaujíma.

Pôvodným pravopisom sa v Malej encyklopédii telesnej výchovy a športu (s. 515) uvádza pálková športová hra *softball,* ktorá vznikla zjednotením rozličných obmien baseballu. V SCS (1979, s. 807) M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková registrujú slovo *softbal* v zdomácnenej podobe. Á. Kráľ v PSV (1984, s. 507) uvádza slovo *softbal* zdomácneným pravopisom, fonetickou transkripciou zapisuje výslovnosť *[sowdbal].*

PSP (1991, s. 35) v kapitole o písaní slov cudzieho pôvodu (*Hlavné zásady písania slov cudzieho pôvodu*) pripomínajú, že v slovenčine sa prejavuje všeobecná tendencia písať aj slová cudzieho pôvodu po ich zdomácnení podľa zásad, ktoré sa uplatňujú pri písaní slov domáceho pôvodu. Doklady zo športových rubrík verejných oznamovacích prostriedkov ukazujú, že v slovenčine sa ako zdomácnené slová pociťujú športové termíny *mečbal,* resp. *mečbol* a *setbal: Holandský m e č b a l v 89. minúte...* (Pravda, 24. 6. 1996, s. 11). — *Hrbatý však dosiahol štyri víťazné gemy za sebou a pri súperovom podaní využil hneď prvý s e t b a l.* — *...ale v poradí jedenásty m e č b o l už Španiel využil* (s. 10). — *...skúsenejší Goriz využil druhý s e t b a l.* — *...nevyužil dva setbaly...* — *...využil hneď prvý z troch m e č b a l o v.* — *...odvrátil 4 m e č b a l y, ďalších 5 m e č b a l o v za stavu 2:5, ale v poradí jedenásty m e č b o l za stavu 3:5 už skúsenejší Španiel využil* (Sme v športe, 24. 6. 1996, s. 6).

PSP (s. 242) uvádzajú slová *mečbal* i *mečbol* už zdomácneným pravopisom, podoby *setball, setbol* však v nezdomácnenej i zdomácnenej podobe (s. 361). SCS (s. 553) registruje slovo *matchball* (vyslov *mečból*) a slovo *setball* (vyslov *setból*) v pôvodnom pravopise. Pôvodným pravopisom sa píšu slová *matchball* (vysl. *mečból;* s. 350) a *setball* (vysl. *sedból*) v príručke Á. Kráľa (s. 498). V Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987, s. 195) figurujú varianty *mečbal* i *mečbol* s poznámkou, že pôvodne sa toto slovo písalo v podobe *match ball.* Na s. 398 sa uvádzajú slová *setball* i *setbol.* Pôvodným pravopisom sa uvádzajú slová *matchball* (vysl. *mečból*) v SSJ VI (s. 52) a *setball* (vysl. *setból*) v SSJ IV (1964, s. 62).

Športové výrazy, ktoré sme prevzali z angličtiny, obyčajne vyslovujeme podľa ich písanej podoby. Často ich ani neprekladáme, takže tieto prevzaté slová sú jediným názvom i v bežnej živej reči. V slovách *hokej, futbal, volejbal, nohejbal, hokejbal, gól, smeč, puk, bodyček, krošček* nedodržiavame pôvodný anglický pravopis, lebo ide o slová, ktoré sa v bežnej i športovej komunikácii často používajú. Keď sa J. Ružička v Jazykovej poradni III (1964, s. 51) zamýšľal nad termínom *basketbal,* pripomenul, že keby sme sa chceli držať anglickej výslovnosti, museli by sme vyslovovať *[baskitbol],* nie *[basketbal].* Hyperkorektná výslovnosť *[baskitbol]* by podľa J. Ružičku pôsobila nielen nezvyčajne, ale aj akosi povýšenecky. Pálková hra s koženou loptou nazvaná *bejzbal* je u nás menej známa. Doklady zo športových rub-

rík v dennej tlači ukazujú, že v slovenčine je tendencia používať výraz *baseball* v podobe *bejzbal* a podobne i jeho deriváty *bejzbalový, bejzbalista,* teda v zdomácnenej podobe. Zdomácneným pravopisom sa zapisuje aj slovo *softbal,* ktorým označujeme zjednotenie rozličných obmien bejzbalu, a takisto aj slovo *mečbal* (popri *mečbol*), ktorým sa nazýva rozhodujúce podanie najmä v tenise a volejbale, ako aj termín *setbal,* ktorým sa označuje posledná hra (lopta) setu. V nových vydaniach príručiek spisovnej slovenčiny treba pravopis slova *bejzbal,* jeho derivátov *bejzbalista, bejzbalový* a slová *softbal, mečbal, setbal/setbol* kodifikovať podľa výslovnosti, teda v zdomácnenej podobe: *bejzbal/bejzbalový, bejzbalista, mečbal, setbal* a *softbal.*

J. Jacko

Hattrick — hetrik. — Uplatňovanie tendencií, ktoré sa prejavujú pri preberaní slov z angličtiny do slovnej zásoby nášho jazyka, môžeme konštatovať aj pri slove *hattrick.* Je to výraz zo športovej oblasti, ktorým sa v publicistike označujú „3 góly za sebou v jednej hre strelené tým istým hráčom; trojnásobné víťazstvo za sebou v športe" (porov. Krátky slovník slovenského jazyka, 1987, s. 113). Je to pritom slovo, ktoré sme prevzali do nášho jazyka iba nedávno, neskoršie ako slová anglického pôvodu *futbal, basketbal, volejbal* atď., ktoré sú tiež zo športovej oblasti. Slovník slovenského jazyka I (1959, s. 463) slovo *hattrick* ešte nezaznamenáva. Zaznamenáva sa až v 6. zväzku z r. 1968 (s. 37) s výslovnosťou [*hetrik*]. Slovo *hattrick* zachytáva aj Slovník cudzích slov od M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (1979, s. 346) s výslovnosťou [*hetrik*] (v slovenčine) a so skratkou *angl.,* čo znamená, že ide o určenie slova anglického pôvodu. Nájdeme ho aj v Krátkom slovníku slovenského jazyka (1987, s. 113), rovnako s výslovnosťou [*hetrik*] a so skratkou *angl.*

Ako vidíme, v spomínaných slovníkoch sa toto slovo zaznamenáva ešte v pôvodnej anglickej pravopisnej podobe *hattrick.* Vo všetkých slovníkoch sa uvádza slovenská výslovnosť s *e,* jedným *t* a s koncovým *k.* Možno konštatovať, že sprvu sa v spisovnej slovenčine používala podoba *hattrick* s výslovnosťou [*hetrik*], ako sa o tom hovorí v uvedených slovníkoch, a veľmi často sa s ňou stretávame ešte aj dnes. Vývin sa však ani pri tomto slove anglického pôvodu nezastavil pri pôvodnej pravopisnej podobe *hattrick.* Namiesto nej sa v súlade s výslovnosťou [*hetrik*], ktorá sa používa v spisovnej slovenčine, začína ujímať novšia pravopisná podoba *hetrik,* čo znamená, že pravopis tohto slova sa upravil tak, aby bol v súlade so zaužívanou slovenskou výslovnostnou podobou. Na používanie pravopisnej podoby *hetrik* môžeme uviesť konkrétny doklad z našej tlače: *Haradov h e t r i k* (Slovenská Republika, 4. 3. 1996, s. 15).

V budúcich slovníkoch by sa namiesto podoby *hattrick* mala uvádzať slovenská pravopisná podoba *hetrik.*

L. Dvonč